

Anniina Selkämaa

SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN TUOTTAMIA NARRATIIVEJA HATKALAISUUDESTA

Sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissaolevat lapset
sosiaalityön näkökulmasta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2022

TIIVISTELMÄ

Anniina Selkämaa: Sosiaalityöntekijöiden tuottamia narratiiveja hatkalaisuudesta. Sijaishuoltopaikasta luvatta poissaolevat lapset sosiaalityön näkökulmasta.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityö

Lokakuu 2022

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkitaan sosiaalityöntekijöiden tuottamia narratiiveja hatkalaisista eli sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissaolevista lapsista. Tutkimustehtävänä on selvittää, millaisia kertomuksia sosiaalityöntekijät tuottavat hatkalaisista ja millaista muutosta he toivoivat hatkalaisten kanssa toimimiseen. Tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten sosiaalityöntekijät käsittävät hatkalaisuuden ja millaista tietoa ja muutostoiveita siihen liittyy hatkalaisten parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden kontekstissa.

Tutkielma on laadullinen tutkimus, jossa hyödynnetään narratiivista analyysia. Tutkimusaineistona on 38 kertomusta, jotka on kerätty Sosiaalityön uraverkosto -nimisestä sosiaalisen median ryhmästä kesän 2022 aikana. Analysoitavat vastaukset ovat hatkalaisten parissa toimivien sosiaalityöntekijöiden tuottamia vastauksia liittyen heidän kanssaan työskentelyyn. Vastaukset on kerätty käyttämällä eläytymismenetelmää, jossa vastaajat jatkavat vastauksissaan kehyskertomuksia haluamallaan tavalla. Tässä tutkimuksessa kehyskertomuksia on kaksi, joiden variaationa on tulevaisuus. Ensimmäisessä kertomuksessa vastaaja kuvaa toimintaansa sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissaolevien kanssa tänä päivänä ja toisessa kertomuksessa työskentelyä 20 vuoden päästä.

Narratiivisen ja sisällön analyysin keinoin aineistosta on löydetty viisi erilaista kertomusta, jotka on nimetty ominaispiirteidensä mukaan (1) huolikertomukseksi, (2) syitä kuvaavaksi kertomukseksi, (3) toivottomuuden kertomukseksi, (4) keinoja kuvaavaksi kertomukseksi ja (5) muutuskertomukseksi. Lisäksi aineistosta on muodostettu tyyppikertomukset aineiston analyysin tukemiseksi.

Huolikertomukseen on koottu sosiaalityöntekijöiden tuottamia huolia hatkaamiseen liittyen. Huolia tuotettiin siihen liittyen, minkä takia nuoret ovat karanneet tai mitä karkureissujen aikana voi tapahtua. Syitä kuvaavassa kertomuksessa on eritelty niitä syitä, joiden takia nuoret karkaavat. Näitä ovat muun muassa halu päästä käyttämään päihteitä tai olemaan ystävien kanssa. Toivottomuuden kertomuksessa sosiaalityöntekijät kuvasivat sitä toivottomuuden tunnetta, joka nuorten hatkaamiseen liittyy. Toivottomuutta koettiin viranomaisyhteistyön hankaluuden ja sijaishuoltopaikkojen heikkojen resurssien takia, minkä vuoksi nuorten hatkaamiseen koettiin vaikeaksi puuttua. Keinoja kuvaavassa kertomuksessa sosiaalityöntekijät olivat nimenneet niitä keinoja, joita heillä on karkaamiseen puuttumiseen ja ehkäisemiseen. Näitä olivat etsintäkuulutusten ja virka-apupyynnöiden tekeminen sekä sijaishuoltopaikkojen vastuuttaminen etsimään nuorta lastensuojelulain mukaisesti sekä nuoren tavoittelu puhelimitse. Muutuskertomuksessa sosiaalityöntekijät pohtivat niitä uudistuksia, joita tahtoisivat nähdä tämän ilmiön hoitamisessa. Näitä olivat yhteistyön parantuminen poliisien kanssa, sijaishuoltopaikoille paremmat resurssit, virka-apuihin liittyvien ohjeistusten parantuminen ja selkeytyminen sekä nuorille paremmat mahdollisuudet saada heidän tarpeisiinsa sopivaa sijais- ja terveydenhuoltoa.

Nuorten karkaamiseen vaikuttavat nuoren oma traumatausta, mahdollinen päihteidenkäyttö, sijoituksen vastustus ja mielenterveysongelmat. Karkureissujen seurauksina nuoret altistuvat rikollisuudelle, hyväksikäytölle ja päihteidenkäytölle. Hatkaamiseen johtavat tilanteet ovat monisyisiä ja kompleksisia. Tutkimuksen mukaan tulevaisuudessa sosiaalityöntekijöiden yhteistyön muiden viranomaisten kanssa tulee parantua ja hatkaamisen ennaltaehkäisyyn panostaa. Nuorten tulee saada tarpeisiinsa sopivaa sijaishuoltoa ja sijaishuoltopaikoilla tulee olla enemmän resursseja lähteä etsimään karanneita nuoria. Sosiaalityöntekijät toivovat, että tulevaisuudessa hatkalaisiin suhtauduttaisiin samalla tavalla kuin muihin kadonneisiin lapsiin ja heitä etsittäisiin yhtä aktiivisesti.

Avainsanat: hatkalaiset, sijaishuolto, narratiivisuus, eläytymismenetelmä, kertomus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Anniina Selkämä: Narratives produced by social workers about runaway children. Missing children from the substitute care facility from the perspective of social work.

Master's thesis

Tampere University

Social Work

October 2022

In this master's thesis, the narratives about runaway children produced by social workers are investigated. The research task is to find out what kind of narratives social workers produce about runaway children and what kind of change they hoped for when working with them. The goal is to produce information about how social workers understand leaving a foster care facility without authorization and what kind of information and wishes for change are related to it in the context of social workers working with runaway children.

The thesis is a qualitative study that utilizes a narrative research analysis. The research material consists of 38 stories, which were collected from a social media group called the Social Work career network during the summer of 2022. The answers to be analyzed are answers related to runaway children produced by social workers working with them. The answers have been collected using the empathy-based method, where the respondents continue the frame narratives in their answers as they wish. In this study, there are two frame narratives, the variation of which is the future. In the first report, the defendant describes his activities with the runaway children today, and in the second report, the same thing 20 years from now.

By means of narrative and content analysis, five different narratives have been found in the material. The narratives are named according to their characteristics as (1) a narrative of concern, (2) a narrative describing causes, (3) a narrative of hopelessness, (4) a narrative describing means, and (5) a narrative of change.

Concerns related to runaways raised by social workers have been collected in the report of concerns. Concerns were raised regarding why the young people ran away or what might happen during the runaway trips. The reasons why young people run away are detailed in the narrative describing the reasons. These include the desire to use drugs or be with friends. In the narrative of hopelessness, the social workers described the feeling of hopelessness associated with runaway children. Hopelessness was felt due to the difficulty of cooperation with the authorities and the weak resources of foster care places, which is why it was felt to be difficult to intervene in the runaway children. In the report describing the means, the social workers had named the means they have for intervening and preventing runaways. These included issuing wanted notices and requests for official assistance, as well as making foster care places responsible for searching for the young person in accordance with the Child Protection Act and pursuing the young person by phone. In the change story, the social workers considered the reforms they would like to see in handling the phenomenon of runaway children. These included improved cooperation with the police, better resources for foster care places, improvement and clarification of the instructions related to official help, and better opportunities for young people to get foster care and health care that suits their needs.

The youth's own trauma background, possible substance use, resistance to placement and mental health problems affect the young people's escape. As a result of running away, young people are exposed to crime, abuse, and substance abuse. The situations leading to leaving are multi-caused and complex. According to the study, in the future the cooperation of social workers with other authorities should be improved and efforts should be made to prevent runaways. Young people should get foster care that suits their needs, and foster care places should have more resources to search for runaway young people. The social workers hope that in the future runaway children would be treated in the same way as other missing children and that the search would be just as active.

Keywords: runaway children, foster care, narrative study, empathy-based method, narrative

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällys

1. JOHDANTO	1
2. HATKALAIKUUS ILMIÖNÄ	4
2.1 Sijaishuolto ja laitoshoido	4
2.2 Sijaishuoltopaikasta luvattomasti poistuminen ja siihen liittyvät tekijät.....	6
2.3 Luvattomien poissaolojen kategoriat ja riskitekijät.....	9
2.4 Hatkaamisen seuraukset	11
2.4 Karkureissujen aikana ja jälkeen	12
2.5 Eri viranomaisten roolit ilmiössä	13
3. TUTKIMUKSEN TEKEMINEN JA NARRATIIVINEN ANALYYSI	17
3.1 Tutkimuksen metodologia ja narratiivinen tutkimusote.....	18
3.2 Eläytymismenetelmä	21
3.3 Oman kehyskertomuksen laadinta.....	24
3.4 Aineistonkeruu	26
3.5 Aineiston ja analyysiprosessin kuvaus	28
3.6 Tutkimuksen etiikka ja luotettavuus.....	31
4. KERTOMUKSET HATKALAIKUudesta	35
4.1 Tyyppikertomukset.....	35
4.2 Huolikertomus	37
4.3 Syykertomus.....	40
4.4 Toivottomuus kertomus.....	42
4.5 Keinoja kuvaava kertomus	43
4.6 Muutuskertomus	45
5. POHDINTA	49
Lähteet.....	58
Liitteet	61

1. JOHDANTO

Hatkassa ollaan täysin hukassa – hukassa itseltään ja muilta. Ennen kuin näin hukassa ollaan, on palveluviidakkoa testattu monelta suunnalta. (Vierelä, Lehtola & Lukkarinen 2021)

Ylläoleva ote on Valteri-koulun johtavan rehtorin Anne Vierelän, Itä-Suomen aluehallintoviraston opetustoimen ylitarkastaja Kari Lehtolan ja Lounais-Suomen opetus- ja kulttuuritoimen johtajan Esko Lukkarisen 15.01.2021 julkaistusta mielipidekirjoituksesta *Hatkalainen edustaa tukea tarvitsevan joukon ääripäätä*. Mielipidekirjoitus on julkaistu Savon Sanomissa, Keski-suomalaisessa ja Kalevassa sekä myös Valteri-koulun nettisivuilla. Mielipidekirjoitus on laadittu koulun ja oppilashuollon näkökulmasta, mutta siinä tiivistyy hyvin myös se, mitä itse sosiaalityöntekijänä ajattelen hatkalaisista eli sijaishuoltoapaikasta luvattomasti poistuneista lapsista. Hatkalainen on paitsi konkreettisesti kadoksissa niin myös monesti itseltään hukassa. Usein hatkaamisen taustalta löytyy paljon eri asioita, joiden takia nuori karkaa, eivätkä monenlaisetkaan keinot tunnu auttavan. Usein nuori on ollut jo useammassa eri sijaishuoltoapaikassa ennen tätä. (Almqvist & Lassinantti 2018, 214–216). Ongelmaan ei ole olemassa yksiselitteistä ratkaisua, ja monesti sosiaalityöntekijänä tuntee olevansa lähes mahdottoman tehtävän edessä, kun tätä ilmiötä yrittää selvittää ja auttaa lasta.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen sosiaalityöntekijöiden tuottamia narratiiveja hatkassa olevista lapsista sekä sitä, minkälaisista muutosta tilanteeseen tarvittaisiin. Tutkimusaihe on tärkeä, koska hatkaaminen koskettaa montaa sijaishuollossa asuvista nuorista. Tutkimusten mukaan sijaishuoltoapaikasta karkaa luvatta noin 7–8 % sijaishuollossa asuvista lapsista (Isoniemi 2019, 126–127). Isoniemi kuitenkin arvioi, että lukema ei ole aivan luotettava, koska osa nuorten luvattomista poissaoloista ei tule poliisien tietoon tai asiassa on saattanut tapahtua kirjaamisvirheitä (Isoniemi 2019, 134–136). Hatkaaminen on vakava lastensuojelullinen ongelma, joka koskettaa niin sosiaalityöntekijöitä kuin myös hätäkeskusta, sijaishuoltoapaikkoja, koulua, vanhempia ja poliiseja. Nuoren hatkaaminen työllistää parhaillaan monta eri viranomaista ja ammattilaista. Hatkaamisen estämiseen ja hoitamiseen ei ole löydetty kestävä ratkaisua. Mediassa usein vastuutetaan sosiaalitoimea etsimään ja hakemaan lasta aktiivisesti, mutta usein konkreettisia keinoja auttaa ei ole.

Hatkaamisen käsite tarkoittaa sitä, että huostaanotettu lapsi lähtee omin luvin pois sijaishuoltoapaikastaan. Tästä voidaan käyttää myös termiä sijaishuoltoapaikasta luvatta

poistunut. Hatkaamisesta puhuminen on juurtunut etenkin nuorten keskuuteen laitospäristössä. (Lehtonen & Telen 2013, 4) Suomessa niin kutsuttua hatkalaista ei käsitetä kadonneeksi ihmiseksi samalla tavalla kuin muuten kadonnutta lasta tai ihmistä (Isoniemi 2019, 8). Sijaishuollosta luvattomasti poistuneen etsiminen ja löytäminen on ensisijaisesti sosiaalitoimen vastuulla.

Hatkalaisuuden käsitteen sisään mahtuvat niin ne nuoret, jotka ovat poistuneet luvatta esimerkiksi tapaamaan kavereitaan kuin myös ne nuoret, jotka ovat aivan todellisessa vaarassa ollessaan omilla teillään. Tutkimusten mukaan näillä lapsilla on suurempi riski joutua rikoksen tai väkivallan uhriksi tai ajautua käyttämään huumeita tai muita päihteitä (Holliday, Edelen & Tucker 2016, 249; Latzmana ym. 2019, 114; Thompson & Pollio 2006, 246). Käsitettä hatkalainen on myös kritisoitu sen leimaavuudesta ja stigmasta (Hoikkala & Kempainen 2015, 473). Monesti hatkalaista ei etsitä aktiivisesti eikä hänestä olla huolissaan, vaikka hatkaaminen asettaa lapsen alttiiksi monille vaaroille. Sosiaalitoimella ei myöskään tosiasiaa ole keinoja, joilla lapsi voidaan saada takaisin sijaishuoltoon, jos lapsi sinne kieltäytyy palaamasta. Keväällä 2022 Sosiaali- ja terveysministeriö, Poliisihallitus ja Häätokeskuslaitos julkaisivat uuden ohjeistuksen koskien sijaishuoltoon luvattomasti poistuneiden etsintää ja palautusta (Kuntainfo 2/2022).

Sijaishuoltoon luvatta poistumista on tutkittu melko vähän sosiaalityössä tai muulla tutkimuskentällä. Vuonna 2019 on julkaistu Vaasan yliopistossa poliisi Sami Isoniemen väitöskirja *Sijaishuoltoon poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-apun näkökulmasta*. Väitöskirjassa aihetta tutkitaan poliisilta pyydettyjen virka-apupyynnöiden kannalta. Lastensuojelun keskusliitto on taas julkaissut vuonna 2013 Janne Télenin ja Irma Lehtosen selvityksen *Hatkassa - Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltoon käytännöistä*. Aiheesta on kirjoitettu Suomessa myös muutamia pro gradu -tutkielmia. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa aiheesta on kirjoitettu enemmän, etenkin Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. Vuonna 2022 Pesäpuu ry aloitti Suomessa Hatkassa-hankkeen, jonka tarkoituksena on tuottaa tietoa ja ymmärrystä hatkaamisesta ja siitä, mistä siinä on kyse (Pesäpuu ry 2022). Hankkeen loppuraportin on tarkoitus valmistua 2023. Lisäksi aihetta on sivuttu monissa sijaishuoltoa ja rajoitustoimia koskevassa kirjoissa, artikkeleissa ja julkaisuissa.

Oma kiinnostukseni tutkimusaiheeseen kumpuaa paitsi tieteellisestä mielenkiinnosta niin myös omasta työkokemuksestani lastensuojelun ja sosiaali- ja kriisipäivystyksen sosiaalityöntekijänä. Olen väsymättä jankannut saadakseni poliisin ymmärtämään, että hatkassa oleva nuori on vaarassa ja samalla yhtynyt muiden sosiaalityöntekijöiden ihmettelyyn siitä, kuinka vaikeaa on saada hatkannut nuori kiinni. Usein sijaishuoltopaikalla ei ole resursseja etsiä, vaikka lastensuojelulain mukaan heidän velvollisuutensa olisi etsiä lasta oma-aloitteisesti (Lastensuojelulaki 69 a §). Olen rauhoitellut vanhempia, kun lapsi on kadonneena ja kukaan ei tätä tavoita eikä poliisi etsi aktiivisesti. Olen myös yrittänyt itse tavoittaa hatkassa olevaa lasta, laittanut viestiä, soittanut, kytännyt näköhavaintoa ja mennyt poliisien kanssa oven taakse hakemaan lasta takaisin sijaishuoltopaikkaan.

Olen melkein päivittäin työssäni herännyt pohtimaan ongelmaa, minkä takia halusin myös omat opintoni päättävässä opinnäytetyössä tutkia tätä teemaa. Tahdoin antaa puheenvuoron sosiaalityöntekijöille, jotka ovat monella tapaa mukana tässä ilmiössä sekä myös sen ratkaisussa (Lehtonen & Telen 2013, 27). Usein sosiaalityöntekijöiden ääni tilanteen ratkaisussa kuitenkin unohdetaan, eikä sosiaalityöntekijöiden tuottamaa huolta oteta tosissaan. Toivon ja uskon, että tekemäni pro gradu -tutkielma antaa arvokasta tietoa ja ymmärrystä hatkaamisesta paitsi minulle niin myös muille sosiaalityöntekijäkollegoilleni ja kaikille, joita tämä aihe koskettaa.

Tutkielmani on jaettu neljään eri päälukuun. Ensimmäisessä taustoitan hatkaamisen ilmiötä ja sijaishuoltoa. Käyn tässä luvussa läpi luvatta poistumisen riskitekijöitä ja hatkaamisen seurauksia. Toisessa pääluvussa tarkastelen tutkimuksen tekoa ja narratiivista tutkimusmenetelmää, joka on tutkielmani väljä analyttinen viitekehys sekä esittelen valitsemani aineistonkeruumenetelmän. Tässä luvussa pohdin myös kertomuksia tutkimuksen aineistona sekä tutkielman eettistä puolta sekä avaan myös tutkimukseni aineiston ja analyysiprosessin kulun. Kolmannessa luvussa analysoin keräämäni aineiston ja niistä muodostuneet kertomukset. Viimeisessä luvussa tiivistän vielä tutkimukseni tulokset, yhdistän ne aiempaan tutkimukseen, pohdin tutkimusprosessini kulkua ja tarkastelen potentiaalisia jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2. HATKALAISUUS ILMIÖNÄ

Tässä luvussa esittelen tutkimukseeni liittyvää teoriaa ja käsitteitä. Hatkaavat eli luvattomasti sijaishuoltopaikasta poistuvat lapset ovat pääsääntöisesti laitoksessa asuvia lapsia (Lehtonen & Telen 2013, 3). Taustoitan ilmiötä ensin sijaishuollon ja laitoshoidon esittelyn kautta. Tämän jälkeen käyn läpi hatkaamisen käsitettä ja sitä, miksi nuoret hatkaavat. Lopuksi tarkastelen viranomaisten ja erityisesti sosiaalityöntekijöiden roolia nuorten luvattomissa poissaoloissa.

2.1 Sijaishuolto ja laitoshoido

Suomessa on lastensuojelun asiakkaina useita kymmeniä tuhansia lapsia ja heidän perheitään. Vuonna 2020 Suomen kuudessa suurimmassa kaupungissa (Helsinki, Vantaa, Oulu, Tampere, Turku ja Espoo) lastensuojelun asiakkaina oli yhteensä 17 394 0–17-vuotiasta eli noin 5.2 % ikäluokasta. Lastensuojelun avohuollon palveluita käyttivät 13 416 alaikäistä. Sijoitettuna lapsia oli 5599 0–17-vuotiasta, mikä on 1.7 % koko ikäluokasta. Eniten sijoitettuna oli 13–17-vuotiaita nuoria. Perhehoidon määrä sijaishuollosta väheni kaikissa muissa kaupungeissa paitsi Turussa ja laitoshoidon vastaavasti kasvoi. Sijoitettujen lasten määrä ylipäättään on kasvanut säännöllisesti vuodesta 2016. Lastensuojelun asiakkaiden ja sijoitettujen lasten kokonaismäärä on puolestaan laskenut 2010-luvun alusta lakimuutosten takia. (Forsell 2021, 22–44).

Lapsi voidaan sijoittaa niin perhe- kuin laitoshoidon tai muulla lapsen edun edellyttämällä tavalla (Saastamoinen 2018, 2). Perhehoidossa lapsi kasvaa sijaisperheessä kodinomaisissa olosuhteissa. Lapsi voidaan sijoittaa joko perheeseen asumaan tai sitten ammatillisiin perhekoteihin. Laitoshoidossa lapsi puolestaan sijoitetaan asumaan sijaishuollon yksikköön. Laitoshoidolla voidaan tarkoittaa niin lasten-, nuoriso-, koulukoteja, joissa henkilökunta käy työvuoroissa, eikä asu paikassa pysyvästi. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle laitoshoidon on merkittävä puuttuminen lapsen henkilökohtaiseen elämään ja tilaan (Eronen 2012, 26). Sijaishuolto on itsessään palvelu, joka rajoittaa lapsen perus- ja ihmisoikeuksia. Tästä syystä viranomaisen on valvottava lapsen sijaishuollon tarkoitusta ja toteutusta hyvin tarkkaan (Saastamoinen 2018, 6–8). Lapsi voi olla kiireellisesti sijoitettuna, huostaanotettuna tai hallinto-oikeuden väliaikais määräyksellä laitoshoidossa. Lisäksi perheelle voidaan tarjota myös lapsen avohuollon sijoitusta, joka on lyhytaikainen toimenpide ja vaatii aina huoltajan ja yli 12-vuotiaan lapsen suostumuksen (Lastensuojelun

käsikirja 2021, Lastensuojelulaki 37 §). Avohuollon sijoituksen aikana ei ole mahdollista käyttää lastensuojelulaissa määriteltyjä rajoitustoimenpiteitä. Tässä tutkimuksessa käsitteellä sijoitetut lapset tarkoitetaan kiireellisesti sijoitettuja, hallinto-oikeuden väliaikais määräyksellä laitoksessa asuvia tai huostaanotettuja lapsia. Tutkimus rajautuu laitoshoidossa asuviin lapsiin, sillä heidän keskuudessaan luvattomat poissaolot ovat yleisempiä. Heihin on myös mahdollista soveltaa lastensuojelulaissa määriteltyjä rajoitustoimenpiteitä.

Laitoshoittoon sijoittaminen tarkoittaa yleensä sitä, että lapsen ongelmat vaativat vahvaa ammatillista osaamista ja erikoishoitoa (Laakso 2012, 133). Lastensuojelulaitosten vastuulla on sekä huolehtia lasten jokapäiväisestä kasvusta ja hoivasta sekä korjata niitä mahdollisia seurauksia, joita lapsi on aikaisemmassa elinympäristössään saanut. Kaikkein haastavimmat tapaukset sijoitetaan yleensä valtion koulukoteihin, joissa on eniten resursseja (Pekkarinen 2017, 26). Lisäksi yli 12-vuotiaita lapsia voidaan tarpeen mukaan sijoittaa lastensuojelun palveluna päihdekatkoille tai erittäin haastavissa tilanteissa erityisen huolenpidon jaksolle. Tällaisia ongelmia voivat olla muun muassa lapsen voimakas rikollinen, itsetuhoisuus tai päihdemyönteinen käyttäytyminen (Lastensuojelun käsikirja 2021). Erityisen huolenpidon jakso voi kestää korkeintaan 90 vuorokautta. Ensimmäinen päätös erityisen huolenpidon jaksosta kestää 30 päivää, jonka jälkeen sitä voidaan jatkaa vielä 60 päivällä, jos lapsen tilanne sitä vaatii. Suomessa erityistä huolenpitoa tarjoaa pääsääntöisesti valtion koulukodit (Pekkarinen 2017, 20–21). Joissakin tapauksissa lapsi voidaan sijoittaa myös terveydenhuollon laitokseen, jos arvioidaan, että lapsi tarvitsee myös terveydenhuollollista hoitoa.

Hyvän sijaishuollon yhtenä kriteerinä on pidetty pysyvyyttä (Eronen 2012, 29; Laakso 2019a, 16). Onnistunut sijaishuolto tarjoaisi lapselle jatkuvuutta ja turvallisuuden tunnetta. Tosiasiassa laitoshoidossa asuvan lapsen sijaishuolto voi olla hyvin rikkonaista ja hajanaista. Lapsi voi joutua vaihtamaan sijaishuoltopaikkaa monien eri syiden takia. Näitä syitä voi olla lapsen ongelmien kärjistyminen, vahvemman tuen tarve tai sijaishuoltopaikan sopimattomuus lapselle (Laakso 2019a, 52). Vuonna 2020 kuusikkokaupungeissa tehtiin 887 sijaishuoltopaikan muutosta (Forsell 2021, 43). Suhteellisesti eniten muutospäätöksiä tehtiin Helsingissä ja Vantaalla.

Sijaishuollon, kuten kaiken muunkin sosiaalityön, tulisi olla vaikuttavaa ja tehokasta (Kempainen & Ojaniemi 2012, 52–53). Sosiaalityön vaikuttavuudella tarkoitetaan sitä, että

sosiaalityö pystyisi tuottamaan muutosta ongelmalliseksi koettuun tilanteisiin. Sijaishuollon tavoitteeksi vaikuttavuuden syntymiseksi voitaisiin siis nähdä asiakkaan tilanteen kohentuminen ja sijoitukseen johtaneiden syiden häviäminen tai ainakin vähentyminen. Vaikuttavuuden arviointi perustuu usein siihen, miten interventio on toteutunut (Haverinen 2012, 77). Sosiaalityöntekijöiltä odotetaan myös itsenäistä arviointia omasta työskentelystään ja kriittistä suhtautumista omaan työhönsä (Pohjola 2012, 23).

Tutkittaessa nuorten luvattomia poissaoloja ja vaikuttavuutta voi pohtia sitä, onko lastensuojelulla riittävästi keinoja ehkäistä nuorten hatkareissuja ja suojella nuoria (Hoikkala & Kemppainen 2015, 466). Monesti sijaishuoltoapaikoilla ei välttämättä ole riittävää osaamista tai koulutusta puuttua tai ennaltaehkäistä nuorten hatkaamista (Ching-Hsuan 2012, 812). Nuorten hatkaamiseen johtavat tekijät ovat monisyisiä ja kompleksisia, eivätkä juurisytyt ole samanlaisia kaikilla (Courtney & Zinn 2009, 1306). Näiden juurisyiden selvittäminen vaatii aikaa ja resursseja, joita sijaishuoltopaikan työntekijöillä ei välttämättä ole. Nuorilla hatkaaminen saattaa myös alkaa vasta sijaishuoltopaikassa, jos he eivät viihdy siellä tai kokevat, että heitä rajoitetaan siellä liikaa (Staller 2004, 387).

Toisaalta hatkaamisen estämistä ei voi vastuuttaa kokonaan sijaishuoltopaikan työntekijöille tai nuorille, vaan se vaatii kokonaisuudessaan poliittisen ja yhteiskunnallisen ilmapiirin muutosta (Finkerhol, Asdigian & Hotaling 1996, 307–309). Lisäksi erilaisten toimintatapojen vaikuttavuudesta ja kyvystä vastata erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin on hyvin vähän tutkimusta sosiaalityön kentällä (Pohjola, Kemppainen & Väyrynen 2012, 347). Sijaishuollon vaikuttavuudesta nuorten luvattomiin poistumisiin ei siis ole riittävästi vielä tietoa, jotta sen onnistumista voitaisiin kokonaisuudessaan arvioida. Tällainen tutkimus vaatinee pidemmän aikavälin tutkimusta ja seurantaa, jotta vaikuttavuutta ja sijaishuollon tehokkuutta voidaan luotettavasti arvioida.

2.2 Sijaishuoltopaikasta luvattomasti poistuminen ja siihen liittyvät tekijät

Englanniksi luvaton poissaolo on käännetty yleensä *runaway behavior* (karkaamiskäyttäytyminen), *runaways* (karkulaiset) tai *absconding* (luvattomasti poissa). Luvaton poissaolo on sanasta sanaan *unauthorized absence* (Hoikkala & Kemppainen 2015, 467). Joissakin käytetään myös termiä *missing children* (kadonneet lapset), joita hatkalaiset toki myös ovat. Missing children -käsitteellä viitataan myös sellaisiin lapsiin, jotka eivät ole kadonneet omasta tahdostaan (Finkerhol ym. 1996, 293). Runaways -käsite lienee lähin vastine suomen kielen sanalle hatkalaiset.

Runaways-termin käyttöön on suhtauduttu myös kriittisesti ja sitä on kutsuttu ongelmalliseksi ja leimaavaksi käsitteeksi (Branscum & Richards 2022, 1). Kutsumalla hatkalaisia runaways-termillä saattaa tahtomattaan antaa kadonneille lapsille stigman, jonka vuoksi heihin ei suhtauduta samalla vakavuudella kuin muihin kadonneisiin lapsiin, vaikka huoli ja riskit olisivat yhtäläiset (Staller 2004, 379). Samaten suomalaisessa keskustelussa on nostettu esiin hatkalaistermin värittyä imagoa (Isoniemi 2019, 129). Sijaishuoltopaikasta luvattomasti poistuneita ei nähdä kadonneina lapsina vaan ainoastaan ”hatkalaisina”, jotka eivät ole todellisessa vaarassa, toisin kuin muut kadonneet lapset. Tässä tutkielmassa olen kuitenkin valinnut käyttää hatkalaisuus ja luvaton poissaolo käsitteitä rinnakkain. Hatkalaisista puhuminen on juurtunut sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalialan tuottamaan narratiiviin, kun puhutaan sijoitettujen lasten luvattomista poissaoloista. Etenkin laitospäristössä luvattomista poissaoloista puhutaan käsitteellä hatkaaminen (Lehtonen & Telen 2013, 4). Tiedostan kuitenkin hatkalaisuuden sisältävän stigman ja haluan tutkielmassani myös osittain murtaa tätä stigmaa osoittamalla, että hatkaamisen taustalla on monenlaisia syitä ja hatkaavat lapset ovat yhtä arvokkaita kuin muutkin kadonneet lapset ja ihmiset.

Ketkä sitten lähtevät ja miksi? Luvattoman poissaolon taustalla on usein moninaiset syyt nuoren elämäntilanteessa ja elinympäristössä (Lehtonen & Telen 2013, 19). Syinä saattavat olla kaipuu kavereiden luo, nuoren päihteidenkäyttö, psyykkinen oirehdinta, nuoren käyttäytymisongelmat tai sijoituksen vastustus (Clark ym. 2008, 430). Toisinaan nuori kaipaa perheensä luokse tai laitoksen kaikki nuoret kapinoivat yhdessä laitosta vastaan ja karkaavat yksissä tuumin. Joillekin nuorille omilla teillään meneminen saattaa olla lapsuudesta asti opittu tapa ja nuoren on hyvin haastava asettua laitoksen rytmiin ja sääntöihin (Lehtonen & Telen 2013, 21–22). Osalle nuorista hatkaaminen on selviytymiskeino (niin sanottu *coping mechanism*), jolla he käsittelevät vaikeita tilanteita (Branscum & Richards 2022, 6). Suurin osa karkailevista nuorista on tutkimusten mukaan tyttöjä ja lähtemisen riski kasvaa sitä suuremmaksi, mitä vanhempi lapsi on (Baker 2003, 84). Tyttöjen suurempaa karkailua on perusteltu sillä, että tytöt lähtevät useammin kumppanien luokse tai että tytöt kantavat suurempaa huolta kotiin jääneistä sisaruksista ja perheestä ja karkaavat huolehtimaan näistä (Ching-Hsuan 2012, 812). Karkureissut ovat myös sitä pidempiä, mitä vanhempana hatkaaminen tapahtuu. Yleisin ikä hatkaajille on tutkimusten mukaan noin 14–16-vuotta (Latzmana ym. 2019, 114).

Nuorten luvattomille poistumisille on kuitenkin harvoin vain yhtä syytä tai tekijää. Nuoret itse kuvasivat hatkaamisen syiksi esimerkiksi vapaudenkaipuun, laitokseen liittyvät tekijät tai omaan vointiin liittyvät seikat (Lehtonen & Telen 2013, 22). Erityisesti nuorten kokemat erilaiset mielenterveysongelmat korostuivat tutkimuskirjallisuudessa (Branscum & Richards 2022, 5; Clark ym. 2008, 430; Holliday ym. 2016, 247; Thompson & Pollio 2006, 246). Myös käytöshäiriödiagnoosit voivat altistaa hatkaamiselle (Courtney & Zinn 2009, 1299). Jotkut kansainväliset tutkimukset ovat nostaneet esiin sukupuolen, etnisyyden ja seksuaalisen suuntautumisen merkityksen siinä, lähteekö nuori omille teilleen vai ei (Baker ym. 2004, 84; Courtney & Zinn 2009, 1305; Wulczyn 2020, 1). Tämän kohdalla voi myös pohtia kriittisesti sitä, vaikuttaako esimerkiksi ihmisen syntyperä ja etnisyys tähän oikeasti vai löytyykö syy ennemminkin yhteiskunnan rakenteista ja vähemmistöjen kokemasta rasismista (Branscum & Richards 2022, 10).

Myös perhesuhteet ja lapsuudessa tapahtuneet laiminlyönnit ja kaltoinkohtelu vaikuttavat (Thompson ym. 2002, 590). Valtaosalla karkailevista nuorista on traumaattisia kokemuksia taustalla (Blakely ym. 2017, 2451). Erityisen usein hatkaaminen ajoittuu juhlapyhien läheisyyteen, viikonloppuihin tai lämpimään vuodenaikaan (noin toukokuusta syyskuuhun) (Isoniemi 2019, 174). Tähän voi vaikuttaa nuoren haluttomuus palata lomilta sijaishuoltoon tai se, jos nuorelta on jostakin syystä lupa omille menoille lähtemiseen evätty. Nuoret myös kaipaavat vertaisiaan ja oman ikäistä seuraa, joka voi vaikuttaa lähtemiseen (Hoikkala & Kempainen 2015, 470).

Hatkaamiselta suojaavia tekijöitä on monenlaisia. Näitä voivat olla muun muassa nuorelle sopiva sijaishuolto paikka ja sijaishuolto paikan riittävä osaaminen nuoren ongelmiin (Ching-Hsuan 2012, 813). Lapsen kokemat läheiset sukulaissuhteet, perheen kannustava suhtautuminen lapsen sijoitukseen ja nuoren sijoittaminen samaan paikkaan sisaruksensa kanssa voivat vähentää lapsen lähtemishalua (Holliday ym. 2016, 248). Myös hyvä koulumenestys voi olla suojaava tekijä (Baker 2004, 85). Mahdollisimman varhainen puuttuminen ja pysyvyys lapsen elämässä ovat myös suojaavia asioita. Jos lapsi kokee viihtyvänsä sijaishuolto paikassa, tämä vähentää hatkaamista tehokkaasti (Tyler 2021, 7217). Nuoren yksilölliset vahvuudet vaikuttavat nuoren sijaishuollon onnistumiseen, ja sijaishuolto paikkojen työntekijöiden tulisikin pyrkiä tukemaan nuorta tämän vahvuuksissa (Blakely ym. 2017, 2450). Myös nuoren oma resilienssi eli sietokyky voivat suojata nuorta ja auttaa sopeutumaan sijaishuolto paikkaan (Blakely ym. 2017, 2457).

2.3 Luvattomien poissaolojen kategoriat ja riskitekijät

Sijoitettujen lasten luvattomia poissaoloja käsittelevissä erilaisissa tutkimuksissa karkaamiseen liittyviä tekijöitä sekä juurisyitä on jaoteltu erilaisiin kategorioihin. Poliisi Sami Isoniemi on jaotellut väitöskirjassaan nuorten luvattomat poissaolot muutamaan eri ryhmään (Isoniemi 2019, 106–107). Lyhyet luvattomat poissaolot johtuvat yleensä nuoren tarpeesta päästä hetkeksi pois esimerkiksi suuttumuksen tai ahdistuksen takia. Näissä tapauksissa sijaishuoltopaikka ei yleensä ehdi ottamaan yhteyttä sosiaalityöntekijään tai poliisiin, vaan nuori palaa omia teitään takaisin. Toisessa tyypissä painottuu riskitekijät, eli nuorella on elämässä riskitekijöitä, jotka voivat altistaa luvattomille poissaoloille. Näitä ovat muun muassa edelliset luvattomat poissaolot, päihteidenkäyttö tai rikollinen käyttäytyminen. Kolmas ryhmä on luvattomien poissaolojen myötä itsenäistyvät nuoret. Tässä ryhmässä ovat ne, jotka täyttävät 18-vuotta luvattoman poissaolonsa aikana. Tällöin myös huostaanotto loppuu ja nuori ei ole enää luvattomasti poissa. (Isoniemi 2019, 107–115).

Sami Isoniemi (2019, 155) kirjoittaa, että poliisin raporteissa tulee esille usein se, kuinka merkittävä osuus luvattomista poissaoloista kerääntyy samoille ihmisille. Toistuvat ja jatkuvat poissaolot ovatkin riski syrjäytymiselle ja sille, ettei sijaishuollon tarkoitusta saada toteutettua. Hatkaaminen on myös taloudellisesti iso menoerä yhteiskunnalle (Isoniemi 2019, 133–134). Luvattomat poissaolot kuormittavat niin sosiaalihuoltoa, poliisia, hätäkeskusta ja terveydenhuoltoa. Hatkaamisen syitä tulisi siksi selvittää perin pohjin, ja lapsen ympärillä toimivien ammattilaisten tulisi selvittää lapsen hatkaamisen aikana tapahtuneet tapahtumat ja se, mikä on vaikuttanut poissaolon kestoon (Isoniemi 2019, 192). Luvattomien poissaolojen aikana nuorella on kasvanut riski joutua rikoksen uhriksi, tehdä itse rikoksia tai käyttää alkoholia tai huumeita (Latzmana 2019, 114). Esimerkiksi riski joutua seksuaalisesti hyväksikäytetyksi on merkittävä luvattomien poissaolojen aikana (Wulczyn 2020, 2). Karkureissut aiheuttavat siis yleensä merkittävän riskin lapsen kasvulle ja kehitykselle.

Toisessa jaottelussa hatkaavat nuoret on jaoteltu kahteen eri ryhmään sen perusteella, ovatko he karanneet kerran vai useammin (Thompson & Pollio 2006, 245–246). Valtaosa nuorista karkaa vain kerran tai kahdesti ja ovat lyhyitä aikoja poissa. Lyhyet poissaolot ovat tyypillisempiä nuoremmille ja pidemmät taas vanhemmille (Holliday ym. 2016, 247). Pidemmät poissaolot aiheuttavat erilaisia ongelmia kuin lyhyet poissaolot. Pidemmällä

poissaoloilla riski lapsen kokemaan väkivaltaan tai huumeiden käyttöön kasvaa (Nesmith 2006, 586). Lapsi saattaa myös ajautua rikollisiin tekoihin. Erityisesti yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa lapsen joutuminen ihmiskaupan uhriksi on nostettu esiin (Latzmana 2019, 122). Tytöillä riski joutua esimerkiksi prostituutioon on isompi kuin pojilla. Tutkimuksissa on nostettu esiin, että pidemmät luvattomat poissaolot ovat yhteydessä siihen, että vanhempana kokee todennäköisemmin pidempää kodittomuutta ja on kouluttautunut matalammin kuin ikätoverinsa (Courtney & Zinn 2009, 1298).

Luvattomasti poissaolevat lapset voidaan jakaa kahteen ryhmään myös karkaamisen syyn perusteella. Esimerkiksi Kimberly Crosland, Rocky D. Haynes Jr. ja Shelley Clarke ovat jakaneet artikkelissaan *The Functional Assessment Interview for Runaways (FAIR): An Assessment Tool to Assist with Behavior Support Plan Development to Reduce Runaway Behavior* (2020, 75–76) lasten poissaolojen syyt *running away* ja *running to something* – kategorioihin. Lapset karkaavat pois (*running away*) muun muassa huonon kohtelun tai heikon viihtyvyyden takia. *Running to something* -kategoriassa ovat puolestaan ne lapset, jotka lähtevät jonkin ulkopuolisen syyn takia. Näitä voivat olla esimerkiksi halu päästä kavereiden luokse tai huoli muun perheen pärjäämisestä, kun on itse poissa.

Kolmas ryhmittelytapa on jakaa kadonneet lapset neljään eri kategoriaan sen mukaan, ovatko he kadonneet omasta tahdostaan vai eivät. Finkelhor ja kumppanit ovat jakaneet kadonneet lapset seuraaviin ryhmiin: *injured*, *lost*, *delinquent* ja *victims of caregiver mix-ups* (Finkelhor ym. 1996, 291). *Injured* tarkoittaa sitä, että lapsi on kadonnut, koska on joutunut jonkinlaiseen onnettomuuteen. *Lost*-ryhmässä puolestaan ovat ne, jotka ovat kadoksissa ilman tiettyä syytä. *Delinquent* -joukossa (suomeksi rikollinen) ovat taas ne, jotka ovat karanneet rikollisen tai kapinoivan (englanniksi *rebellious*) käytöksen takia. Viimeisessä osiossa (*victims of caregiver mix-ups*) ovat ne lapset ja nuoret, jotka on ilmoitettu tai luokiteltu kadonneiksi, koska heillä on ollut väärinymmärryksiä huoltajien tai vanhempien kanssa. Huoltaja on saattanut ilmoittaa heidät kadonneiksi, vaikka nuori olisi ollut vain kaverillaan. Hatkanneet lapset sijoittuvat kolmanteen kategoriaan eli *delinquent*-osioon. Tämä kategorisointi puhuu sen puolesta, että hatkaaminen, runaways, nähdään ensisijaisesti luvattomana toimintana, josta tulisi seurata rangaistus. Samanlaista näkemystä on viljelty myös muissa julkaisuissa, ja hatkaamisen ja rikollisuuden yhteys on nostettu esiin. Luvattomasti poissaolevalla nuorella on suurempi todennäköisyys syyllistyä rikokseen. (Simmons-Horton 2021, 583.)

Nuorten karkaamista voidaan myös yrittää ennustaa ja ennakoida niin kutsuttujen riskitekijöiden (englanniksi *risk factors*) avulla (Nesmith 2006, 588). Tällaisia riskitekijöitä ovat muun muassa jo aikaisemmat karkureissut, nuoren ikä, lapsuuden traumaattiset kokemukset, mielenterveysongelmat sekä koulun jättäminen kesken (Finkelhor ym. 1996, 301; Thompson ym. 2002, 590). Sosiaalityöntekijät ja sijaishuoltoapaikat voivat etsiä tällaisia merkkejä ja yrittää ennakoida nuorten lähtemistä (Nesmith 2006, 602). Toisaalta kaikki tai osan riskitekijöistä täyttävä nuori ei välttämättä karkaa, ja tietyn yksittäisen riskin perusteella ”hatkalaiseksi” leimaaminen tuskin lienee tarpeellista tai edes oikeutettua (Simmons-Horton 2021, 594). Karkaamisen ennakointi on kuitenkin hyvä väline lasten suojeluun, jos on epäily siitä, että luvattomasti poistuessaan nuori on itse vaarassa tai aiheuttaa sellaisen muille.

Nuorten luvattomat poissaolot ovat kuitenkin hyvin monisyisiä, joten yhtä ainoaa syytä tai keinoa reagoida ei ole löydetty (Almqvist & Lassinantti 2018, 209). Hatkaaminen kertoo enemmän nuoren kokemasta laajasta pahoinvoinnista, jonka ilmentymä hatkaaminen on. Hatkaaminen nähdään usein paheksuttavana toimintana ja joskus nuorikin itse häpeää sitä. Hatkaamisen syiden tutkiminen ja tarkastelu on kuitenkin tärkeää toiminnan ehkäisyn kannalta (Hoikkala & Kemppainen 2015, 472).

2.4 Hatkaamisen seuraukset

Nuorten luvattomista poissaoloista seuraa paitsi huolta viranomaisille ja sijaishuoltoapaikoille niin myös isoja riskejä karkailijoille itselleen. Nuoret voivat altistua paitsi väkivallan kokemiselle niin myös sen tekemiselle, erilaisille mielenterveysongelmille, päihteidenkäytölle tai seksuaaliselle hyväksikäytölle. Lisäksi luvattomilla poissaoloilla voi olla kauaskantoisia seurauksia myös tulevaisuuteen. (Tyler 2021, 7203–7206; Wulczyn 2020, 2).

Tutkimusten valossa nuorille voi kehittyä hatkareissujen seurauksena post-traumaattinen stressireaktio (PTSD) tai erilaisia mielenterveysongelmia kuten masennusta, itsetuhoisuutta tai ahdistuneisuutta (Whitbeck 2007, 722–724). Myös jo aiemmat sairaudet ja mielenterveyden ongelmat voivat pahentua, kun säännöllistä lääkitystä, ruokaa tai nukkumapaikkaa ei ole. Itsemurhan riski kasvaa, ja erilaisten päihteiden käyttäminen voi aiheuttaa monenlaisia haasteita (Crosland 2020, 73). Aina nuori ei uskalla hakeutua lääkäriin tai sairaalaan poissaolonsa aikana, koska pelkää seurauksia ja kiinnijäämistä (Branscum & Richards 2022, 18). Mitä pidempään poissaolo kestää, sitä laajemmiksi ongelmat voivat

ajautua. Toisaalta lyhytkin poissaolo ja erittäin traumaattinen kokemus voivat yksistään laukaista esimerkiksi post-traumaattisen stressireaktion (Whitbeck 2007, 721).

Nuoret altistuvat usein sekä väkivallan uhrina olemiselle että väkivallan tekemiselle poissaolojensa aikana. Väkivalta voi olla fyysistä, henkistä tai taloudellista (Baker ym. 2003, 85). Yhdysvalloissa kolmasosa kodittomista (joukossa myös nuoria ja alaikäisiä) olivat kokeneet kadulla aseella uhkailua (Whitbeck 2007, 728). Väkivallan tekeminen liittyy usein huumekauppaan tai muuhun rikollisuuteen, johon nuori on ajautunut (Simmons-Horton 2021, 594). Väkivallan tekeminen voi olla myös selviytymiskeino kadulla (Tyler 2021, 7203). Väkivallan avulla nuori pärjää jotenkin eikä joudu itse välttämättä väkivallan uhriksi.

Erityisesti tytöt saattavat kokea poissaolojensa aikana seksuaalista väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Tytöt päätyvät useammin maksamaan yöpaikasta, ruuasta, lääkkeistä tai muista hyödykkeistä seksillä. Tätä kutsutaan termillä *survival sex* eli selviytymiseksi (Baker ym. 2003, 85). Tyttöillä on myös kasvanut riski joutua osaksi ihmiskauppaa tai prostituutioon (Latzmana ym. 2019, 122). Survival sex voi aiheuttaa monenlaisia seuraamuksia nuorelle. Näitä ovat esimerkiksi seksitaudit ja mielenterveysongelmien paheneminen (Latzmana ym. 2019, 114).

Nuorille aiheutuu paitsi välittömiä seurauksia hatkaamisesta niin myös pidempikestoisia vaikutuksia. Hatkaamisen on todettu olevan yhteydessä myöhemmän iän kodittomuuteen ja heikkoon koulutustasoon (Ching-Hsuan 2012, 807). Nuorena paljon hatkanneilla on vanhempana heikompi mielenterveys ja useammin päihteidenkäyttöä ja rikollisuutta kuin vertaisilla (Tyler 2021, 7205). Nuoret voivat hatkareissuilla joko synnyttää uuden kierteen tai jatkaa vanhempiensa synnyttämää kierrettä huono-osaisuudesta. Joskus hatkaaminen on opittu tapa kotoa, joka jatkuu sijaishuollossa (Holliday ym. 2016, 247). Nuoren kokemukset lapsuudesta ja vanhempien elämäntyyli voivat vaikuttaa siihen, miten nuori käyttäytyy häntä ahdistavissa tilanteissa.

2.4 Karkureissujen aikana ja jälkeen

Nuorten luvattomat poissaolot päättyvät yleensä siihen, että laitoksen henkilökunta saa nuoren tavoitettua ja tuotua laitokseen takaisin (Lehtonen & Telen 2013, 34). Seuraavaksi yleisimmin nuori palaa laitokseen itse tai vanhemmat tai poliisi tuovat nuoren takaisin. Useimmiten nuoren tavoittamiseksi tarvitaan moniammatillista yhteistyötä esimerkiksi sijaishuoltopaikkojen ja sosiaalipäivystyksen välillä. Yleensä nuoren kiinni saamiseen tarvitaan lisäksi niin kutsuttua hiljaista tietoa, jota laitoksen henkilökunta saa laitoksen

muilta nuorilta tai vanhemmilta (Hoikkala & Kemppainen 2015, 471). Hiljaisen tiedon mukana voi välittyä tietoa nuoren olinpaikasta tai siitä, mitä nuori on tehnyt reissunsa aikana. Hiljaisen tiedon antama informaatio voi vaikuttaa esimerkiksi virka-apun saamiseen, jos sen perusteella voidaan arvioida nuoren joutuneen rikoksen tai onnettomuuden uhriksi (Isoniemi 2019, 82).

Karkureissun päätteeksi on tärkeää käydä hatkaamiseen johtaneet syyt nuoren kanssa lävitse. Sen lisäksi tulee selvittää hatkareissun tapahtumat ja sen vaikutukset nuoren vointiin. Tarvittaessa selvitykseen tulee ottaa mukaan esimerkiksi terveydenhuolto, jos nuori on tullut kaltoinkohdelluksi poissaolonsa aikana (Hoikkala & Kemppainen 2015, 472). Luvaton poissaolo herättää monenlaisia tunteita sekä aikuisissa että nuorissa. Selvitystyö tuleekin tehdä empaattisesti, mutta jämäkästi (Lehtonen & Telen 2013, 34). Monesti nuoret kaipaavat kohtaamista ja keskustelua, eivät syyttämistä. Lastensuojelulaitosten tärkeänä tehtävänä on nuorten tarpeiden tunnistaminen ja oikeanlaisen tuen tarjoaminen (Laakso 2012, 143). Tärkeintä on päästä keskusteluyhteyteen nuoren kanssa, jotta tulevia poissaoloja voidaan ehkäistä. Hatkareissu voi olla myös nuoren hätähuuto siitä, että kaikki ei ole hyvin ja nuori tarvitsee tiiviimpää tukea sijaishuollosta (Isoniemi 2019, 192). Tällöin ratkaisuna voi olla sijaishuoltopaikan muutos tai erinäiset rajoitustoimenpiteet.

2.5 Eri viranomaisten roolit ilmiössä

Kun nuori on luvattomasti poissa sijaishuoltopaikasta, useampi eri viranomainen joutuu puuttumaan asiaan. Ensisijainen puuttuja on lastensuojeluviranomainen (Isoniemi 2019, 72), jolla on lastensuojelulain mukaan lupa päättää sijoitetun lapsen olinpaikasta. Lisäksi sosiaalityöntekijä on oikeutettu päättämään myös lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta, opetuksesta ja terveydenhuollosta (Lastensuojelulaki 45 §). Lapsen huoltajilla säilyy kuitenkin huoltajuus ja esimerkiksi asema lapsen edunvalvojana, jos sitä ei ole toisin määrätty. Lastensuojeluviranomaisella voidaan tarkoittaa sekä asiakkaan omaa sosiaalityöntekijää että sijoituskunnan sosiaalipäivystyksen työntekijää. Lastensuojeluviranomainen on myös ainoa taho, joka voi pyytää virka-apua lapsen olinpaikan selvittämiseen tai lapsen noutoon poliisilta. Luvaton poissaolo vaikuttaa voimakkaasti myös sijaishuoltopaikan henkilökuntaan ja lapsen vanhempiin, mutta heillä ei ole viranomaisroolia eikä esimerkiksi edellytyksiä pyytää virka-apua (Hoikkala & Kemppainen 2015, 470).

Melko usein sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään virka-apupyynnön hatkoilla olevasta nuoresta. Sosiaalityöntekijät tekevät aina tapauskohtaisesti arvion virka-avun tarpeesta (Lehtonen & Telen 2013, 29). Tällaiseen vaikuttavat yleensä lapsen taipumus päihteidenkäyttöön tai rikolliseen toimintaan. Myös pidempään kadoksissa olleista tehdään virka-apupyyntö tai etsintäkuulutus poliisille. Sijaishuoltopaikat (pois lukien koulukodit) eivät voi tehdä virka-apupyyntöä, mutta heidän on mahdollista tehdä katoamisilmoitus lapsesta (Isoniemi 2019, 164).

Poliisilla on melko tarkat ohjeet siitä, miten ja kuka voi pyytää virka-apupyyntöä. Virka-apupyynnössä tulee olla lapsen henkilötunnus, etu- ja sukunimi, osoite, olinpaikka (jos on tiedossa) sekä virka-avun pyytäjän ja sekä sijaishuoltopaikan yhteystiedot (Lehtonen & Telen 2013, 45). Poliisi arvioi aina tapauskohtaisesti, millaista virka-apua se myöntää. Lain mukaan poliisilla on velvollisuus antaa virka-apua lastensuojeluviranomaiselle, jos viranomaista estetään suorittamasta toimivaltaansa kuuluvia tehtäviä (Isoniemi 2019, 60). Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, että lapsi ei suostu palaamaan sijaishuoltopaikkaan, eikä sosiaalitoimi saa lasta mukaansa. Päätöksen virka-avusta tekee päällystöön kuuluva poliisi, useimmiten komisario. Usein hatkoilla olevaa lasta etsitään, mutta ei aktiivisesti (Isoniemi 2019, 71). Poliisi voi tavattaessa ottaa nuoren kiinni. Toisinaan poliisi vaatii lapsen kiinni ottamiseen mukaan toimivaltaisen viranomaisen eli lastensuojeluviranomaisen. Sosiaalityöntekijöiden ja poliisien välillä on usein tietokatkoksia ja epäselvyyttä siitä, mikä asia on kenenkin vastuulla (Lehtonen & Telen 2013, 30). Lisäksi virka-apupyyntöjen epäselvät ohjeet ja erilaiset kirjaamistavat aiheuttavat epäselvyyksiä tahojen välille. Selkeät ohjeistukset ja tiivis moniammatillinen viranomaisyhteistyö parantaisivat hatkalaisten etsintää ja kiinnisaamista (Hoikkala & Kemppainen 2015, 473)

Sen jälkeen, kun lapsi on palannut tai palautettu sijaishuoltopaikkaan lapsen tilannetta voidaan rauhoittaa rajoitustoimenpiteillä (Hoikkala & Kemppainen 2015, 472). Rajoitustoimenpiteet eivät saa olla rangaistuksia, vaan ne pitää aina arvioida tapauskohtaisesti ja ne tulee perustella lapsen edulla. Rajoitustoimenpiteitä voi laatia sekä sijaishuoltopaikka että virassa oleva sosiaalityöntekijä. Rajoitustoimenpiteet puuttuvat vahvasti lasten itsemääräämisoikeuteen. Rajoituspäätöksestä tulee tehdä aina päätös, josta lapsi tai muu päätöksen asianomainen voi valittaa hallinto-oikeuteen. (Saastamoinen 2018, 21–24). Sijaishuoltopaikoissa rajoitustoimenpiteet on myös kirjattava ylös, ja niiden vaikutusta tulee pohtia yhdessä lapsen kanssa. Lisäksi lasta ja muita asianomaisia on kuultava päätökseen liittyen.

Sijaishuoltopaikasta lapselle voidaan laatia seuraavat rajoituspäätökset: henkilöntarkastus, henkilönkatsastus, aineiden ja esineiden haltuunotto, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen, lähetysten luovuttamatta jättäminen, kiinnipitäminen, eristäminen sekä yhteydenpidon- ja liikkumisenvapauden rajoitukset (Hoikkala 2011, 253). Henkilöntarkastuksella ja henkilönkatsastuksella tarkoitetaan sitä, että nuori ja nuoren tavarat voidaan tarkastaa, jos on epäily, että nuorella olisi laittomia asioita hallussaan, kuten huumeita. Samaten aineiden ja esineiden haltuunotto, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen ovat oikeutettuja, jos on epäilystä laittomien esineiden hallussapidosta. Jos lapsi on aggressiivinen ja on vaaraksi sekä itselleen että muille, sijaishuoltopaikka voi pitää lasta kiinni tai laittaa hänet eristykseen rauhoittumaan (Lastensuojelulaki 68 § & 70§). Sijaishuoltopaikka voi laatia liikkumisenvapauden rajoituksen ainoastaan seitsemäksi vuorokaudeksi ja yhteydenpidonrajoituksen 30 vuorokaudeksi. Liikkumisenvapauden rajoituksella lasta kielletään poistumasta laitoksen alueelta. Yhteydenpidonrajoituksella lapsen kehitystä ja terveyttä vaarantavaa yhteydenpitoa rajoitetaan. Rajoituksilla pyritään turvaamaan nuoren arki ja tilanne. Rajoitusten kautta on mahdollista esimerkiksi puhalluttaa nuori tai ottaa haltuun mahdolliset päihteet ja teräaseet. Rajoitukset tulee myös lopettaa heti, kun niille ei ole enää tarvetta (Saastamoinen 2018, 31).

Sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus laatia pidempi liikkumisenvapauden- tai yhteydenpidon rajoitus tarvittaessa. Sosiaalityöntekijän tekemä liikkumisenvapauden rajoitus voi kestää yhteensä kuukauden ja yhteydenpidon rajoitus vuoden. Yhteydenpidon rajoituksesta päättää aina johtava sosiaalityöntekijä. Näiden lisäksi sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus hakea nuorelle erityisen huolenpidon jaksoa, joka on kaikista eniten nuoren itsemääräämisoikeuteen puuttuva ratkaisu. Erityisen huolenpidon jaksolla lapsi saa moniammatillista, erityistä hoivaa ja huolenpitoa. (Saastamoinen 2018, 260–267). Erityisen huolenpidon jaksolla pyritään puuttumaan esimerkiksi voimakkaaseen rikolliseen oireiluun ja päihteidenkäyttöön. Toisinaan pitkien, voimakasta päihteidenkäyttöä ja rikollista toimintaa sisältäneiden hatkareissujen jälkeen asiakas sijoitetaan heti erityisen huolenpidon jaksolle (Lehtonen & Telen 2013, 37).

Tyypilliset rajoitukset hatkanneelle nuorelle ovat liikkumisenvapauden- tai yhteydenpidon rajoitus. Näillä pyritään katkaisemaan nuoren tilanne ja karsia yhteydenpitoa esimerkiksi niiden kaverien kanssa, jotka houkuttelevat nuorta poistumaan luvatta (Lehtonen & Telen 2013, 27). Rajoitusten tekemisessä ja arvioinnissa sosiaalityöntekijöiden rooli korostuu, kun

rajoituksilla tai niiden tekemättä jättämisellä pyritään toteuttamaan sijaishuollon tarkoitusta (Saastamoinen 2018, 21). Sosiaalityöntekijä joutuu pohtimaan rajoitusten suhteen myös lastensuojelussa olevaa ennalta ehkäisyn periaatetta (Isoniemi 2019, 193). Tarkoituksenmukaista olisi, jos nuoren luvattomat poissaolot onnistuttaisiin ennakoimaan ja ehkäisemään mahdollisimman hyvin. Rajoituksia ei voi pääsääntöisesti asettaa ennakoivasti (Saastamoinen 2018, 27). Rajoitusten sijaan tämä voisi olla nuorten osallisuutta lisäävää toimintaa ja esimerkiksi sijaishuoltopaikan ja nuoren välistä vuoropuhelua. Tämänhetkinen lastensuojelulaki tarjoaa valitettavan vähän keinoja puuttua nuorten hatkaamiseen ennakoivasti (Isoniemi 2019, 203).

3.TUTKIMUKSEN TEKEMINEN JA NARRATIIVINEN ANALYYSI

Tämä pro gradu -tutkielmani on sosiaalityön piiriin kuuluva tutkimus, jossa tutkin narratiivisen analyysin avulla sosiaalityöntekijöiden tuottamia tarinoita hatkalaisista ja siitä, miten hatkalaisten etsintää tulisi kehittää. Narratiivinen tutkimusote on tutkielmani väljä analyttinen viitekehys. Tässä luvussa esittelen ensin tutkimuskysymykseni ja tutkimuksen metodologian. Sen jälkeen käyn läpi narratiivisen tutkimusotteen, valitsemani aineistonkeruumenetelmän ja sen, miten itse hyödynnän näitä tutkimuksessani. Lopuksi tarkastelen tutkimusprosessini etenemistä.

Olen tutkielmassani kiinnostunut tutkimaan hatkalaisuuden ilmiötä ja sitä, miten sosiaalityöntekijöiden tuottamissa tarinoissa valottuu keinot auttaa hatkalaisia ja saada nuoret pysymään sijaishuoltopaikoissaan. Erityisen kiinnostunut olen siitä, miten sosiaalityöntekijät jäsentävät tarinoissaan kokemuksiaan hatkalaisten kanssa toimimisesta. Sosiaalityöntekijöiden näkemykset hatkalaisiin liittyvistä asioista tuntuvat jäävän paitsioon paitsi yhteiskunnassa niin myös tutkimuksen piirissä, vaikka sosiaalityöntekijöillä olisi koulutuksensa, ammattinsa ja kokemustensa perusteella paljon kerrottavaa. Tutkimuskysymykseni ovat täsmentyneet kirjoitusprosessini aikana ja lopulliset kysymykset jäsentyivät vasta keräämäni aineiston perusteella. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Minkälaisia kertomuksia sosiaalityöntekijät tuottavat sijaishuollosta luvattomasti poissa olevista lapsista?
2. Minkälaisia muutoksia sosiaalityöntekijät kertomuksissaan esittävät hatkalaisten tilanteen parantamiseksi?

Tiedostan sen, että keräämäni kertomukset ovat fiktiivisiä eivätkä näin heijasta tapahtunutta todellisuutta (Eskola 1997, 16). Tavoitteenani tutkimuksessani on kuitenkin päästä pureutumaan niihin tarinoihin, joita sosiaalityöntekijät ovat kirjoittaneet hatkalaisista ja hatkalaistilanteen vaatimista ratkaisuista. En siis varsinaisesti aio tutkia tarinoissa esiintyviä kertomuksen rakenteita (tarina, juoni, käännekohta) vaan sitä, millaista kertomusta aineisto rakentaa sijoitettujen nuorten luvattomista poissaoloista ja siihen liittyvistä tekijöistä. Tutkimuskysymykseni on laadittu siten, että ne kykenisivät löytämään aineistosta vastaukset. Tiedostan sen, että keräämäni aineisto olisi mahdollistanut monta muutakin aineiston käsittelytapaa ja tutkimusmenetelmää.

3.1 Tutkimuksen metodologia ja narratiivinen tutkimusote

Laadullisilla eli kvalitatiivisilla tutkimusmenetelmillä pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä ja sitä, mitä se kertoo meidän todellisuudestamme (Puusa & Juuti 2020, 76). Tutkija toimii vuorovaikutuksessa aineiston kanssa ja prosessimaisesti rakentaa vastauksia tutkimuskysymykseen (Kiviniemi 2018, 69). Laadullinen tutkimus sopii hyvin sellaisten ilmiöiden tutkimiseen, joiden perusta on ihmiskunnan tajunnassa, vuorovaikutuksessa ja sitä jäsentävässä kielessä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 17–19). Laadullisessa tutkimuksessa ollaan usein kiinnostuneita merkityksistä, prosesseista ja erilaisista ilmiöistä (Puusa & Juuti 2011, 32). Näitä tutkitaan esimerkiksi kielen, kuvien, haastatteluiden ja tekstien kautta. Laadullinen tutkimus pyritään yleensä aina sitomaan mukaan myös jo aiemmin tehtyyn tutkimukseen ja teoriaan (Puusa & Juuti 2020, 80).

Laadullisten menetelmien käyttö on yleistynyt 1970-luvulta lähtien (Puusa & Juuti 2011, 31). Sen juuret ulottuvat monille eri tieteenaloille. Laadulliset menetelmät nähdään usein vastakohtana kvantitatiivisille eli määrällisille tutkimuksille, vaikka ne eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia vaihtoehtoja (Tuomi & Sarajärvi 2009, 65). Tutkimuksen teon keskiönä ei ole itse tutkimusmenetelmä vaan pikemminkin se, mitä se maailmasta paljastaa. Laadullisesta tutkimuksesta saatu tieto on usein tulkinnallista ja näkökulmasta riippuvaista, joka ei edusta mitään yhtä ainoaa totuutta (Puusa & Juuti 2011, 50).

Itse ymmärrän tässä tutkimuksessa tiedon osana sosiaalista konstruktionismia. Sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa sitä, että maailman ja sen todellisuuden nähdään muotoutuvan osana kielellistä ja sosiaalista vuorovaikutusta (Squire ym. 2014, 5). Tieto ei synny tyhjästä, vaan osana yhteiskunnan dialogia ihmisten ja kielen kanssa. Sosiaalisen konstruktionismin teoria on tärkeä osa myös sosiaalityön tutkimuksen perinnettä (Mönkkönen 2021, 111). Miellän myös keräämäni aineiston sosiaalisesti konstruktioksi siitä, mitä hatkalaisten kanssa tehdään sosiaalityön kentällä ja lastensuojelussa. Ymmärrän, että tutkimukseni tutkimustulokset eivät ole syntyneet tyhjästä vaan osana sosiaalityöntekijöiden ja yhteiskunnan vuoropuhelua sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissaolevista lapsista.

Minun analyttinen viitekehyseni tässä tutkielmassa on narratiivinen tutkimusmenetelmä, joka sijoittuu osaksi laadullisten tutkimusmenetelmien kenttää. Narratiivinen tutkimusmenetelmä on kehittynyt vuosikymmenien saatossa ja sitä on hyödynnetty monella tavalla eri tieteissä (Hatavara, Lehtimäki & Tammi 2010, 7–9). Erityisen paljon narratiivisuutta on hyödynnetty kirjallisuustieteissä. Narratiivisen tutkimuksen pääpaino on kertomusten tutkimuksessa ja siinä, mitä nämä kertomukset kertovat tutkimuskohteesta. Kertomusten suhteet voidaan ymmärtää vastavuoroisina. Tutkimusmenetelmä käyttää aineistonaan kertomuksia, mutta tuottaa myös itse kertomuksen maailmasta (Heikkinen 2015, 151). Narratiiviset tutkimustavat sopivat erityisen hyvin tutkimuksiin, joissa halutaan selvittää yksilön omia ajatuksia ja tarinoita (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Vilma Hänninen kirjoittaa artikkelissaan *Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä* (2018, 162), että narratiivisen tutkimuksen metodikirjallisuus on pikemminkin ideapankki kuin valmis sääntökokoelma siitä, miten narratiivista tutkimusotetta tulisi hyödyntää. Aiemmin käytettyjä ja esiteltyjä menetelmiä voi kukin tutkija soveltaa haluamallaan tavalla omaan tutkimukseensa. Itse miellän tässä tutkielmassani narratiivisen tutkimusotteen väljänä analyttisenä viitekehysenä, jonka kautta tulkitseen omaa aineistoani ja laadin niistä kertomuksia.

Narratiivisuuden käsitteellä tarkoitetaan sekä tarinaa että kertomusta sosiaalitieteissä (Hänninen 1999, 17). Englanniksi narratiivisuus on *narrative* ja latinaksi *narratio*. Suomeksi termi voitaisiin kääntää sekä kerronnallisuudeksi tai kertomuksellisuudeksi (Heikkinen 2018, 146). Heikkinen kuitenkin argumentoi sen puolesta, että kerronnallisuus olisi parempi käänös, koska se kuvastaa paremmin narratiivisuuden prosessimaista luonnetta. Kertomuksellisuus viittaa taas suuremmin kertomuksen loppumiseen eli lopputulokseen. Heikkistä mukailen miellän itse tässä tutkimuksessa narratiivisuuden ja kerronnallisuuden synonyymeiksi toistensa kanssa.

Narratiivisen tutkimuksen tärkeä käsite on tarina (Heikkinen 2018, 146). Kertomusta ja tarinaa käytetään suomalaisessa tutkimuksessa usein rinnakkain toistensa kanssa. Kirjallisuustieteessä näiden kahden termin kesken on tehty selvä erottelu, joka on kotiutunut myös suomalaisen tutkimuksen saralle (Heikkinen 2018, 145). Tarina on ajassa eteneviä tapahtumakulkuja. Se jäsentää aikaa merkityksellisiksi kokonaisuuksiksi, ja siinä on yleensä alku, keskikohta ja loppu. Tarinan runkona toimii juoni. Kertomus taas esittää tarinan aistittavassa muodossa kuulijoille. Kertomuksen keskiössä on kertominen, ja kertomusta

yleensä dramatisoidaan ja siinä tuodaan esille erilaisia tunteita. Kertomuksen täytyy olla riittävän mielenkiintoinen, jotta sitä on mielekästä kertoa eteenpäin ja kuulijoilla säilyy mielenkiinto. (Hänninen 2018, 161–164). Itse käytän tässä tutkimuksessa käsitettä kertomus, koska koen sen sopivan paremmin omaan tutkimukseeni ja tutkimuskysymyksiini.

Heikkinen on jaotellut neljä erilaista tapaa ymmärtää narratiivisuuden tutkimus. Nämä ovat 1) tietämisen tapa ja tiedon luonne, jolloin se perustuu konstruktionistiseen tiedonkäsitykseen 2) kuvatessa tutkimusaineiston luonnetta 3) aineiston analysointitapa ja 4) kertomusten käytännöllinen merkitys (Puusa, Hänninen & Mönkkönen 2020, 217, kts. myös Heikkinen 2018, 144 sekä Heikkinen 2000; Heikkinen 2001 a ja b). Näen löyhästi nämä kaikki tavat käsittää narratiivisuus osana tutkimustani. Erityinen mielenkiintoni kohdistuu toiseen kohtaan eli tutkimusaineiston luonteeseen, koska tutkielmani aineisto on keräämiäni kertomuksia sekä ensimmäiseen, jossa narratiivisuus yhdistetään konstruktionistiseen tiedonkäsitykseen. Koen, että erityisesti nämä tavat ymmärtää narratiivisuuden tutkimus soveltuvat hyvin myös omaan tutkimukseeni.

Kertomukset tutkimusaineistona

Kerronnallinen tutkimus tarkoittaa sellaista tutkimusta, joka kohdistaa mielenkiintonsa kertomuksiin ja kertomiseen tiedon tuottajana ja välittäjänä (Heikkinen 2018, 145). Kertomusten tutkimisen avulla saadaan ja välitetään erilaista tietoa maailmasta ja tutkittavasta aiheesta. Kertomusten tutkimuksen tarkoituksena on tehdä erilaisia tulkintoja kertomusten kautta ja analysoida sitä, mitä kertomukset kertovat maailmastamme tai mitä ne edustavat (Hänninen 2018, 170).

Tutkija voi käyttää erilaisia kertomuksia tutkimuksen materiaalinaan ja analysoida niitä monin eri keinoin. Näitä erilaisia kertomustyyppisiä voi olla elämäkerrat, kirjeet, haastattelut, artikkelit, fiktiiviset tai faktapohjaan pohjautuvat tekstit. (Hyvärinen 2020; Hänninen 2018, 165). Kertomuksia voi analysoida sekä niiden kirjoitusrakenteen perusteella että sen perusteella, mitä ne sisältävät. Narratiivien analyysillä tarkoitetaan sitä tapaa, jossa tarinoita analysoidaan kokonaisuutena ja tarinoista tehdään luokitteluja ja kategorisointeja (Squire ym. 2014, 11–13). Tämänkaltaisessa tutkimuksessa tarkasteluun nostetaan usein myös tekstin rakennetta ja juonen kulkua. Narratiivisessa analyysissä taas tuotetaan kertomusten pohjalta uusi narratiivi tai narratiiveja, jotka edustavat aineiston keskeisiä teemoja. Tämän analyysin pohjalle ei tarvita välttämättä tarinamuotoista aineistoa. Analyysimenetelmät eivät ole kiveen hakattuja, vaan niitä voidaan myös yhdistellä tai liittää

muihin mahdollisiin analyysitapoihin. (Riessman 1993, 50). Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt etupäässä narratiivista analyysia, jossa olen kehittänyt uusia tarinoita aineistoni pohjalta. Mielenkiintoni ei siis kohdistu varsinaisesti keräämiäni tekstien muotoon vaan niiden muodostamiin kertomuksiin (Squire ym. 2014, 25). Olen myös analysoinut keräämiäni kertomuksia sisällönanalyysin keinoin ja nostanut sieltä esiin niissä toistuvia ilmiöitä.

Erilaisten kertomusten perusteella tutkija voi tehdä monenlaisia päätelmiä ja analyyseja (Heikkinen 2018, 152). Kertomusten tutkimisen yhteydessä voidaan tutkia myös esimerkiksi niitä ympäristöjä, missä kertomuksia tuotetaan ja sitä, mitä varten kertomukset on tuotettu (Hyvärinen 2020). Kertomuksia voidaan myös jaotella suullisiin ja kirjallisiin kertomuksiin sen perusteella, missä yhteydessä niitä on toteutettu. Kertomuksia voidaan tutkia myös osana laajempaa kokonaisuutta ja tarkastella sitä, mitä kertovat yhteiskunnastamme ja mikä tarkoitus niillä on (Salo 2008, 76).

3.2 Eläytymismenetelmä

Kerään aineistoni eläytymismenetelmällä, joka on yksi kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmä ja narratiivisen aineiston tuottamisen tapa (Mönkkönen 2021, 106–107). Törmäsin eläytymismenetelmään, kun tutkielman kirjoittamista aloittaessani etsin ja tutkin erilaisia tapoja tehdä tutkimusta ja kerätä aineistoa. Kiinnostuin eläytymismenetelmän käyttämisestä, koska se sopisi hyvin myös narratiiviseen tutkimusmenetelmään, jota olin miettinyt tutkimukseni analyttiseksi viitekehyykseksi. Eläytymismenetelmässä minua viehätti erityisesti sen luovuus ja keino hyödyntää aineistoon vastaajien mielikuvitusta (Mönkkönen 2021, 104). Pohdin, että eläytymismenetelmä sopisi hyvin tutkimukseni aiheeseen, kun tavoitteenani on tuoda esille sosiaalityöntekijöiden muutosehdotuksia hatkalaistilanteeseen. Eläytymismenetelmää on Suomessa käytetty usein hahmottamaan vaihtoehtoisia visioita tulevaisuuteen (Mönkkönen 2021, 124). Lisäksi pohdin sitä, että aineistoni sosiaalityöntekijät voisivat menetelmän kautta myös paremmin miettiä ja keksiä luovia, yllättäviä ratkaisuja hatkalaisten suhteen. Eläytymismenetelmää ja muita luovia tutkimusmenetelmiä yhdistävät avarakatseisuus tiedon tuottamiseen (Ryynänen & Rannikko 2021, 17). Lisäksi se myös kenties haastaisi sosiaalityöntekijöitä pohtimaan hatkalaistilannetta laajemmin ja ulottamaan tarkasteluaan pohtimaan myös hatkalaisuutta yhteiskunnan ja makrotason yhteydessä.

Eläytymismenetelmää on Suomessa hyödynnetty erityisesti kasvatustieteissä sekä yhteiskuntatieteissä (Eskola ym. 2017, 266). Englanniksi eläytymismenetelmä on käännetty yleensä *The Method Of Empathy Based Stories* (MEBS) (Eskola 1997, 7). Eläytymismenetelmä on saanut alkunsa eräänlaisesta roolileikistä, jossa henkilöille kuvataan jonkinlainen tilanne ja jaetaan hahmot, jonka mukaan henkilöt keksivät vuorosanat, tilanteen kulun ja esittävät tapahtuman. Roolipelaaminen voi olla joko aktiivista tai passiivista. Aktiivisessa roolipelaamisessa henkilöt päättävät oman henkilönsä vuorosanat ja tekemisen vapaasti. Passiivisessa koehenkilöt taas toteuttavat valmiiksi annettua käsikirjoitusta (Wallin ym. 2018, 535–537). Eläytymismenetelmä on kehitetty myös osittaiseksi kritiikiksi laboratoriokokeille, joissa koehenkilöiden toimintaa on pyritty rajoittamaan poistamalla kaikki henkilön luonnollinen toiminta (Eskola 1997, 12). Eläytymismenetelmän tavoitteena on vastaajien eläytymisen kautta paljastaa vuorovaikutukseen ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyviä sääntöjä ja tapoja, jotka määrittelevät sitä, miten vastaajat jatkavat eläytymismenetelmän eläytymistehtävää (Eskola ym. 2017, 268). Eläytymismenetelmä toteutetaan yleensä yksilötehtävänä. Eläytymismenetelmän käytössä minua kiehtoikin myös se, että se antaa tutkijalle paljon vapauksia aineistonkeruun tavan suhteen ja menetelmä on joustava, jolloin se on helppo sovittaa monenlaisten tutkimusten aineistonkeruutavaksi. Lisäksi menetelmän avulla aineistonkeruu on suhteellisen nopeaa ja helppoa, joka säästää tutkijan resursseja. Sen käyttöä on myös suositeltu etenkin pro gradun tekoon (Eskola 1997, 29).

Kehyskertomukset

Eläytymismenetelmä perustuu kehyskertomusten laadintaan (Eskola ym. 2017, 269). Kehyskertomukset ovat pieniä tarinoita, joita tutkimukseen osallistuvat henkilöt jatkavat yleensä kirjallisesti. Kehyskertomuksia on aina vähintään kaksi, joihin muutetaan jokin muuttuja (variantti), jolloin vastaaja jatkaa kahta eri kertomusta (Mönkkönen 2021, 116). Tämän yhden tai useamman muuttujan variointi on se, jolla kerätään tietoa aiheesta. Esimerkiksi varianttina saattaa olla onnistuminen – epäonnistuminen, jolloin vastaaja jatkaa ensin yhtä kertomusta, jonka tarkoituksena on kuvata tutkittavan asian onnistumista ja mitä siitä seuraa. Seuraavassa kertomuksessa vastaaja taas jatkaa kertomusta, jonka tarkoituksena on kertoa tutkittavan tilanteen epäonnistumisesta.

Kehyskertomusten laadinta kuulostaa helpolta, mutta on yleensä haastavin osuus aineistonkeruussa (Wallin ym. 2018, 540). Kehyskertomuksen tulee olla tarpeeksi lyhyt,

mutta sellainen, että kuitenkin sisältäisi kaiken tarvittavan tiedon vastaajalle, jotta vastaukset olisivat relevantteja tutkimuskysymysten kannalta. Lisäksi varianttien miettiminen aiheuttaa yleensä tutkijoille hankaluuksia (Eskola 1997, 20). Paljon on pohdittu sitä, miten tutkija onnistuisi varioimaan muuttujansa niin, että ne parhaiten palvelisivat tutkimuksen tarkoitusta ja tutkimuskysymyksiä (Mönkkönen 2021, 117). Eläytymismenetelmän tyypillisimpiä variaatioita ovat muun muassa tulevaisuus, sukupuoli tai edellä kuvattu onnistuminen – epäonnistuminen.

Yleensä suositellaan, että jos haluaa tutkia useampia kuin yhtä varianttia (eli kun useampaa kuin yhtä tekijää muutetaan kehyskertomuksissa) tulisi laatia useampia kehyskertomuksia (Eskola ym. 2017, 273). Kehyskertomusta yleensä testataan yhdellä tai useammalla henkilöllä ennen varsinaisen aineistonkeruun alkua, jolloin tutkijalla on vielä mahdollisuus muuttaa kehyskertomustaan, jos huomaa siinä puutteita. Toisinaan aineistonkeruun jälkeen tutkija huomaa, että kehyskertomukset eivät antaneetkaan vastauksia haluttuihin kysymyksiin. Varianttien laadinta onkin siinä mielessä erityisen tärkeää, koska ne suuntaavat vastaajien tulkintoja (Mönkkönen 2021, 116). Menetelmän käyttö vaatiikin käyttäjältään aktiivista teoreettista työtä, koska se ei tarjoa mitään valmiita vastauksia (Eskola 1997, 28).

Eläytymismenetelmän kautta kerätyn aineiston määrää ei ole tarkasti luokiteltu. Yleensä suositellaan vähintään 15 vastausta yhtä kertomusta kohti (Eskola ym. 2017, 285). Tällöin yhden variantin menetelmässä vastauksia tulisi olla noin 30 kappaletta. Aineiston riittävään määrään vaikuttaa myös saturaatio eli aineiston kylläntyminen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 87). Joissakin tutkimuksissa saattaa riittää vaikkapa vain 10 vastausta, jos aineistossa alkaa toistua samat asiat eli aineisto ei enää tuota uutta tietoa. Tutkijan tulisikin vastauksissa tarkkailla myös saturaatiota. Toisaalta eläytymismenetelmässä tai ylipäättään laadullisessa tutkimuksessa tuskin on mahdollista kerätä liian isoa aineistoa (Eskola ym. 2017, 286). Kuvailen tarkemmin oman kehyskertomukseni ja sen laadinnan seuraavassa alaluvussa. Lisäksi esittelen samassa yhteydessä myös eläytymismenetelmään liittyvän aineiston analysointia.

3.3 Oman kehyskertomuksen laadinta

Lukemieni lähteiden (Eskola 1997, Mönkkönen 2021, Wallin ym. 2018) mukaan kehyskertomuksen laadinta on yksi suurimmista kompastuskivistä eläytymismenetelmän käytössä, joten pohdin ja suunnittelin kehyskertomukseni muotoa erityisen tarkkaan. Aloitin aiheen pohtimisen jo keväällä 2022, kun kirjoitin tutkimussuunnitelmaani. Mietin erityisen tarkkaan sitä, miten muotoilisin kertomukseni niin, että sillä olisi mahdollista saada vastauksia haluamiini kysymyksiin. Samalla tahdoin pitää kertomuksen mahdollisimman lyhyenä ja tiiviinä, jotta vastaajilla riittäisi mielenkiinto vastausten kirjoittamiseen.

Valitsin kehyskertomukseni variantiksi tulevaisuuden. Tulevaisuus on yleisesti käytetty muuttuja eläytymismenetelmässä (Mönkkönen 2021, 107). Päädyin valitsemaan sen, sillä se tuntui paitsi sellaiselta variantilta, jolla voisin nostaa sosiaalityöntekijöiden muutostoiveita hyvin esille niin se on myös variantti, jonka toteutus kuulosti sopivan haastavalta. Muita mahdollisia variaatioita mitä pohdin olivat muun muassa sukupuoli ja lapsen ikä kertomuksissa. Pidin niitä kuitenkin sellaisina muuttujina, joiden pelkäsin tuottavan vain sellaisia vastauksia, joita jo aikaisemmat tutkimukset ovat tuottaneet ja jotka olisivat ehkä helposti pelkistyneet pelkiksi stereotyyppiöiksi. Lisäksi ne eivät olisi vastanneet tutkimuskysymyksiini niin hyvin, kuin tulevaisuus-muuttujan käyttäminen toivottavasti vastaa.

Pohdin paljon sitä, miten kirjoitan tämän nykyisyys -tulevaisuus aspektin auki kehyskertomuksiini. Tutustuin jo aikaisempiin eläytymismenetelmää hyödyntäneisiin tutkimuksiin (esimerkiksi Mäenpää ym. 2017) ja jäsentelin sitä kautta omaa ajatustani aiheesta. Pohdin muun muassa sitä, kuinka pitkä aikaväli minun tulee kertomuksissa antaa. Antaisinko suoraan jonkun tietyn vuosikymmenen tai ajanjakson, jonka mukaan kirjoittaa toinen kertomus vai kirjoittaisinko kehyskertomukseen vain, että elät tulevaisuudessa ja tulevaisuuden määritelmä jäisi vastaajan itsensä pääteltäväksi? Totesin, että jälkimmäinen on liian tulkinnanvarainen ratkaisu eikä tuottaisi kenties haluttuja vastauksia, jolloin variantti olisi mennyt pieleen. Mietin myös sitä, mikä on sopiva aikaväli tulevaisuudelle kirjoitettavaksi auki kehyskertomuksiin. Valitsin lopulta vuodet 2022 ja 2042, koska ajattelin, että 20 vuotta on riittävän pitkä väli siihen, että vastaajat voivat pohtia sitä, mitä muutoksia he haluaisivat 20 vuodessa nähdä. Kertomuksessa A olisi vuosi 2022 ja kertomuksessa B taas vuosi 2042. Toisaalta 20 vuotta on vielä helposti hahmotettava ajanjakso eikä vain mystinen ”tulevaisuus” siellä jossakin.

Saatuani valittua tutkimukseeni sopivan variantin aloin konkreettisesti kirjoittamaan erilaisia versioita kehyskertomuksestani. Valitsin kertomuksen hatkalaisen nimeksi sukupuolineutraalin Valon ja iäksi 16 vuotta. Valitsin sukupuolineutraalin nimen siksi, koska tahdoin minimoida sen mahdollisuuden, että sukupuoli johdattelisi vastaajaa vastauksessaan liikaa (Eskola ym. 2017, 273–274). Toisaalta en voi tietää etukäteen sitä, jos jollakin vastaajista on Valo niminen asiakas ja tämä automaattisesti tuo vastaajan mieleen tämän asiakkaan, joka määritteli myös sukupuolen samalla. Halusin kuitenkin nimetä kertomuksen henkilön, koska mielestäni se tuo kertomukseen konkretiaa ja lähestyttävyyttä vastaajalle. Lisäksi kirjoitin tilanteeseen, että Valo on hatkannut eilen. En määritellyt sitä sen tarkemmin, vaan annoin vastaajan itse päättää, miten se tieto vaikuttaa hänen vastaukseensa.

Kertomuksen henkilön iän (16-vuotias) päätin lukemieni lähteiden perusteella (kts. luku 2). Tutkimusten mukaan hatkalaisista suurin osa on 14–16-vuotiaita ja hatkaaminen on sitä yleisempää, mitä lähempänä 18 ikävuotta nuori on. Tahdoin määritellä iän kertomukseen, koska siinä lienee suuri ero, karkaako 16-vuotias vai 11-vuotias luvatta pois sijaishuoltopaikasta. Ajattelin, että 16 vuotta lienee sellainen ikä, että monet vastaajista tunnistavat yleiseksi hatkalaisen iäksi. Lisäksi se olisi siis sopivan neutraali, jotta se ei harhauttaisi vastaajaa pohtimaan iän merkitystä kertomuksessa.

Ylläolevien tekijöiden lisäksi kirjoitin kehyskertomuksiin lyhyesti muutamia kysymyksiä, joita vastaajat voivat vastauksissa tarkastella. A-kertomukseen kirjoitin *Mihin toimenpiteisiin ryhdyt ja miksi? Kehen otat yhteyttä?* ja *Miten odostat tilanteen jatkuvan ja Valon pääsevän takaisin sijaishuoltopaikkaansa?* B-kertomukseen kirjoitin, että tilanne on muuten sama kuin kertomuksessa A, mutta nyt on vuosi 2042. Lisäksi pyysin B-kertomuksessa erittelemään sitä, mitä muutosta tässä ajassa on tapahtunut. Tarkka tutkimuslomakkeeni ja kertomusten muotoilu löytyy liitteistä (liite 1).

3.4 Aineistonkeruu

Keräsin aineistoni 10.5.2022–31.08.2022 välisenä aikana Facebookin Sosiaalityön uraverkosto -nimisessä ryhmässä. Ryhmä on tarkoitettu sekä jo valmistuneille sosiaalityöntekijöille että alan opiskelijoille. Ryhmä on yksityinen ja suljettu, eikä sen sisältö näy ulkopuolisille. Ryhmän säännöissä lukee erikseen, että tutkimuskutsuja muun muassa pro gradujen aineistonkeruuseen saa julkaista. Julkaisin tutkimuskutsuni (liite 2) omalla profiilillani ryhmässä 10.5.2022.

Valitsin kerätä aineistoni tästä ryhmästä, sillä se on valtakunnallinen ja sieltä tavoitin helposti sosiaalityöntekijät ympäri Suomen. Mielestäni hatkalaisia koskeva ilmiö on samankaltainen koko Suomessa, joten paikkakunnalla tai maantieteellisellä alueella ei ollut merkitystä. Kohdistin pyyntöni ensisijaisesti lastensuojelun kentän sosiaalityöntekijöille. Kriteerinäni oli se, että kirjoituspyyntöni voi vastata, jos on työssään oikeutettu pyytämään virka-apua poliisilta luvatta poistuneen nuoren tavoittamiseksi. Näin rajasin kysymyksiin vastaajat niihin, jotka ovat työssään kosketuksissa hatkalaisiin konkreettisesti. Valintani yrittää tavoittaa tutkimukseni kohderyhmä sosiaalisesta mediasta mahdollisesti myös sen, että minun ei tarvinnut hakea tutkimuslupaa jostakin kunnasta tai kunnista ja näin pidentää aineistonkeruutani ajallisesti. Yritin kirjoittaa tutkimuskutsuni mahdollisimman houkuttelevasti, jotta se ei hukkuisi monien muiden postauksien joukkoon. Pyrin tiivistämään tutkimuskutsuni niin, että se ei olisi liian pitkä. Lisäksi kerroin kutsussani, että halutessaan tutkimuskutsua saa jakaa myös työyhteisössään ryhmän ulkopuolisille sosiaalityöntekijöille. Julkaistuani tutkimuskutsun sainkin kohtalaisen paljon huomiota tutkimukselleni ja jonkin verran vastauksia. Käytänteiden mukaisesti julkaisin tutkimuskutsun mukana myös laatimani tietosuojaselosteen (liite 3).

Toteutin tutkimukseni yliopiston Windows-paketin Microsoft Forms-kyselytyökalulla. En kerännyt kyselyyni tunnistettavia henkilötietoja. Taustatietoihin keräsin tietoa siitä, millä sosiaalityön sektorilla vastaaja työskentelee, kuinka kauan vastaaja on alalla työskennellyt ja mikä koulutus vastaajalla on. Tämän sähköisen kyselyn etuna on se, että vastaukset tallentuvat valmiiksi tietoturvalliseen paikkaan ja kertomukset ovat valmiiksi litteroituna, kun kysely päättyy. Tutkimuskutsussani pyysin vastaajia jatkamaan kahta eri kehyskertomusta ohjeideni mukaan. Kertomuksessa A pyydettiin jatkamaan kertomusta nykytilanteesta käsin ja kertomuksessa B taas pohtimaan tulevaisuutta. Lisäsin mukaan muutamia apukysymyksiä, jotta vastaaja voisi hahmottaa sen, mitä haen kyselyllä. Ohjeistin,

että vastaukselle ei ole määritelty enimmäis- tai vähimmäispituusrajaa ja että vastaukseen olisi hyvä käyttää noin 15–30 minuuttia. En asettanut vastauksille mitään tarkkoja rajoja, koska en uskonut, että liian laajan aineiston kerääminen olisi käytännössä mahdollista. Tarkka tutkimuslomakkeeni löytyy tutkielman lopussa olevista liitteistä (liite 1).

Heinäkuun lopussa minulla oli kasassa 9 vastausta eli 18 kertomusta. Tavoitteenani oli saada kasaan vähintään 15 vastausta eli 30 kertomusta. Tällöin päädyin ”nostamaan” aikaisempaa tutkimuskutsuani eli kommentoin omaan julkaisuuni, jotta se nousisi taas ryhmän julkaisujen kärkeen. Tällä sain vielä muutaman vastauksen lisää. 15.8.2022 päädyin jakamaan tutkimuskutsuni uudestaan ryhmässä ja muistuttamaan, että kyselyyn voi vastata 31.8.2022 asti. Kerroin, että tarvitsisin vielä muutaman vastauksen kyselyyni ja samalla kiitin jo tutkimukseen osallistuneita. Tämän lisäksi sain muutaman viestin, että tutkimuskutsuani on jaettu työpaikalla halukkaille vastaajille. Tällä sain lopulta 19 vastausta kyselyyni eli 38 vastausta.

Olen tietoinen siitä, että laadullisessa tutkimuksessa ja aineiston keräämisessä ei määrä ratkaise vaan myös laatu. Siksi tarkkailin aineistonkeruun aikana myös vastausten sisältöä ja niiden saturaatiota (ks. luku 3.2). En huomannut, että aineisto olisi alkanut toistamaan liikaa itseään, vaan aineisto pysyi suhteellisen heterogeenisenä. Tämän takia pyrin saamaan mahdollisimman laajan aineiston ja jaksoin melko säännöllisesti muistuttaa kyselystäni ryhmässä.

Koen, että aineistonkeruuni sosiaalisesta mediasta ja sähköisessä muodossa oli minulle sopiva tapa. Eskola (1997, 19) kirjoittaa, että eläytymismenetelmän avulla tutkimuksen aineisto voidaan saada kasaan jopa muutamassa päivässä, jos tutkija jalkautuu esimerkiksi työpaikalle ja kerää siellä erillisille lomakkeille vastaukset. Minun mielestäni kuitenkin tämä sähköinen aineistonkeruu sopi minun tarkoituksiini paremmin. Näin sain kattavamman aineiston, kun (oletettavasti) vastaajat ovat eri työpaikoista ja noudattavat hatkalaisten kanssa kenties ei käytäntöjä. Lisäksi koen, että nyt kyselyyni ovat vastanneet ne, joita aihe kiinnostaa ja jotka ovat aidosti kokeneet tutkimukseni aiheen mielekkääksi ja tärkeäksi.

Aineistonkeruun jälkeen olen suhtautunut kriittisesti joihinkin tekemiini tutkimuksellisiin valintoihini. Kehyskertomuksen muotoilu tuntuu hieman ongelmalliselta näin jälkikäteen pohdittuna. Testasin kehyskertomusta ennen kyselyn jakamista opiskelukaverillani, joka työskentelee sijaishuollossa sosiaalityöntekijänä. Tämän perusteella en muuttanut kehyskertomusten muotoilua, mutta nyt muotoilisin sen kenties vähemmän tarkasti ja

antaisin vastaajalle enemmän mahdollisuuksia nostaa esille itseään kiinnostavia asioita. Lisäksi olisin voinut jo tutkimuskutsussa perustella paremmin tutkimukseni tavoitteita ja merkittävyyttä sekä olisin voinut esitellä eläytymismenetelmän hieman paremmin. Pohdin myös sitä, olisinko voinut kerätä aineistoni jostakin muusta paikasta ja olisiko se tuottanut kenties aivan erilaisen aineiston. Olisin voinut hakea tutkimuslupaa esimerkiksi paikallisesti ja kerätä aineistoni kohdistetusti tietyn alueen sosiaalityöntekijöiltä, jolloin tutkielmani olisi voinut tuottaa jotakin erityistä tästä alueesta ja jota tämä alue olisi voinut hyödyntää.

Kyselyyn vastaajat olivat anonyymejä myös minulle, joten en kiittänyt heitä henkilökohtaisesti vaan esitin yleiset kiitokset jo etukäteen tutkimuskutsussa. Lisäksi kerroin tutkimuskutsun kommentteissa tutkielmani arvioidun valmistumisajan kiinnostuneille. Suunnitelmanani on myös jakaa valmis tutkielma ryhmään, kun se on hyväksytty ja julkaistu, jolloin kyselyyn vastanneet voivat halutessaan tutustua tutkimuksen tuloksiin.

3.5 Aineiston ja analyysiprosessin kuvaus

Aineistokyselyni päättyi 31.08.2022, jolloin minulla oli kasassa 19 vastausta eli 38 kertomusta. Vastaajista kuusi työskenteli lastensuojelun avohuollossa, seitsemän sosiaalipäivystyksessä ja 11 sijaishuollon puolella. Sijaishuollossa toimitaan sijoitettujen lasten kanssa, joten jakauma lienee luonnollinen tutkimuksen aiheen valossa. Muutama vastaajista oli vastannut joko avohuollon sekä sijaishuollon sektorin ja muutama taas kaikki kolme vaihtoehtoa. Nämä vastaajat tekevät siis oletetusti yhdenmukaista sosiaalityötä tai ovat useammassa työpaikassa samaan aikaan. Vastaajista neljä oli käynyt alemman korkeakoulututkinnon ja 15 ylemmän korkeakoulututkinnon. Kukaan vastaajista ei ollut käynyt mitään muuta sosiaalityöntekijän pätevyyden antavaa tutkintoa, kuten aikaisemmin ollutta sosiaalihuoltajan tutkintoa. Vastaajien työurien pituus vaihteli muutamasta kuukaudesta aina 35 vuoteen asti. Mediaani työurien pituudelle oli 8 vuotta. Keskimäärin kyselyyn vastaamiseen oli käytetty aikaa 27 minuuttia ja 47 sekuntia. Pisimmillään vastaukset olivat kymmeniä lausetta pitkiä ja lyhimmillään vain muutaman lauseen. Koska kyselyssä pyydettiin jatkamaan kahta kertomusta (A ja B kertomukset) nimesin vastaukset K1A – K19A ja K1B – K19B. En kuitenkaan arvioinut saamiani vastauksia niiden pituuden perusteella vaan sisällön. Huomasin, että jo lyhyistäkin vastauksista sain paljon informaatiota siitä, miten sosiaalityöntekijät käsittävät hatkalaisuuden ilmiön tällä hetkellä.

Olin aloittanut pohtimaan aineistoni analyysia jo ennen aineiston keräyksen päättymistä. Olin tutustunut narratiiviseen tutkimukseen yhteiskuntatieteiden saralla ja lukenut läpi

erilaisia väitöskirjoja, pro gradu-tutkielmia ja artikkeleita, joissa aineistona on kertomukset (muun muassa Vilma Hännisen väitöskirja *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* (1999)). Tarkoitukseni oli laajentaa omaa ymmärrystäni siitä, miten kertomuksia voi käyttää aineistona. Lisäksi perehdyin myös siihen, miten eläytymismenetelmän kautta kerättyjä tarinoita voidaan analysoida ja mitä ne voivat kertoa (Eskola 1997, 83; Tuomi & Sarajärvi 2009, 95).

Aloitin aineistoni analyysin kyselyn sulkeutumista seuraavana kuukautena eli syyskuussa. Aluksi luin kaikki vastaukset läpi kerran ja kirjoitin sen jälkeen paperille asioita, joita minulle oli jäänyt lukukerrasta mieleen. Vastaukset olivat äärimmäisen mielenkiintoisia ja pystyin eläytymään monen vastauksen tuottamiin tunteisiin ja tilanteisiin. Vastauksissa tuli esille paitsi konkreettisia muutosehdotuksia niin myös turhautumisen ja toivottomuuden tunteita. Tässä vaiheessa en aloittanut vielä aineiston tarkempaa teemoittelua tai analysointia, vaan perehdyin pintapuolisesti aineiston tuottamaan materiaaliin ja tietoon. Olin tarkoituksella varannut aineiston analysointiin riittävästi aikaa, ja annoin aineiston myös levätä analysoinnin välissä useampana päivänä.

Toisella lukukerralla keskityin enemmän A kertomusten tuottamaan tietoon ja kokosin teeman *nykyisyys* alle kertomuksissa A esitettyjä asioita. Sitten tein saman osion B tarinoille *tulevaisuus* alle. Tällainen aineiston läpikäynti ja tematisointi alussa on melko tyypillistä eläytymismenetelmää käyttävälle tutkijalle (Eskola 1997, 89). Teemat nousevat luonnostaan esiin kehyskertomuksen varioinnista.

Parin aineiston lukukerran jälkeen aloitin tarkastelemaan saamiani vastauksia tutkimuskysymyksieni valossa. En halunnut juuttua pelkästään aineistonkeruun tuottamaan nykyisyys – tulevaisuus jaotteluun, vaan tahdoin päästä aineistooni vielä syvemmälle. Luin aineistoa ja pohdin samalla mielessäni, että minkälaisia kertomuksia sosiaalityöntekijät vastauksissaan tuottavat hatkalaisista. Aloin luokitella aineistosta nousevia teemoja eri kategorioihin. Näitä olivat huolen, hatkaamisen syiden, toivottomuuden sekä muutoksen teemat. Huoliteemaan yhdistin kertomuksista nousevat huolet hatkaamisesta ilmiönä sekä sen seurauksista lapsille. Syy-kategoriaan nostin niitä tekijöitä, joita sosiaalityöntekijät tuottivat hatkaamisen syiksi. Toivottomuuteen yhdistin ne kertomukset, joissa hatkaamista kuvattiin epätoivon ja lohduttomuuden kautta. Muutoksen teemaan kokosin puolestaan kaikki ne kuvaukset, joissa esitettiin muutosehdotuksia hatkaamisen vähentämiseksi. Lukiessani vastauksia näiden jakojen perusteella löysin asioita, jotka eivät sopineet

mihinkään edellisistä kategorioista. Nämä yhdistin tekoja kuvaavaan kertomukseen, jossa kuvataan niitä konkreettisia keinoja, joilla sosiaalityöntekijä voi hatkaamista estää tai hatkailijaa tavoittaa. Tiedostan myös sen, että osa vastauksista sopivat moneen eri kertomukseen. Esimerkiksi huolesta kertovissa vastauksissa tuotiin usein esille myös toivottomuuden kokemusta.

Tämän tematisoinnin jälkeen aloitin luonnostelevaan sitä, minkälaisia kertomuksia näiden teemojen perusteelta rakentuu. Analysoin vastauksia tarkemmin sen kannalta, mihin kertomuksiin ne sopisivat parhaiten. Yhdistelin erilaisia kappaleita vastauksista eri kertomusten alle ja aloitin kirjoittamaan alustavien kertomusten sisältöjä. Olin tarkoituksella varannut aineiston käsittelyyn useamman viikon. Analyysin alussa minulla oli hieman haasteita siinä, miten aloitan kirjoittamaan analyysiani eteenpäin. Muutaman lukemiskerran ja auki kirjoittamisen jälkeen aineisto alkoi kuitenkin jäsentyä paremmin erilaisiin kertomuksiin. Valitsemieni teemakertomusten lisäksi kokosin sekä A-kertomuksista että B-kertomuksista tyypikertomukset analyysini alkuun, jotka avaavat paremmin sitä, millaisia tyypilliset saamani vastaukset olivat. Eläytymismenetelmässä tyypikertomusten käyttö on melko luonteenomaista, ja usein niistä tehdään tutkimuksen analyysi (Eskola 1997, 94–95). Omassa tutkimuksessani tyypikertomukset ovat kuitenkin pikemminkin vain havainnollistamassa lukijalle saamiani vastauksia, eivätkä ole varsinaisen analyysin mielenkiinnon kohteena.

Analysoituani aineiston huomasin, että osa vastaajista oli tulkinnut osan asioista eri tavalla kuin muut. Sukupuolineutraali Valo-nimi oli herättänyt kahdessa vastaajassa miellelyhtymän poikaan ja yhdessä tyttöön. Osassa vastauksista esiintyi pääkaupunkiseutu muusta Suomesta erilaisena alueena ja korostettiin Helsingin alueen erityisyyttä hatkailmiössä sekä toivottiin erityisesti Helsinkiin toimivampia ratkaisuja tilanteeseen. Lisäksi osa vastaajista oli tulkinnut kehyskertomukset eri tavalla kuin toiset. Äärimmäinen esimerkki tästä oli yksi vastaaja, joka oli aloittanut B-kertomuksen kirjoittamisen sanoilla ”*en ala tässä työuran vaiheessa pohtimaan tulevaisuutta*” (K13B), joka on kuitenkin valitsemani variantti. Otin kuitenkin kaikki vastaukset osaksi tutkimustani, sillä näin niiden kaikkien paljastavan jotakin oleellista tutkimuskysymyksiäni ajatellen.

Analysoin aineistoni aineistolähtöisesti eli induktiivisesti. Aineistolähtöisessä analyysissä aineistosta nousevat johtopäätökset ja teoria johdetaan aineistosta käsin. Aineistopohjaisen sisällönanalyysin voi tiivistää kolmeen osaan (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95). Alussa tehdään

pelkistetty analyysi, sen jälkeen aineisto ryhmitellään ja lopuksi luodaan teoreettiset käsitteet aineiston pohjalta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 105). Aineistopohjaisessa sisällönanalyysissä tekstiaineistosta pyritään nostamaan esiin tekstin sisältämät merkitykset (Kiviniemi 2018, 82). Nämä merkitykset jaotellaan omiin ryhmiinsä, joista tehdään sitten päätelmät. Itse sovelsin aineistolähtöistä sisällönanalyysia tässä tutkielmassa siten, että hyödynsin sitä muodostaakseni aineistosta kertomuksia, jotka käsittelevät sosiaalityöntekijöiden tuottamia tarinoita hatkalaisuudesta.

3.6 Tutkimuksen etiikka ja luotettavuus

Narratiivisen analyysin haasteeksi voidaan katsoa se, että tutkimus ei kerro totuutta vaan perustuu ainoastaan tutkimuksen tekijän havaintoihin aineistosta. Tutkija rakentaa eräänlaisen konstruktion tutkimusaiheestaan, jota on melko haastava reliabiliteetin ja validiteetin käsitteillä mieltää tutkimukseksi. Tutkija ja tutkimus ovat siis väistämättä kietoutuneet yhteen. (Heikkinen 2018, 163). Tutkimuksen tuottama kertomus tutkimusaiheesta voidaan mieltää kuitenkin vaihtoehtoiseksi tavaksi ymmärtää asioita. Tutkimuksen tuloksen ei siis odoteta olevan kopio todellisuudesta, vaan tarjoavan pikemminkin mahdollisia skenaarioita siitä, mitä voisi olla (Mönkkönen 2021, 124). Samaa ajatusta mukailee myös sosiologista tutkimusta määrittävä Anthony Giddensin ajatus kaksoisshermeneutiikasta eli siitä, että tutkimus on jo itsessään ”tulkintojen tulkintaa” (Jokivuori ym. 2015, 171). Paitsi tutkija, niin myös tutkittavat ovat itse muodostaneet jo tulkinnan tutkittavasta aiheesta. Tämä määrittää sitä, miten tutkittavat tutkimuskysymyksiin ja millaista tietoa he tuottavat tutkimuksen aiheesta.

Narratiivisen tutkimusotteen lisäksi omanlaisiaan haasteita tuottaa myös eläytymismenetelmän käyttö. Eläytymismenetelmä vaatii suhteellisen tarkkaa valmistelua ennen aineistonkeruuta (Mönkkönen 2021, 130). Tutkittavien voi olla vaikeaa kirjoittaa vapaasti tai he voivat kokea, että heidän tulisi tuottaa tietynlaisia vastauksia tutkimukseen (Wallin ym. 2018, 539). Epäonnistunut kehyskertomus tai sen variaatiot voivat ohjata tutkittavia liikaa kertomuksissaan. Vastajien vastaukset ovat aina myös subjektiivisia eli ne kertovat ainoastaan kyseisen vastaajan tiedoista ja tulkinnasta, eivätkä ne välttämättä heijastele ilmiön yleisyyttä (Wallin ym. 2018, 537, Jokivuori ym. 2015, 173). Lisäksi eläytymismenetelmää on epäilty siitä, että se tuottaisi pelkästään tutkimusaihetta koskevia stereotyyppioita (Eskola 1997, 29). Parhaimmillaan eläytymismenetelmä voi kuitenkin tuottaa tutkittavasta asiasta jotain uutta ja sellaista, joka on jäänyt ennen huomaamatta.

Tutkimuksen aineisto pohjautuu kokonaan fiktiivisiin kertomuksiin, joten siinä mielessä vaaraa henkilökohtaisten tietojen paljastumisesta ei ole. Lisäksi tutkittavien henkilökohtaisia tietoja ei tutkimuslomakkeessa yleensä kerätä. Vilma Hänninen (2018, 175) kuitenkin kirjoittaa, että narratiivisessa tutkimuksessa piilee monia eettisiä haasteita. Tällainen asia on esimerkiksi se, että tutkittava saattaa tahattomasti paljastaa fiktiivisessäkin kertomuksessa sellaisia asioita, joita ei välttämättä olisi halunnut tuoda ilmi. Lisäksi myös fiktiivisestä kertomuksesta on mahdollista tunnistaa henkilöitä, vaikka nimet olisi muutettu, sillä ihminen voi prosessoida kertomaansa asiaan tiedostamattaankin tosielämän tapahtumia (Mönkkönen 2021, 130).

Sosiaalityön kentällä tutkimuksen aiheet ovat tyypillisesti sensitiivisiä ja vaikeita, jotka vaativat erityistä eettistä pohdintaa (Pohjola 2012, 22). Hatkalaisuuden ilmiön tutkiminen ei ole poikkeus tästä. Aihe voi olla kipeä ja vaikea paitsi nuorille itselleen niin myös sosiaalityöntekijöille ja muille viranomaisille. Narratiivisessa tutkimuksessa liikutaan lisäksi erityisen yksityisellä alueella, kun tutkitaan vastaajien henkilökohtaisia kokemuksia (Squire ym. 2014, 97). Tutkielmani aineistona toimii sosiaalityöntekijöiden tuottamat kertomukset hatkalaisuudesta, jotka saattavat heijastella myös vastaajien omia asiakastilanteita tai muistoja niistä. Tavoitteenani on analysoida jokainen vastaus kunnioittavasti ja kenenkään kokemuksia vähättelemättä. Pyrin myös noudattamaan hyvää tieteellistä kirjoitustapaa ja asiallista kieltä tekstissäni (Tuomi & Sarajärvi 2009, 126).

Tutkimuksen läpinäkyvyys on olennainen periaate eettisesti kestävässä tutkimuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 132). Läpinäkyvyyden tärkeä kriteeri on se, että tutkija on kyennyt perustelemaan valintansa ja tulkintansa niin, että myös lukija pystyy sen havaitsemaan. Toteuttaakseni tämän, tavoitteenani on esittää oma kirjoitusprosessini mahdollisimman avoimesti ja luotettavasti. Tahdon kirjoittaa rehellisesti myös tutkimukseni mahdollisista haasteista ja ongelmista, jotta läpinäkyvyyden periaate ei kärsi.

Hyvään tutkimuskäytäntöön kuuluu oleellisena asiana tutkittavien suostumuksen saaminen tutkimukseen osallistumiseen (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). En kerännyt mitään erillisiä suostumuslomakkeita, vaan vastaaja suostui tutkimukseen, kun hän vastasi sähköiseen tutkimuslomakkeeseen. Tutkimukseni ei edellyttänyt suostumusta myöskään miltään yritykseltä, kunnalta tai muulta organisaatiolta. Kerroin tutkimuskutsussani, että kerään vastauksia pro gradu -tutkielmaani varten. Kerroin siinä myös sen, mistä tutkielman voi myöhemmin lukea (kts. liite 2). Tutkimukseen osallistuneet ovat itse valinneet

valitsemansa tavan kertoa ja kirjoittaa vastauksissaan. Tiedostan kuitenkin sen, että tutkimuslomakkeeni kysymyksenasettelu ja apukysymysten käyttö ovat ohjanneet vastaajia vastauksissaan jonkin verran, koska tavoitteenani on ollut kerätä tutkimusaiheeseeni sopivaa tietoa.

Tutkimuksen onnistuneessa arvioinnissa tärkeässä roolissa ovat reliabiliteetin ja validiteetin käsitteet. Reliabiliteetti tarkoittaa sitä, miten hyvin tutkimuksen tulokset tuottavat todellista ja johdonmukaista tietoa ja onko tutkimuksen tulokset mahdollista toistaa. Validiteetti tarkoittaa puolestaan sitä, miten laadukkaasti tutkimus on tehty ja onko siinä esitetyt päätelmät perusteltuja. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Laadullisessa tutkimuksessa näiden termien käyttöä on myös kritisoitu, koska ne eivät ota huomioon laadullisen tutkimuksen konstruktionistista luonnetta ja sitä, miten todellisuus rakentuu tutkimuksen mukana (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136–137). Laadullisen tutkimuksen tulokset eivät välttämättä ole suoraan toistettavissa, sillä siihen vaikuttavat tutkittavien tuottamat vastaukset sekä niiden tulkinta. Reliabiliteettia ja validiteettia arvioitaessa laadullisen tutkimuksen yhteydessä onkin tärkeää ottaa huomioon myös muun muassa tutkimusmenetelmän valinta, aineiston laatu ja tutkimuksen tarkoitus.

Tutkimuksen yleiseksi tavoitteeksi on mielletty tyypillisesti objektiivisen tiedon tuottaminen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 135–136). Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisen tiedon tuottamisen tarve on kiistanalainen. Pertti Alasuutari (2011, 87–89) kirjoittaa, että laadullinen tutkimus on eräänlainen näyte vallitsevasta kielestä ja kulttuurista, jolloin sen ei ole tarkoituskaan tuottaa objektiivista tietoa. Myös narratiivinen tutkimus on pikemminkin tapa hahmottaa maailma, kuin menetelmä, jolla saadaan objektiivista tietoa (Heikkinen 2018, 177). Oman tutkimukseni tavoitteena ei ole muodostaa yleispätevää totuutta hatkaamiseen liittyvistä tekijöistä ja siihen vaadittavista muutoksista. Omana päämääränäni on saada selville, minkälaisia tarinoita sosiaalityöntekijät tuottavat hatkaamisen ilmiöstä ja siinä toivotuista muutoksista.

Tutkija havainnoi ja valikoi aineistoaan, jolloin tutkijan oma ääni tulee aina analyysissä kuuluviin (Hänninen 1999, 34–35). Tutkija ei ole ainoastaan ulkopuolinen havainnoija, vaan tuo mukaan oman todellisuutensa tehdessään tulkintoja tutkimuksestaan (Tuomi & Sarajärvi 2009, 141). Tiedostan sen, että oma työkokemukseni ja muu elämäni aikana kertynyt tieto ja elämäkokemus vaikuttavat siihen, miten tulkitsen ja luen näitä vastauksia. Olen tietoinen myös siitä, että tämän tutkimuksen tulos on vain minun tulkintojeni summa eikä edusta yhtä

ainoa ja oikeaa vastausta tutkimuskysymykseen. Tiedän, että aineistoni voisi tuottaa kokonaan muun tulkinnan toisen tutkijan käsissä tai toisenlaisella teoreettisella viitekehyksellä. Olen kuitenkin pyrkinyt parhaani mukaan perustelemaan havaintoni ja näkemykseni sekä aineiston, että teorian kautta.

4. KERTOMUKSET HATKALAISUUDESTA

Tässä luvussa esittelen keräämäni aineiston ja tekemäni analyysin pohjalta kokoamani kertomukset. Kertomuksia on yhteensä viisi. Nämä ovat huolikertomus, syykertomus, toivottomuuden kertomus, keinoja kuvaava kertomus sekä muutuskertomus. Todella moni vastauksista käsitteli kaikkia kertomuksia, ja esimerkiksi syyt vaikuttivat monella tapaa keinojen valikoitumiseen. Kertomukset limittyvät vahvasti toisiinsa. Olen kertomuksiin kursivoinut ne kohdat, jotka ovat suoria lainauksia kyselyn vastaajilta. Lainauksen loppuun olen kirjoittanut, kenen vastaajan (numerojärjestys) ja kumman osion (A vai B) vastaus on. A-osion kertomukset kuvaavat sosiaalityöntekijöiden käsityksiä nykytilanteesta ja B-osion taas samasta tilanteesta 20 vuoden päästä. Luvun alkuun olen koonnut lyhyet tyyppitarinat sekä A- että B-osioiden kertomuksista havainnollistaakseni paremmin sitä, millaisia kertomuksia tutkimuslomakkeeni tuotti. Kysymyslomakkeen tarkan muotoilun näkee tutkielman lopussa olevista liitteistä (liite 1).

4.1 Tyyppikertomukset

Tyyppikertomuksissa esittelen A- ja B-osioiden tavanomaisimmat vastaukset. Tyyppikertomuksiin olen koonnut niitä teemoja, joita vastaajat nostivat vastauksissaan esiin. Osittain samat teemat toistuvat myös aineistosta muodostamissani kertomuksissa. Tyyppikertomuksien kautta olen pyrkinyt esittelemään niitä asioita, joita sosiaalityöntekijät toivat kertomuksissaan esiin. Valitsemieni seikkojen yleisyys syntyy siitä, että niitä toistettiin vastaajien kertomuksissa. Kertomukset eivät ole suoria lainauksia vastauksista, vaan olen muodostanut ne itse sosiaalityöntekijöiden kirjoittamien kertomusten pohjalta.

Tyyppikertomus A

Minulle soitetaan, että Valo on hatkannut eilen. Kysyn sijaishuoltopaikalta, ovatko he etsineet Valoa ja miten se on organisoitu jatkossa. Teen arviota siitä, tarvitseeko tehdä etsintäkuulutusta poliisille ja tarvitseeko Valon tilanteesta olla akuutisti huolissaan. Valo on aikaisemmin tuotu poliisien avustuksella takaisin sijaishuoltopaikkaan hatkareissuilta ja Valolla on taustaa päihteidenkäytöstä. Virka-apupyynnön teen, jos Valon olinpaikka on tiedossa ja Valo on aggressiivinen eivätkä sijaishuoltopaikan työntekijät saa tätä itse mukaansa. Yhteistyö poliisin ja sijaishuoltopaikan kanssa takkuu hieman. Sijaishuoltopaikka ilmoittaa, että heillä ei ole resursseja etsiä Valoa, koska

henkilökuntaa on niin vähän. Poliisi taas ilmoittaa, että he eivät etsi aktiivisesti Valoa, vaan se on sosiaalitoimen vastuulla. Yritän itse tavoitella Valoa puhelimella ja soitan myös Valon vanhemmille, jotka ovat huolissaan siitä, missä Valo on. Lopulta Valon olinpaikaksi selviää kaverin koti. Sijaishuoltoapaikan tiedossa on, että Valo on voimakkaan päihtynyt ja ei suostu palaamaan vapaaehtoisesti sijaishuoltoapaikkaan. Teen virka-apupyynnön Valon palauttamiseksi ja kuljettamiseksi, johon poliisi suhtautuu nihkeästi. Lopulta saan taivuteltua poliisin antamaan virka-apua ja Valo saadaan takaisin sijaishuoltoapaikkaan turvaan poliisin kuljettamana seuraavana päivänä.

A-tyyppikertomuksessa sosiaalityöntekijän rooli näyttyy arvioivana ja tilannetta punnitsevana. Sosiaalityöntekijä pyrkii löytämään hatkaamiseen johtaneita syitä ja punnitsemaan hatkaamisen seurauksia. Sosiaalityöntekijä tekee yhteistyötä poliisien ja sijaishuoltoapaikkojen kanssa, ja pyrkii saamaan hatkanneen nuoren takaisin sijaishuoltoapaikkaan. Yhteistyö muiden toimijoiden kanssa osoittautuu haastavaksi, koska sijaishuoltoapaikalla ei ole resursseja ja poliisi taas näkee etsimisen olevan ensisijaisesti sosiaalitoimen tehtävä.

Sosiaalityöntekijä pyrkii löytämään ratkaisuja tilanteeseen ja tavoittelee myös Valoa tilanteesta. Tilanteen setviminen aiheuttaa sosiaalityöntekijässä toivottomuuden tunteita, ja esimerkiksi poliisin suhtautumista tilanteeseen kuvaillaan nihkeäksi. Virka-avun saaminen vaatii taivuttelua ja tilanteen perustelua. Lopulta tilanne kuitenkin ratkeaa, ja Valo pääsee takaisin sijaishuoltoapaikkaan turvaan. Sosiaalityöntekijä kuvaa sijaishuoltoapaikkaan palaamista turvaan pääsemiseksi, mikä kuvaa sitä, että Valon nähtiin olevan vaarassa ollessaan hatkassa. Vastauksessa tulee esille, että Valolla on taustalla aikaisempia karkureissuja, joilla Valo on käyttänyt päihteitä.

Tyyppikertomus B

Minun ei tarvitse tehdä Valosta etsintäkuulutusta, koska nykyään myös sijaishuoltoapaikat voivat tehdä poliisille Valosta suoraan ilmoituksen. Hatkalaispartio lähtee etsimään Valoa heti. Hatkalaispartiossa on osaamista sekä sosiaalityöstä, että poliisilta. Kun Valo löytyy, hänet toimitetaan hatkalaisia vastaanottavaan laitokseen, jossa hänet kohdataan empaattisesti ja välittävästi. Valolle tarjotaan kaikki tarvittava hoito terveydenhuollosta lähtien vastaanottavassa laitoksessa. Toivon, että tulevaisuudessa nuorille on tarjolla

enemmän resursseja psykiatriseen hoitoon sekä mahdollisuuksia asettaa enemmän rajoja nuorta suojellakseen. Myös sijaishuolto paikkoihin toivon lisää osaamista traumataustaiseen työskentelyyn ja sen ymmärtämiseen, että hatkaavat nuoret eivät hatkaa ilkeyttään vaan aina jostakin juurisyystä, joka olisi hyvä selvittää. Tahtoisin, että tulevaisuudessa ei olisi hatkaamista ollenkaan, vaan ideaalitulanteessa kaikki nuoret voisivat niin hyvin, ettei tarvitsisi karata. Epäilen kuitenkin, että kaikkia näitä muutoksia tulisi, vaikka sosiaalityöntekijät niitä kuinka markkinoisivat.

Tyypikertomuksessa B sosiaalityöntekijä aloittaa tilanteen kuvaamisen kertomalla, että hänen ei tarvitse tehdä Valosta etsintäkuulutuspyyntöä, koska sijaishuolto paikat voivat tehdä sen suoraan itse poliisille. Sosiaalityöntekijän rooli tilanteen hoidossa on muuttunut enemmän konsultoitavaksi ja tilanteen seuraajaksi. Valoa etsitään tehokkaasti ja niin kutsutut hatkapartiot lähtevät tavoittelemaan Valoa heti. B-kertomuksessa sosiaalityöntekijän ei tarvitse enää anella muilta ammattilaisilta apua, vaan tilanteeseen reagoidaan ilman erillistä pyyntöä. Nuoret saavat parempaa sijaishuoltoa ja psykiatrista hoitoa, ja hatkaaminen on vähentynyt. Vastauksessa tulee ilmi myös se, että ideaalitulanteessa nuorten ei tarvitsisi karata ollenkaan.

B-kertomuksessa hatkalaisten tilanne nähdään parempana. Sosiaalityöntekijä tuottaa muutosehdotuksia ensisijaisesti toivomuksina, joissa on mukana konkreettisia ehdotuksia tilanteen muuttamiseksi. Riittävät resurssit ja hatkalaisen tarpeisiin kohdistetut palvelut nähdään hyvin tärkeänä tulevaisuudessa. Hatkalainen kohdataan empaattisesti ja siten, että pyritään selvittämään syyt, miksi nuori on karannut. Tyypikertomuksesta paistaa läpi kuitenkin myös toivottomuus ja se, että vaikka muutokset nähdään tärkeäksi, niin niistä kaikki tai mitään ei välttämättä toteudu. Sosiaalityöntekijä kuvaa, että yhteiskunta ei ole välttämättä valmis muuttamaan toimintatapojaan hatkalaisten suhteen, vaikka sosiaalityöntekijät sitä miten yrittäisivätkin saada eteenpäin.

4.2 Huolikertomus

Huolikertomukseen olen yhdistänyt niitä kaikkia vastauksia, joissa on tuotettu huolta hatkaamiseen liittyen. Huolta tuotettiin lähes kaikissa vastauksissa, mikä kuvaa sitä, että nuorten hatkaaminen on sosiaalityöntekijöitä huolestuttava asia. Tyypillistä huolikertomuksille on se, että niissä pohdittiin laajasti sitä, mitä kaikkia huolenaiheita hatkaamiseen liittyy. Huolen määrä ja sen arviointi vaikuttivat vahvasti siihen, miten

sosiaalityöntekijä vastauksessaan kuvasi ja perusteli valitsemiaan toimenpiteitä hatkalaisen tavoittamiseksi. Huolet liittyivät useasti nuoren tilanteeseen, päihteidenkäyttöön tai siihen, mitä hatkaamisesta saattaa seurata. Huolta pohdittiin myös yhdessä muiden viranomaisten ja sijaishuoltopaikkojen työntekijöiden kanssa.

Sosiaalityöntekijän kuvaus huolesta alkoi yleensä tilanteen kokonaisvaltaisella arvioinnilla ”--¹ jokainen sijoitettu nuori, joka lähtee hatkoille, on periaatteellisesti alttiina erinäisille henkeen ja terveyteen kohdistuville vaaroille, mutta tässä tapauksessa ei ole tietoa mistään konkreettisesta vaarasta (K5A)”. Huolen arvioinnissa sosiaalityöntekijät hyödynsivät omaa ammattitaitoaan ja työkokemustaan. Sosiaalityöntekijät myös kirjoittivat, että haastattelevat sijaishuoltopaikkojen työntekijöitä ja arvioivat huolta yhdessä heidän kanssaan. Etenkin sosiaalipäivystyksessä työskentelevät vastaajat kertoivat, että arvioivat tilanteen synnyttämää huolta paljon sen perusteella, mitä sijaishuoltopaikan työntekijät tilanteesta arvioivat. Tämän lisäksi huolen arvioinnissa hyödynnettiin lapsen kirjauksia asiakastietojärjestelmässä.

Joskus huolen arvioinnin yhteydessä saatettiin todeta, että mitään akuuttia vaaraa ei ole tällä hetkellä. Sijaishuoltopaikkaa kannustettiin jatkamaan nuoren etsintöjä, mutta sosiaalityöntekijällä ei ollut aktiivista huolta nuoresta ”Valon tilanne ei välttämättä ole kovin akuutti, koska sijaishuoltopaikasta soitetaan vasta seuraavana päivänä hatkaamisesta. (K15A)”. Tällaisessa tilanteessa sosiaalityöntekijät tarkastelivat tilannetta siitä näkökulmasta, että Valon tilanteesta on soitettu vasta seuraavana päivänä eikä heti, jolloin tilanne ei kenties ole sellainen, joka tarvitsisi heti reagointia. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että eivät tee heti virka-apupyynnöä, koska se ei välttämättä auta mitään konkreettisesti nuoren löytämiseen tai että he eivät näe samanlaista huolta nuoresta. Samaan aikaan sijaishuoltopaikkojen odotettiin jatkavan nuoren etsintää lain vaatimalla tavalla.

Toisinaan huoliarviot risteävät muiden ammattilaisten kanssa. Sijaishuoltopaikka saattaa olla hyvinkin huolissaan nuoresta, mutta esimerkiksi päivystävä sosiaalityöntekijä arvioi huolen eri tavalla. Huolen mittarina käytettiin myös tehtävän kiireellisyyttä ja sitä, mitä painoarvoa sosiaalityöntekijän toiminta tilanteeseen toisi. Jos tilanne on akuutti ja Valo oli välittömässä vaarassa, sijaishuoltopaikkaa pyydettiin ottamaan yhteyttä hätäkeskukseen, jolloin akuutin tilanteen nähtiin olevan hätätilanne. Osassa vastauksissa taas kuvattiin, että sijaishuoltopaikkaa pyydettiin ottamaan yhteys Valon omaan sosiaalityöntekijään

---

¹ -- kesken virkkeen aloitettu lainaus tai tekstin poisjätö

seuraavana arkipäivänä, jos tilanteessa ei tule muutoksia ja Valon tilanteessa ei ole mitään hälyttävää huolta tällä hetkellä. Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa näkyi ero myös siinä, missä sektorilla he työskentelivät. Avohuollossa ja sijaishuollossa olevat tarkastelivat asiaa usein Valon oman sosiaalityöntekijän roolista ja siltä kannalta, että he tuntevat lasta ja tilannetta jo jonkin verran. Päivystyksessä työskentelevät vastaajat taas toivat esille sitä, kuinka arvioivat huolta asiakaskertomuksen ja sijaishuoltoapaikan kertoman perusteella ja peilaavat sitä siihen, tarvitseeko tilanne välttämättömiä toimia.

Joskus huoli arvioitiin akuutiksi ja arvioitiin, että tarvitaan välittömiä toimenpiteitä. Tällaiseen tilanteeseen kuuluivat esimerkiksi se, että Valolla on jokin sellainen perussairaus, joka tarvitsee lääkkeitä jatkuvasti (kuten diabetes) ja Valolla ei ole lääkkeitä mukana. Tällöin tehtiin yleensä virka-apupyynnö poliisille tai pyydettiin paikantamaan Valon puhelin. Tällaisia arviointeja tehtiin myös sen perusteella, onko Valolla akuuttia itsetuhoisuutta tai käyttääkö hän päihteitä huomattavan runsaasti ja itseään vahingoittaen. Välitöntä huolta aiheutti se, jos Valolla oli aikaisempaa taustaa aggressiivisesta käytöksestä laitoksen ohjaajia tai muita kohtaan hatkareissulta löydettyä tai jos on tiedossa, että Valo ei tule palaamaan yhteistyössä sijaishuoltoapaikkaan. Myös epäily hyväksikäytön uhriksi joutumisesta tai altistumisesta rikolliselle toiminnalle olivat sellaisia riskitekijöitä, että sosiaalityöntekijät usein arvioivat huolen suureksi ja tilanteen vaativan välitöntä toimintaa.

Jos Valo ei ollut aikaisemmin juuri karkailut luvottomasti, kertomuksissa tilannetta pidettiin hyvin huolestuttavana. Tällöin kartoitettiin yleensä myös sitä, onko sattunut jotakin, minkä takia Valo olisi lähtenyt omille teilleen tai onko Valolla esimerkiksi uusi kumppani, josta tämä ei ole kertonut ja on nyt tämän kumppanin luona salaa. Etenkin Valon omat sosiaalityöntekijät olivat huolissaan tällaisessa tilanteessa ja näkivät tilanteen sellaisena, joka vaatii toimintaa tai vähintäänkin tilanteen selvitystä Valon kanssa. Toisaalta sellaisissa tilanteissa, joissa Valolla on pitkä historia hatkaamisesta ja Valo on yleensä palannut hyvävointisena itsenäisesti takaisin, tilanteelle ei välttämättä tehty juuri mitään, paitsi kirjattu asiakaskertomukselle.

Kertomuksissa tuotettiin huolta myös hatkalaistermin käyttöön ja siihen, miten se vaikuttaa nuorten etsintään. Hatkalaisuudesta puhuminen vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden mielestä siihen, miten nuoria etsitään. Monien sosiaalityöntekijöiden mielestä nuorista pitäisi puhua kadonneina lapsina eikä ”hatkalaisina”, koska hatkalaisista puhuminen aiheuttaa sitä, että esimerkiksi poliisi ei suhtaudu asiaan vakavasti.

Pointtini on tässä se, että nämä lastensuojelun asiakkaat, lapset ja nuoret, ovat syystä tai toisesta kovia kokeneita ja kypsymättömiä lapsia ja nuoria, joilla on ainutlaatuinen tilanne ja heitä tulee kohdella sen mukaan, apua tarvitsevinä ihmisinä eikä byrokraattisen toimintatavan ja mallin mukaisia "hatkalaisina." Erittäin ärsyttävä käsite koko "hatkalainen" (K13A)

Hatkalaistermin käyttöä kritisoitiin erityisesti siitä näkökulmasta, että se häivyttää huolta siitä, että nuoret ovat kadonneita ihmisiä. Hatkalaisista puhuminen leimaa nuoria ja heistä tulee vain kasvottomia numeroita ”tilastoihin”. Vastauksissa tuotiin esille myös sitä, että sijaishuollossa olevat nuoret ovat jo valmiiksi muita nuoria haavoittuvammassa asemassa, joten heidän tilannettaan ja katoamistaan pitäisi arvioida erityisen huolellisesti.

4.3 Syykertomus

Syykertomukseen olen kerännyt niitä vastauksia, joissa eriteltiin hatkaamiseen liittyviä syitä. Hatkaamiseen esitettiin monenlaisia aiheuttajia. Vastauksissa myös pohdittiin sitä, mikä merkitys hatkaamisen syyllä tai syillä on huolen heräämiselle ja siitä seuraaville toimenpiteille.

Yleisempiä syitä Valon lähtemiselle hatkaan olivat päihteidenkäyttö, halu viettää kavereiden kanssa aikaa tai ajautuminen sellaiseen porukkaan, jotka hatkaavat paljon. Erityisesti päihteidenkäytön vakavuus ja runsaus nousi esiin. Päihteidenkäytössä nähtiin merkittävänä syynä myös ystäväpiiri ja sen sisältämä päihteidenkäytön riski. Nämä asiat olivat melko usein hyvin tiedossa sijaishuoltopaikan työntekijöillä, jotka usein kertoivat Valon hatkaamisen syyksi halun käyttää päihteitä. Kertomuksissa tuotiin esille myös sitä, että hatkaamisen ajankohta vaikuttaa. Esimerkiksi hatkaaminen koulujen loppumisen aikana on melko tyypillistä ja silloin syynä on yleensä halu päästä käyttämään päihteitä ja viettämään kavereiden kanssa aikaa.

Hatkaamisen syiden kertomuksessa sosiaalityöntekijät pohtivat myös sitä, että erilaiset syyt painavat vaakakupissa eri tavalla. Sijaishuoltopaikasta karkaaminen päihteidenkäytön mahdollistamiseksi on eri asia kuin karkaaminen mahdollisen kumppanin luo yöksi. Erilaiset syyt aiheuttavat myös erilaisia toimenpiteitä. Syiden tarkastelussa pohdittiin myös sitä, että syy vaikuttaa siihen, miten helppoa tai vaikeaa Valo on saada palaamaan sijaishuoltopaikkaan. Tämän asian tarkastelu vaikutti myös siihen, miten asiaa lähdettiin lähestymään.

-- hatkan syistä. Jos Valolla on vaikea päihdeongelma, on häntä hyvin haastavaa saada takaisin sijaishuoltoipaikkaansa. Jos Valoon saa esimerkiksi puhelimitse yhteyden ja hän on hatkannut impulsiivisesti esimerkiksi sen vuoksi, että halusi viettää ylimääräisen viikonlopun kotona ja kavereiden kanssa, voi hänen palauttamisensa olla verrattain helpompaa. (K11A)

Nuoren hatkaamisen syitä oli pohdittu myös siltä kannalta, onko sijaishuolto paikassa itsessään jotakin tekijöitä, jotka aiheuttavat hatkaamista. Vastauksissa pohdittiin sitä, että nuori ei vaikka viihdy nykyisessä sijaishuolto paikassaan ja karkailee sen takia sieltä. Sosiaalityöntekijät näkivät, että nuoren olosuhteisiin vaikuttamalla voitaisiin ehkäistä myös omille teilleen karkaamista. Erityisesti Valon omat sosiaalityöntekijän roolista kirjoittavat esittivät, että tahtoisivat selvittää Valon omaa mielipidettä siihen, mikä on saanut hänet lähtemään. Myös sijaishuolto paikkaa edellytettiin selvittämään tätä asiaa Valon kanssa ja pohtimaan keinoja, miten hatkaamista voitaisiin estää. Vastauksissa peräänkuulutettiin avointa ja rehellistä keskustelua hatkaamisen syistä niin Valon kuin sijaishuolto paikkojenkin kanssa. Erityisen tärkeäksi nähtiin se, että Valo kokisi voivansa kertoa rehellisesti hatkaamisen syistä sijaishuolto paikalle ja sosiaalityöntekijöille.

Olen myös kiinnostunut siitä, mikä on johtanut karkaamiseen ja mikä sijaishuolto paikan käsitys karkaamisen syystä on. -- Ajattelen että karkaamisen taustalla voi olla monenlaisia syitä ja esimerkiksi nuoren arkisiin olosuhteisiin vaikuttamalla voidaan vaikuttaa myös hatkaamiseen. Tärkeintä on, että nuorella on sijaishuolto paikassa luotettavia aikuisia ja pääasiassa hyvä olla (K2A)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat mieltävänsä aktiivisesti syitä nuoren hatkaamiselle ja pohtivansa, voivatko jotenkin vaikuttaa niihin. Tilanteessa kartoitettiin erityisesti Valon psyykkistä vointia tai uusia kavereita, jotka voisivat olla syynä Valon karkaamiselle. Sosiaalityöntekijät pohtivat hatkaamisen syitä myös sen valossa, miten se saattaa vaikuttaa Valon arkeen jatkossa ja pitääkö Valon tilanteessa huomioida jotain erityisesti. Esimerkiksi uusi tyttöystävä tai kaveripiiri, joka houkuttelee hatkaamiselle voi olla sellainen syy, joka täytyy käydä Valon kanssa läpi ja miettiä keinoja, miten hatkaamista saadaan estettyä.

Vastauksissa kuvattiin, että syiden arvioiminen ja tarkasteleminen on keskeinen osa sosiaalityöntekijän työtä sekä sosiaalipäivystyksessä että nuoren omana sosiaalityöntekijänä. Syiden selvittäminen nähtiin paitsi sijaishuolto paikan niin myös sosiaalityöntekijöiden tehtävänä. Syiden selvittämisen tärkeyttä perusteltiin erityisesti siltä kannalta, että se auttaa

huolen arvioinnissa ja sen päätöksen tekemisessä, mitä toimenpiteitä Valon hatkaaminen aiheuttaa.

4.4 Toivottomuuskertomus

Tähän kertomukseen olen kerännyt vastauksista nousseita toivottomuuden elementtejä. Monessa vastauksessa hatkalaisten tilanne koettiin turhauttavana, eikä tulevaisuudessakaan nähty olevan hirveästi parannusmahdollisuuksia. Erityisesti sosiaalityöntekijät kuvasivat sitä, että asiaan ei tuntunut olevan kunnan keinoja puuttua ja muilla viranomaisilla tai sijaishuoltopaikoilla ei ollut oikeaa tahtotilaa hoitaa asioita. Eräs vastaajista muotoili tilanteen näin ”jos hän [Valo] ei vastaa puhelimeen, ei ole paljoo tehtävissä” (K3A) ja näki, että jos ei saa Valoa puhelimen päähän niin ei pysty Valoa juuri muuten auttamaan.

Kertomuksissa tuotettiin paljon kritiikkiä nykyisiä hatkalaisia koskevia ohjeistuksia kohtaan, jotka on laadittu keväällä 2022. Tällä viitataan Sosiaali- ja terveysministeriön, Poliisihallituksen ja Häätäkeskuslaitoksen julkaisemiin uusiin ohjeistuksiin koskien sijaishuoltopaikasta luvattomasti poistuneiden etsintää ja palautusta (Kuntainfo 2/2022). Ohjeistukset nähtiin epäselvinä ja sellaisina, jotka vain heittelevät vastuuta toimijalta toiselle. Kritiikkiä tuotettiin myös siitä, että osa toimijoista noudattaa ohjeita ja osa taas ei, joka aiheuttaa sekavuutta kentälle ja siihen, kenen vastuulla toiminta ja reagointi on. Tämä aiheutti turhautumisen tunteita siitä, ettei pysty auttamaan ja ettei omaa arviota tilanteen herättämästä huolesta otettu tosissaan.

Monet vastaajat kuvasivat toivottomuuden kokemuksia siitä, kun sosiaalityöntekijät yrittävät saada karannutta nuorta takaisin sijaishuoltopaikkaan, mutta muut toimijat (kuten sijaishuoltopaikka, poliisi ja hätäkeskus) eivät ole yhteistyössä. Samalla kritisoitiin voimakkaasti poliisien toimivaltaa ja tahtotilaa reagoida hatkalaisiin. Monesti vastauksista välittyi sellainen viesti, että poliisit eivät pidä hatkalaisia oikeina kadonneina, joita tarvitsisi aktiivisesti etsiä. Tämä näkyy myös A-tyyppikertomuksessa.

Usein näissä tilanteissa mahdollistui löytyneen nuoren karkaaminen uudestaan. Sosiaalityöntekijä saattoi arvioida, että tarvitsee poliisin virka-apua nuoren kuljettamiseen, mutta poliisi ei myönnä virka-apua ja nuori pääsee siirtymätilanteissa karkaamaan. Tällöin nuorten luvaton poissaolo pitenee ja nuori altistuu enemmän muun muassa päihteidenkäytölle, rikolliselle käytökselle ja muulle haitalliselle toiminnalle. Ääritilanteissa kuvattiin sitä mahdollisuutta, että sijaishuoltopaikka alkaa pohtimaan, ettei Valo voikaan palata heille enää hatkareissulta. Tähän oli yleensä syynä se, että Valon käytös on ollut

karkureissulla niin aggressiivista ja päihdehakuista, että sijaishuoltoapaikka on sitä mieltä, ettei pysty Valoa enää pitämään. Sosiaalityöntekijät kuvasivat tämän kaltaista tapahtumakulkua sen valossa, että tilanne tuntuu hyvin toivottomalta, jos Valo ei voi edes palata sijaishuoltoapaikkaansa karkureissultaan. Toivottomuuden kokemus liittyi myös siihen, että Valo saattaa tämän kautta kokea myös itse olevansa mahdoton tapaus, jota kukaan ei halua pitää tai auttaa.

Epätoivo tuli esille myös niissä vastauksissa, joissa kuvattiin nuorten hatkaamiseen vaikuttavia tekijöitä ja syitä, joihin nähtiin olevan hyvin vaikea vaikuttaa nykyisillä resursseilla. Sijaishuoltoapaikkojen keinot ja osaaminen nähtiin puutteellisina ja lapsen edun vastaisina. Erityisesti sijaishuoltoapaikkojen henkilökunnan vähäisyys, suuri vaihtuvuus ja työkokemuksen puute nähtiin epätoivoa ja epäluottamusta herättävinä kokemuksina. Toivottomuus liittyi erityisesti siihen, että kukaan ei välitä aidosti selvittää tai etsiä Valoa. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että he eivät itse pääse etsimään Valoa eivätkä välttämättä näe sitä edes tarkoituksenmukaisena, koska eivät tunne Valoa niin hyvin kuin sijaishuoltoapaikan henkilökunnan kuuluisi tuntea. Lisäksi sosiaalityöntekijöillä ei ole mahdollisuutta eikä valtuuksia ottaa Valoa kiinni, jonka takia he tarvitsisivat poliisin apua Valon etsimiseen.

Tutkittavat tuottivat epätoivoa ja toivottomuutta tilanteesta myös tulevaisuutta käsittelevissä kertomuksissa. Osan sosiaalityöntekijöistä näkemyksen mukaan tilanteeseen ei ole tulossa muutosta tulevaisuudessa, vaikka tarvetta olisi ja sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan myös keinoja. Sosiaalityöntekijät liittivät tähän kokemuksen siitä, että tilannetta ei nähdä tärkeänä muualla kuin sosiaalityön kentällä. Häätäkeskus ja poliisit eivät priorisoi hatkalaisia kovin korkealle tulevaisuudessakaan. Eräs vastaaja kuvaili tilannetta näin: ”*tuntuu, että tilanteeseen ei voi saada muutosta. Yhteiskunta ei ole valmis. Sosiaalityöntekijöillä olisi keinoja, vaikka millä mitalla, mutta kukaan ei kuuntele. Poliisi ajattelee vain muita vastuualueita ja sijaishuoltoapaikkojen osaaminen ei ole riittävällä tasolla. 20 vuotta ei ehkä riitä (K19B)*”. Sosiaalityöntekijät näkevät muutoksen olevan mahdollista, mutta aitoa tahtotilaa muutokselle ei nähdä olevan.

4.5 Keinoja kuvaava kertomus

Tähän kertomukseen olen valinnut vastauksista niitä osia, joissa on käsitelty niitä keinoja, joita sosiaalityöntekijöillä on reagoida nuoren hatkaamiseen. Yleisin keino oli virka-avun tai etsintäkuulutuksen tekeminen poliisille. Monessa vastauksessa vastuutettiin

sijaishuoltopaikkaa etsimään nuorta lastensuojelulain mukaisesti. Muita keinoja oli esimerkiksi nuoren tavoittelu sekä sosiaalisesta mediasta etsiminen.

Monessa vastauksessa konkreettisimmaksi keinoksi nuoren hatkaamiseen nähtiin virka-apupyynnön tai etsintäkuulutuksen tekeminen. Osassa vastauksissa puhuttiin vain virka-apupyynnön tekemisestä ja osassa taas etsintäkuulutuksen tai katoamisilmoituksen tekemisestä. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että yleensä heti ensimmäisenä varmistavat, onko virka-apupyynnö tai etsintäkuulutus tehty, kuka sen on tehnyt ja milloin ja jos ei ole tehty, niin yleensä sosiaalityöntekijät sitten tekevät sen. Osassa vastauksissa oli myös eritelty virka-apupyynnön ja etsintäkuulutuksen ero. Toisissa vastauksissa taas kerrottiin niistä molemmista ja niitä pidettiin toistensa synonyymeina. Tämä kuvastaa sitä, että sosiaalityöntekijöillä on edelleen ohjeistuksista huolimatta hyvin eriäviä käsityksiä ja käytäntöjä virka-avun tai etsintäkuulutuksen tekemisestä poliisille. Myös siitä oli erilaisia käytäntöjä, milloin etsintäkuulutus tai virka-apu tehtiin. Osa sosiaalityöntekijöistä kuvasti tekevänsä sen heti, kun sijaishuoltopaikka ilmoittaa Valon katoamisesta. Osa taas teki ensin arviota siitä, kuinka akuutti Valon tilanne on ja linjasivat sitä kautta etsintäkuulutuksen tai virka-avun tekemistä poliisille. Avohuollon tai sijaishuollon sosiaalityöntekijät kertoivat yleensä tekevänsä etsintäkuulutuksen heti, mutta päivystyksen sosiaalityöntekijät kuvasivat käyttävänsä enemmän tilannekohtaista harkintaa sen teossa.

Useissa vastauksissa sijaishuoltopaikan toimenpiteitä kysyttiin ja niitä vastuutettiin hakemaan ja etsimään nuorta. Sijaishuoltopaikan velvollisuudeksi ja tehtäväksi nähtiin nuoren etsiminen. Yksi vastaajista kuvasi tilannetta näin: ”*kysyn sijaishuoltopaikan työntekijältä, mitä toimenpiteitä he ovat tehneet nuoren etsimiseksi tähän mennessä. Muistutan, että lastensuojelulaki velvoittaa sijaishuoltopaikkaa aktiiviseen nuoren etsintään (K6A)*”. Monessa vastauksessa toistui se, että sijaishuoltopaikkaa pitää erikseen kehottaa etsimään Valoa. Osassa vastauksista tuotiin esille sitä, että sijaishuoltopaikat eivät etsi aktiivisesti nuorta, vaikka niiden pitäisi. Sosiaalityöntekijät kuvasivat myös sitä, että pyrkivät sopimaan sijaishuoltopaikan kanssa etsimissuunnitelmasta Valon löytämisen suhteen ja näin aktivoimaan sijaishuoltopaikkaa etsimään Valoa.

Osa sosiaalityöntekijöistä kertoi vastauksissaan, että pyrkivät ottamaan yhteyttä myös nuoreen itseensä sekä tämän vanhempiin. Yleensä Valoa yritettiin lähestyä puhelimitse tai viesteillä. Tavoitteena oli saada Valo palaamaan yhteistyössä ja itsenäisesti sijaishuoltopaikkaan. Avohuollossa tai sijaishuollossa työskentelevät vastaajat kertoivat

myös yleensä ottavansa yhteyttä vanhempiin ja keskustelewansa vanhempien kanssa tilanteesta. Sosiaalipäivystyksessä työskentelevät vastaajat kirjoittivat, että eivät yleensä lähesty vanhempia tilanteen tiimoilta, vaan jättävät sen Valon oman sosiaalityöntekijän tehtäväksi seuraavalle arkipäivälle. Päivystävät sosiaalityöntekijät saattoivat kyllä yrittää ottaa Valoon yhteyttä, jos työtilanne sen mahdollisti. Myös sosiaalista mediaa ja sen sijaintitietoja pyrittiin aktiivisesti hyödyntämään Valon löytämisessä ja tavoittamisessa. Osa vastaajista oli aktiivisesti yhteydessä myös esimerkiksi etsivään nuorisotyöhön tai muuhun ”epäviralliseen” tahoon Valon löytämiseksi, jos huoltajat sen sallivat.

Osassa vastauksista esitettiin myös se kanta, että sosiaalityöntekijällä ei ole juuri keinoja etsiä virka-avun tai etsintäkuulutuksen lisäksi. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että näiden jälkeen jäävät yleensä vain odottamaan lisää tietoja joko sijaishuoltopaikalta, poliisilta tai Valolta itseltään. Suurin vastuu Valon löytymisellä nähtiin olevan poliisilla ja sijaishuoltopaikoilla, jos etsintäkuulutus tai virka-apupyynnö oli jo tehtynä. Etenkin poliisilta saatettiin jopa vaatia toimintaa Valon palauttamiseksi, jos Valon olinpaikka oli tiedossa ja Valon arvioitiin olevan akuutissa vaarassa. Samaten jos Valon tiedettiin olevan aggressiivinen ja vastustavan sijaishuoltopaikkaan palaamista, poliisia pyydettiin mukaan turvaamaan Valon palauttaminen sijaishuoltopaikkaan.

4.6 Muutoskertomus

Tässä osiossa analysoin enimmäkseen B-osion tuottamia vastauksia. Muutosehdotuksia tuli hyvin laidasta laitaan. Eniten toivottiin moniammatillisen yhteistyön parantumista, poliisille lisää resursseja ja sijaishuoltopaikkoihin lisää henkilökuntaa ja osaamista reagoida hatkalaisiin. Osassa vastauksista tuotiin esille nuorten osallisuus ja oikeuksien toteutuminen ja toisissa taas sijaishuoltopaikoille mahdollisuuksia asettaa tiukempia rajoja nuorille.

Moniammatillisen yhteistyön parantumista kuvattiin monella eri tavalla. Sosiaalityöntekijät kirjoittivat toivovansa, että poliisi ottaisi tosissaan sosiaalityöntekijän tekemän arvion nuoren tilanteesta ja siitä, että asiaan tarvitaan poliisin apua. Poliisiin toivottiin tekevän parempaa yhteistyötä sijaishuoltopaikkojen ja sosiaalipäivystyksen kanssa. Lisäksi poliiseille toivottiin lisää resursseja, jotta he ehtisivät muiden työtehtävien lisäksi reagoida hatkalaisiin. Samalla odotettiin, että turhasta byrokratiasta ja paperityöstä päästäisiin eroon ja käytettäisiin niin sanottua ”maalaisjärkeä”, koska kyseessä on kuitenkin kadonneita lapsia. Lisäksi toivottiin, että ”--sosiaalityöntekijän osuuden tulisi olla lähinnä arvioiva eikä varsinaista paperitöitä olisi tarpeen kierrättää sossun kautta (K4B)”. Analyysin perusteella

sosiaalityöntekijät toivoivat siis parempaa reagointia poliisilta ja sitä, ettei avun saaminen oli niin suuren ja osittain turhaksi mielletyn työn ja paperisodan takana.

Tulevaisuuden kertomuksissa virka-apupyynnöiden tulevaisuutta ja merkitystä pohdittiin tarkasti. Virka-apupyynnöiden lomakkeita toivottiin yksinkertaistettavan niin, että niiden täyttöön ei kuuluisi liian kauan aikaa. Ohjeistuksista toivottiin valtakunnallisia ja sellaisia, että niitä noudatettaisiin yhdenmukaisesti ympäri Suomea ja hyvinvointialueita. Erityisesti esitettiin sitä vaihtoehtoa, että virka-apupyynnöitä ja etsintäkuulutuksia voisivat tehdä myös laitokset itse suoraan poliisille tai oma sosiaalityöntekijä valmiiksi niin, että sijaishuoltopaikka voisi sen vain aktivoida tarvittaessa. Erityisesti päivystävät sosiaalityöntekijät toivoivat tätä, sillä he eivät nähneet tulevaisuudessa tarkoituksenmukaiseksi sitä, että virka-apupyynnöt vain kierrätetään heidän kauttaan sen takia, että lain mukaan niin tulee tehdä. Myös avohuollon ja sijaishuollon sektorilla työskentelevät vastaajat toivoivat tätä jossain määrin samasta syystä.

Käytännön muutoksiksi esitettiin poliisien ja sosiaalityön yhteisten hatkapartioiden perustamista. Sosiaalityöntekijät toivoivat, että poliisit ja sijaishuoltopaikka toimisivat tiiviimmin yhteistyössä ja heillä olisi koulutus ja resurssit reagoida hatkalaisiin paremmin ja etsiä heitä. Osassa vastauksista esitettiin konkreettisia lukuja siitä, kuinka monta yksikköä tulisi olla tai kuinka tällaisia yksiköitä tulisi olla muiden sijaishuoltopaikkojen lisäresursseina. Partiot olisivat kartalla nuorten tapahtumista ja liikkeistä yleisesti ja tietäisivät, mitä nuorten keskuudessa tapahtuu.

--Nuorille on perustettu neljä omaa yksikköä eri puolille Suomea hatkalaisia varten, jossa heidän yleisimpiin ongelmiinsa perehtynyt työntekijä juttelee nuoren kanssa ja käynnistää aktiivisen prosessin laitokseen palaamisen toteuttamiseksi” (K14B) Tilanteessa ohjaajat ovat jo muodostaneet etsintäpartion, ja heillä on tietoa nuoren liikkeistä. Jokainen laitos on hyvinvointialueen omistuksessa ja joka alueella on omat hatkapartiionsa. Nämä partiot liikkuvat muutoinkin nuorten parissa ja tietävät missä kaupungin asioissa mennään. He kuuluvat laitoksen henkilökuntaan ja toimivat monen paikan lisäresurssina” (K12B)

Monessa vastauksessa esitettiin myös lisää resursseja psykiatriseen hoitoon, jotta ainakaan hoidon puutteen ja liiallisen pahan olon takia ei tarvitsisi lähteä hatkaan sijaishuoltopaikasta. Nuorille toivottiin lisää mahdollisuuksia terapiaan ja keskusteluapua helposti saataville.

Psykiatrisen hoidon lisäämisen lisäksi toivottiin lastensuojelun lainsäädännön päivittämistä enemmän rajoja asettavaksi ja sellaiseksi, että nuorten hatkareissuja voitaisiin konkreettisesti ehkäistä ja estää. Lainsäädännön toivottiin mahdollistavan esimerkiksi sen, että sijaishuoltopaikan työntekijät voisivat paremmin estää nuoren lähtemistä hatkaan. Vastauksissa esitettiin hatkavastaanottoyksiköiden perustamista, joissa hatkalaisista voitaisiin turvallisesti huolehtia ennen kuin heidät haetaan omiin sijaishuoltopaikkoihin. Paikoissa olisi mahdollisuus pitää ovet lukossa, jotta nuoret eivät pääsisi karkaamaan. Tällaisissa vastaanotoissa olisi yleisesti tarpeeksi henkilökuntaa ja mahdollisuus kohdata nuori ammattimaisesti ja lempeästi. Vastaanotoissa olisi myös mahdollisuus tarjota nuorille terveydenhuollon palveluita, jos niille olisi tarvetta niin, ettei nuorta tarvitsisi välttämättä kuljettaa päivystykseen.

Sosiaalityöntekijät toivoivat, että tulevaisuudessa nuorten oikeuksia valvottaisiin tarkemmin ja nuorilla olisi heistä aidosti välittäviä sijaishuoltopaikkoja. Nuoret kokisivat olevansa turvassa sijaishuoltopaikoissa ja he kokisivat, että voivat luottaa paikan ohjaajiin ja henkilökuntaan. Sijaishuoltopaikkojen ja henkilökunnan vaihtuvuus ei olisi niin suurta ja nuorilla olisi tuttuja ja turvallisia aikuisia paikalla vastaanottomassa nuoria. Sijaishuoltopaikoilla ei tehtäisi enää pelkkää bisnestä, vaan ne toimisivat eettisellä pohjalla ja hoito olisi niin hyvää, ettei nuorten tarvitsisi lähteä karkuun ainakaan työntävistä syistä. Päätökset ja ratkaisut avattaisiin nuorille ja perusteltaisiin, jotta nuoret ymmärtäisivät niiden taustat. Vastauksissa tuotiin esiin sitä, että hatkaileville nuorille toivottiin inhimillisempää kohtaamista ja hatkaamisen jälkeisten tilanteiden selvittelyä. Empaattisen ja hyväksyvän ilmapiirin tärkeys tuotiin esille ja nähtiin, että se on tärkeä tekijä siinä, että pyritään ehkäisemään nuorten tarvetta karata. Sijaishuoltopaikkoihin peräänkuulutettiin myös entistä parempaa osaamista traumataustojen kanssa työskentelyyn ja nuorten aikaisempien kokemusten huomioimiseen.

Osassa kertomuksia esitettiin sähköisen valvonnan lisääntymistä ja sitä, että nuoria olisi mahdollista valvoa tarkemmin sitä kautta. Sähköiseen valvontaan kuuluisi lukitut ovet ja kameravalvonnan lisääntyminen. Yhdessä kertomuksessa esitettiin myös mahdollisuus mikrosirusta, jonka kautta nuori paikannettaisiin heti, kun tämä on lähtenyt. Sähköisen valvonnan osalta tarkasteltiin sitä, että se mahdollistaisi nuoren olinpaikan selvittämisen paremmin ja ehkäisi sitä, että hatkassa oleminen ja piilottelu ei olisikaan niin helppoa.

Osassa vastauksia pohdittiin myös sitä mahdollisuutta, että hatkaamista ei olisi ollenkaan tulevaisuudessa. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi tilannetta näin: ”*Ideaalitulanteessa hatkailmiötä ei enää ole vaan nuoret voivat niin hyvin, ettei tälle ole tarvetta (K4B)*”. Sosiaalityöntekijä itsekin kyllä myöntää, että kyse olisi vain ideaalitulanteesta eikä siitä, että olisi välttämättä oikeasti mahdollista. Suurin osa vastauksista piti realistisena vaihtoehtona sitä, että hatkaamista tapahtuu myös tulevaisuudessa. Hatkaamisen ilmiö nähtiin sellaisena, että sitä ei ole helppoa kitkeä kokonaan eikä siihen ole yksinkertaisia ratkaisuja. Hatkaaminen kuuluu myös osaltaan nuorten itsenäistymiseen ja kokeilunhaluun. Enemmänkin tarpeelliseksi nähtiin hatkareissujen haitallisten vaikutusten minimointi ja niihin puuttuminen.

5. POHDINTA

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen pyrkinyt vastaamaan siihen, millaisia narratiiveja sosiaalityöntekijät tuottavat hatkalaisista ja millaisia muutoksia toivottaisiin tulevan. Löytämäni narratiivit ovat luoneet kuvaa siitä, miten hatkaaminen nähdään tänä päivänä sosiaalityöntekijöiden kesken ja minkälaisia uudistuksia ilmiö kaipaa. Olen hyödyntänyt tutkimuksessani narratiivien analyysia sekä sisällönanalyysia ja löysin aineistostani viisi erilaista narratiivia, joita sosiaalityöntekijät tuottivat. Nämä ovat huolikertomus, syitä kuvaava kertomus, toivottomuuden kertomus, keinoja kuvaava kertomus sekä muutuskertomus. Kertomuksista neljä ensimmäistä kuvaavat etupäässä niitä tekijöitä, jotka liittyvät tämän päivän kertomukseen hatkalaisista. Muutoksiin keskittyvä kertomus havainnollistaa taas sosiaalityöntekijöiden kaipaamaa muutosta hatkalaistilanteeseen. Lyhyet tyyppikertomukset havainnollistavat sitä, millaisia vastauksia aineistonkeruuni tuotti. Tarkoitukseni ei ollut keskittyä analyysissani niinkään kertomusten juonelliseen rakenteeseen vaan siihen, millaista sisältöä kertomuksissa tuotettiin.

Huolikertomuksessa korostuivat sosiaalityöntekijöiden kokemat monenlaiset huolet nuorten hatkaamiseen liittyen. Sosiaalityöntekijät kertoivat olevansa huolissaan niin hatkaamisen seurauksista kuin hatkaamiseen liittyvistä tekijöistä. Huolta tuotettiin muun muassa päihteidenkäytöstä ja nuorten altistumisesta väkivallalle ja muulle hyväksikäytölle hatkaamisen aikana. Aikaisemmassa tutkimuksessa nuorten hatkaamiseen liittyen on tuotettu yhtenevää huolta siitä, mitä vaikutuksia hatkaamisella on nuoren kehitykselle. Luvattomat poissaolot kasvattavat lapsen mahdollisuutta joutua rikoksen tai hyväksikäytön uhriksi (ks. Nesmith 2006, 586). Riski käyttää alkoholia tai huumeita on lisääntynyt, mikä voi vaarantaa lapsen kehitystä ja kasvua (ks. Latzmana 2019, 114). Myös riski joutua seksuaalisesti hyväksikäytetyksi on kasvanut, ja etenkin tytöt voivat joutua maksamaan yöpaikasta seksillä (ks. Baker ym. 2003, 85; Wulczyn 2020, 2). Sen sijaan sosiaalityöntekijät eivät tuottaneet erityistä huolta liittyen ihmiskauppaan tai prostituutioon liittyen, joka korostui aiemmassa kansainvälisessä tutkimuksessa (ks. Latzmana 2019, 112; Baker ym. 2003, 87).

Luvattomalla karkaamisella on monia vaikutuksia myös lapsen tulevaisuuteen, kuten mielenterveysongelmien sekä itsetuhoisuuden lisääntyminen ja mahdollisen posttraumaattisen stressireaktion syntyminen (ks. Whitbeck 2007, 722–724) ja heikompi koulutus- ja elintaso tulevaisuudessa (ks. Ching-Hsuan 2012, 807). Sosiaalityöntekijät

keskittyivät minun tutkimuksessani arvioimaan hatkaamisen synnyttämää huolta karkaamisen hetkellä, eivätkä juuri tuottaneet käsitystään hatkaamisen seurauksista tulevaisuuteen. Tämä saattoi osaltaan johtua myös A-kehyskertomuksen muotoilusta, joka ohjasi sosiaalityöntekijöitä vastaamaan nykyhetken näkökulmasta. Sosiaalityöntekijät tuottivat kuitenkin yhtenevää huolta hatkalaisuus-termin käyttämisestä ja näkivät, että leimaavuudessaan se vähentää hatkalaisiin kohdistuvan huolen vakavuutta. Samaa käsitystä ja kriittistä suhtautumista on tuotu esille useassa aikaisemmassa tutkimuksessa (ks. Branscum & Richards 2022, 1; Isoniemi 2019, 129; Staller 2004, 379).

Syykertomuksessa on tarkasteltu niitä tekijöitä, joita sosiaalityöntekijät kertoivat syiksi nuorten hatkaamiselle. Aiempi tutkimus on tunnistanut nuorten lähtemisen syyt monitasoisiksi ja kompleksisiksi, eivätkä syyt välttämättä ole helposti eriteltävissä (ks. Courtney & Zinn 2009, 1306). Tutkijat ovat löytäneet nuorten karkaamisen syiksi muun muassa halun käyttää päihteitä, kaipuun kavereiden luokse tai sijoituksen vastustuksen (ks. Clark ym. 2008, 430; Lehtonen & Telen 2013, 19). Syiden yhteydessä arvioitiin paljon myös sitä, millaista huolta nämä syyt tuovat esille ja onko tarpeen ryhtyä joihinkin toimenpiteisiin asian takia. Sosiaalityöntekijät esittivät myös nuoren hatkaamisen mahdolliseksi syyksi päihteidenkäyttöä tai kaipuuta kaverien tai kumppanin luokse.

Sosiaalityöntekijät pohtivat vastauksissaan sitä, että sijaishuolto paikka itsessään saattaa olla nuorelle epämieluisa, mikä aiheuttaa karkureissuja, kun nuori ei viihdy sijaishuolto paikassa. Tämä on löydetty yhdeksi mahdolliseksi selittäväksi tekijäksi myös muissa tutkimuksissa (ks. Hoikkala & Kemppainen 2015, 466; Staller 2004; 387). Nuorella saattaa olla myös paha olla psyykkisesti, joka on aiheuttanut tarpeen lähteä pois. Vastauksissa tuotiin esille myös sitä, että näihin syihin olisi myös mahdollista vaikuttaa, mutta se vaatisi kunnollisia resursseja sijaishuollolta. Tutkimusten mukaan nuorelle sopiva sijaishuolto paikka ja riittävä osaaminen, nuoren lähipiirin kannustava suhtautuminen sijoitukseen ja nuorten yksilöllisten vahvuuksien huomioiminen ovat tärkeitä osia siinä, että nuorten karkaamista saadaan vähennettyä (ks. Blakely ym. 2017, 2450; Ching-Hsuan 2012, 813; Holliday ym. 2016, 248). Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa tuli esille se, että heidän näkemyksen mukaan nuorella on aina jokin syy lähteä karkureissulle. Nuoren ei siis nähty karkaavan pelkkää ilkeyttään, vaan sille on aina jokin tarve.

Nuorten hatkaamisen yhdeksi isoksi selittäväksi tekijäksi on nostettu nuorten mielenterveysongelmien kasvu ja sen vaikutus siihen, että nuoret karkaavat (ks. Clark ym.

2008, 430; Holliday ym. 2016, 247; Thompson & Pollio 2006, 246). Karkaaminen saattaa myös olla lapsuudesta opittu tapa ja eräänlainen selviytymiskeino arjessa (ks. Branscum & Richards 2022, 6). Nuoren psyykkisen voinnin vaikutus ja psykiatrisen hoidon puute tunnistettiin myös tutkimuksessani. Sosiaalityöntekijät toivat kertomuksissaan esille sen, että hatkaamista olisi mahdollista ehkäistä myös sijaishuoltopaikkojen paremmalla osaamisella ja resursoinnilla. Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan selittäneet tutkimuksessani nuorten lähtemistä sukupuolella tai etnisyydellä, joka oli nostettu esiin kansainvälisessä kirjallisuudessa yhdeksi mahdolliseksi nuorten hatkaamisen syiksi (ks. Baker ym. 2004, 84; Courtney & Zinn 2009, 1305; Wulczyn 2020, 1).

Toivottomuuden kertomuksessa kuvattiin sitä kollektiivista toivottomuutta, jota sosiaalityöntekijät kokevat hatkalaisiin liittyvien tekijöiden kanssa. Toivottomuuden kokemuksia liittyi erityisesti siihen, miten vaikeaa on saada poliisin apua hatkalaisten etsimiseen tai miten haastavaa sijaishuoltopaikkoja on toisinaan saada osallistumaan nuoren etsintöihin. Tutkimuksissa on suhtauduttu kriittisesti sijaishuollon yleiseen vaikuttavuuteen ja siihen, miten sijaishuolto palvelee nuoria, jos tosiasiaa ei ole keinoja, joilla nuoret siellä saadaan pysymään (ks. Kemppainen & Ojaniemi 2012, 52–53; Pohjola, Kemppainen & Väyrynen 2012, 347). Epätoivon kokemuksia synnyttivät myös hatkaamiseen liittyvät erilaiset ohjeistukset ja niiden epäselvyys. Ohjeistuksien epäselvyys ja viranomaisten eriävät käsitykset eri viranomaisten velvollisuuksista ja nuorten etsimisestä ovat tulleet esille myös aikaisemmassa tutkimuksessa (ks. Isoniemi 2019, 60–71; Lehtonen & Telen 2013, 30).

Monissa vastauksissa kuvattiin sitä, kuinka vähän sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuuksia vaikuttaa asiaan tai kuinka vaikeaa vaikuttaminen on. Aikaisemmassa tutkimuksessa kritiikkiä on tuotettu myös nuorten sijaishuoltopaikkojen runsaaseen vaihtuvuuteen liittyen ja siihen, että sosiaalityöntekijöiden käytännön mahdollisuudet vaikuttaa nuorten etsimiseen ovat pienet (ks. Eronen 2012, 29; Laakso 2019a, 16). Jotkut sosiaalityöntekijät eivät nähneet muutoksen mahdollisuutta edes tulevaisuudessa, vaan tilannetta pidettiin toivottomana ja sellaisena, että yhteiskunnalla ei ole aitoa tahtotilaa muuttaa asiaa. Tutkijat ovat tunnistaneeet hatkalaisuuden ilmiön monitahoiseksi ja sellaiseksi, että siihen vaikuttaminen vaatii parempia resursseja ja konkreettisia mahdollisuuksia tehdä muutoksia (ks. Almqvist & Lassinantti 2018, 209; Hoikkala & Kemppainen 2015, 472).

Keinoja kuvaavassa kertomuksessa kävin lävitse niitä toimenpiteitä, joita sosiaalityöntekijät kertoivat olevan itsellään. Eniten sosiaalityöntekijät kertoivat käyttävänsä mahdollisuutta

tehdä etsintäkuulutus poliisille tai pyytää virka-apua nuoren hakemiseen. Virka-apupyynnöiden ja etsintäkuulutusten tekeminen on nostettu tutkimuksissa sosiaalityöntekijöiden tärkeimmäksi työkaluksi hatkalaisten tavoittamiseksi (Hoikkala & Kemppainen 2015, 470ks. Isoniemi 2019, 68–75). Sosiaalityöntekijät pyrkivät selvittämään nuoren olinpaikkaa mahdollisuuksien mukaan. Aikaisemmassa tutkimuksessa nostettiin esille se, että sosiaalityöntekijöiden lisäksi yhteiskunnalla ja muilla viranomaisilla on tärkeä tehtävänsä hatkalaisten tavoittamiseksi (ks. Finkerhol ym. 1996, 307–309).

Sosiaalityöntekijät myös yrittävät saada nuorta palaamaan sijaishuoltoon ja vastuuttavat sijaishuoltoon aktiivisesti etsimään nuorta, koska se on lastensuojelulaissa määritelty sijaishuoltoon tehtäväksi. Virka-apupyynnöiden ja etsintäkuulutusten lisäksi tärkeäksi on nostettu se, että sijaishuoltoon voisi tunnistaa ja ennakoita hatkaamiseen johtavia tekijöitä ennaltaehkäisevästi (ks. Laakso 2012, 143; Nesmith 2006, 602). Olennaiseksi asiaksi aikaisemmassa tutkimuksessa nähtiin hatkaamiseen liittyvien eri muuttujien parempi huomioiminen. Näitä ovat muun muassa jo aikaisemmat karkureissut, nuoren ikä, lapsuuden traumaattiset kokemukset, mielenterveysongelmat sekä koulun jättäminen kesken. (Ks. Finkelhor ym. 1996, 301; Thompson ym. 2002, 590.) Vastauksissa tuli esille myös se, että sosiaalityöntekijällä on työmääränsä ja tehtävänsä perusteella rajallinen mahdollisuus toimia. Eniten toimivaltaa hatkalaisen tavoittamisessa nähtiin olevan sijaishuoltoon ja poliisilla.

Muutokertomuksessa vastaajat erittelivät kaikkia niitä asioita, joihin toivoivat uudistusta. Sosiaalityöntekijät toivoivat erityisesti viranomaisyhteistyön parantuvan poliisien kanssa ja sitä, että poliiseilla olisi aitoa tahtoa sekä voimavaroja etsiä ja toimia hatkalaisten löytymiseksi. Sosiaalityöntekijät toivoivat myös mahdollisuuksia asettaa nuorille enemmän rajoja, jotta tätä voitaisiin paremmin suojella itseään vahingoittavalta käytökseltä ja karkaamiselta. Tutkimuskirjallisuudessa muutoksen tarvetta on esitetty muun muassa juuri nuoriin kohdistuviin rajoitustoimenpiteisiin ja niiden parempaan kohdentumiseen sekä lastensuojelulain uudistamiseen (ks. Isoniemi 2019, 203).

Muutosta toivottiin myös sijaishuoltoon resursseihin. Osalla vastaajista oli myös hyvin konkreettisia ja pitkälle mietittyjä ratkaisuja hatkalaispartioista ja muista hatkaamiseen kohdennetuista yksiköistä, joilla olisi toimivaltaa ja kykyä reagoida hatkalaisiin liittyen. Sijaishuollon toivotaan tunnistavan tulevaisuudessa entistä paremmin hatkaamiseen liittyviä riskejä ja seurauksia, sekä reagoimaan niihin (ks. Holliday ym. 2006,

247; Thompson & Pollio 2006, 245–246). Terveysthuoltoon ja erityisesti psykiatriseen hoitoon sekä päihdeosaamiseen toivottiin lisää resursseja, jotta oireilevat nuoret saisivat oikeaa hoitoa. Nuorten poistuminen luvatta sijaishuoltopaikasta nähdään aikaisemman tutkimuksen ja oman tutkielmani perusteella monisyisenä ilmiönä, johon puuttumiseen tarvitaan moniviranomaisyhteistyötä ja hatkaamisen ilmiön yhteiskunnallisen merkityksen parempaa tunnistamista (ks. Finkerhol ym. 1996, 310; Courtney & Zinn 2009, 1311; Lehtonen & Telen 2013, 36; Courtney & Zinn 2009, 1311).

Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa tuli esille, että sosiaalityöntekijöillä on valtavasti tietoa ja ratkaisuehdotuksia hatkaamiseen liittyen. Tutkimus tuottaa myös yhteneviä vastauksia aikaisempien tutkimusten kanssa, ja sosiaalityöntekijät tunnistivat hatkaamisen taustalla olevia tekijöitä, kuten nuorten tarvetta käyttää päihkeitä tai halua päästä kaverien tai perheen luokse (Blakely ym. 2017, 2451; Thompson ym. 2002, 590). Sosiaalityöntekijät toivat vastauksissaan esille hatkaamisen haitalliset seuraukset, kuten riskin joutua rikoksen tai hyväksikäytön kohteeksi tai mahdollisuuden syyllistyä itse rikokseen (ks. Baker ym. 2003, 85; Crosland 2020, 73; Tyler 2021, 7203).

Sosiaalityöntekijät pohtivat myös hatkaamisen taustalla olevia syitä laajemmin ja tunnistivat, että nuori usein oireilee omaa pahaa oloaan karkaamalla omille teilleen (ks. Holliday ym. 2016, 247; Branscum & Richards 2022, 6). Sosiaalipäivystyksessä työskentelevät vastaajat pohtivat hatkalaisen tilannetta enemmän akuutista näkökulmasta, ja pyrkivät tekemään ratkaisunsa sijaishuoltopaikan kertoman ja asiakaskertomuksen perusteella. Avohuollossa ja sijaishuollossa työskentelevät sosiaalityöntekijät pohtivat hatkanneen nuoren tilannetta enemmän oman sosiaalityöntekijän roolista ja pyrkivät kartoittamaan nuoren tilannetta laajemmin ja aktivoimaan nuoren etsimistä ja tavoittamista laajemmin. Vastaajat tuottivat yhtenevää kertomusta siitä, kuinka hatkalaisen tilannetta selvitellessä korostuvat huolen, syiden pohtimisen, toivottomuuden, keinojen ja muutoksen toiveiden värittävä narratiivi.

Sosiaalityöntekijöiden kertomassa narratiivissa hatkalaisista korostuu viranomaisyhteistyön haastavuus, erilaiset tekijät nuorten hatkaamisen taustalla ja se, että tilanteeseen ei suhtauduta tarvittavalla vakavuudella (ks. Branscum & Richards 2022, 1; Isoniemi 2019, 129; Staller 2004, 379). Vastaajat toivoivat turhasta byrokraatiasta luopumista, koska kyseessä on kuitenkin kadonneita lapsia. Erityisesti muutosehdotusten runsaus ja pitkälle

mietityt ratkaisut sosiaalityöntekijöiden vastauksissa osoittavat, että aihe on sosiaalityöntekijöille tärkeä ja sitä käsitellään töissä useasti.

Muutostoiveiden konkretia kuvaa myös sitä, että hatkalaisiin liittyviin tekijöihin ja tilanteisiin tarvitaan uudistuksia kipeästi. Toive paremmasta sijaishuollosta ja nuorten paremmista mahdollisuuksista saada ajoissa tarvitsemaansa terveydenhuollon psykiatrasta apua kertovat, että sosiaalityöntekijät toivoisivat enemmän ennaltaehkäisevää apua nuorille, jotta hatkaamiseen ei päädyttäisi niin helposti ratkaisuna pahaan oloon (ks. Hoikkala & Kempainen 2015, 472; Isoniemi 2019, 193). Sosiaalityöntekijät kokevat, että sijaishuoltopaikasta luvattomasti poistuneiden eteen ei tehdä kaikkea mahdollista yhteiskunnassa. Tulevaisuuden narratiiviin hatkalaisista liitettiin toimiva järjestelmä hatkalaisten etsintään ja löytämiseen sekä saumaton viranomaisyhteistyö ja yhteiskunnan aito pyrkimys löytää ja auttaa hatkalaisia. Kertomukset myös ristesivät keskenään, eikä esimerkiksi syitä tai keinoja voinut pohtia ilman, että toi esille arvion kokemastaan huolesta tilanteeseen liittyen. Muutoksen ja toivottomuuden kertomuksia värittivät kuvattujen keinojen vähäisyys ja tehottomuus sekä niihin liittyvän huolen tunteet.

Minun tutkimukseni on kohdentunut sosiaalityöntekijöiden tuottamiin narratiiveihin hatkaamiseen liittyvistä tekijöistä ja toivotuista muutoksista. Tutkimukseni on tuottanut siis vastauksia hatkalaisuuden ilmiöön sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tutkimukseen olisi luultavasti tullut täysin toisenlaisia vastauksia, jos olisin kohdentanut sen esimerkiksi poliiseihin tai sijaishuoltopaikkojen työntekijöihin. Tiedostan sen, että vastaajieni määrä (19) on kohtalaisen pieni eikä heidän vastauksistaan voi tehdä yleistystä koskemaan kaikkia Suomen sosiaalityöntekijöitä ja heidän käsitystään hatkalaisista. Aineistoni oli kuitenkin sisällöltään rikas ja vastasi tutkimuskysymyksiini. Tiedostan myös sen, että valitsemani analyysitapa tuo esille vain analyysitavan sallimaa sisältöä ja jollakin toisella analysointitavalla tutkimukseni vastaukset voisivat olla kokonaan erilaisia.

Tutkielmani tarkoituksena ei ollut rakentaa yleismaailmallista sosiaalityöntekijöiden narratiivia hatkalaisuudesta vaan pikemminkin nostaa keskusteluun niitä tekijöitä, joita sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä hatkalaisuudesta keskusteltaessa. Metodologiani oli lähellä sosiaalista konstruktionismia eli sitä, että maailman ja sen todellisuuden nähdään muotoutuvan osana kielellistä ja sosiaalista vuorovaikutusta (Squire ym. 2014, 5). Myös laadullisen tutkimuksen on kuvattu olevan eräänlainen näyte vallitsevasta kulttuurista, eikä sen tarkoitus olekaan pyrkiä objektiiviseen totuuteen (Alasuutari 2011, 87–89). Näen, että

myös oman tutkimukseni tavoite on lähellä tätä. Pyrkimyksenäni oli valottaa sosiaalityöntekijöiden ymmärrystä siitä, miten sosiaalityöntekijät näkevät hatkalaisuuden ja miten tilannetta voitaisiin parantaa. Koen, että olen onnistunut tässä tavoitteessa melko hyvin.

Tutkimukseni on nostanut esiin sosiaalityöntekijöiden esittämiä toiveita ja käsityksiä hatkalaisuuteen liittyvistä teemoista ja tekijöistä. Suhtaudun kuitenkin kriittisesti tutkimukseni tuloksiin ja ymmärrän, että ne ovat vain yhdenlainen vastaus käsittelemääni tutkimusongelmaan. Tutkimuksen teon yhteydessä tutkija aina havainnoi ja valikoi aineistoaan omasta näkökulmastaan, jolloin tutkijan oma ääni tulee aina analyysissa kuuluviin (Hänninen 1999, 34–35). Tutkija ei ole siis ainoastaan ulkopuolinen havainnoija, vaan tuo mukaan oman todellisuutensa tehdessään tulkintoja tutkimuksestaan (Tuomi & Sarajärvi 2009, 141). Tiedostan sen, että omaan analyysiini ja tulkintaani aineistosta on väistämättä vaikuttaneet omat kokemukseni aiheesta.

Tutkimukseni tuloksia voi hyödyntää monella tavoin käytännön työssä. Sijaishuoltopaikasta luvattomasti poistuneiden parissa toimivat sosiaalityöntekijät sekä sijaishuoltopaikat voivat sen avulla paremmin tunnistaa karkailun taustalla olevia tekijöitä ja syitä sekä keinoja toimia hatkalaisten kanssa. Tutkimukseni virittää vuoropuhelua sosiaalityöntekijöiden ja muiden viranomaisten kesken siitä, mitkä ovat parhaita keinoja puuttua hatkalaisuuteen. Tutkimukseni tuo myös muiden viranomaisten tietoon paremmin sitä, miten sosiaalityöntekijät näkevät tämän ilmiön ja sen, miten siihen tulisi puuttua.

Nuorten luvattomia poissaoloja sijaishuoltopaikasta ja hatkaamista on tutkittu verrattain vähän, joten jatkotutkimusaiheita on useita sekä Suomen sosiaalityön tutkimuksen kentällä että kansainvälisesti. Mielenkiintoista olisi tarkastella esimerkiksi sitä, miten sosiaalityöntekijän työuran pituus vaikuttaa hatkalaisuuteen reagoimiseen ja keinoihin ymmärtää sitä. Myös poliisien ja sijaishuoltopaikkojen käsityksiä aiheesta tulisi tutkia enemmän, jotta vuoropuhelua ja ymmärrystä aiheesta syntyisi puolin ja toisin. Tutkimusta voisi virittää myös tieteenalan ulkopuolelle esimerkiksi kasvatustieteen piiriin, sillä myös kouluissa törmätään hatkalaisuuteen ja siihen liittyviin haasteisiin. Opettajien käsitysten tutkiminen voisi antaa uudenlaista näkökulmaa aiheeseen. Luonnollisesti myös karkaavien nuorten itsensä sekä heidän vanhempien kokemusten tutkiminen ja kuuleminen olisi erittäin mielenkiintoista ja tärkeää etenkin sosiaalityön tutkimuskentällä. Lisäksi eri maiden

käytäntöjä vertaileva tutkimus voisi olla hyvin hedelmällinen tutkimuksen aihe tulevaisuuteen.

Pro graduni kirjoittamisprosessi on ollut vajaan vuoden mittainen antoisa matka. Prosessin aikana olen tutustunut perinpohjaisesti hatkalaisuuden ilmiöön sekä siihen liittyviin tekijöihin ja toimijoihin. Olen perehtynyt sekä kansainväliseen että kotimaiseen kirjallisuuteen ja tutkimukseen aiheesta. Vaikka aiheeni oli suhteellisen tiukasti rajattu, tahdoin perehtyä laajasti myös sijaishuoltoon ja hatkalaisuuteen liittyviin tutkimuksiin ja artikkeleihin. Samalla olen seurannut tiiviisti aiheesta käytävää keskustelua paitsi mediassa niin myös omassa työyhteisössäni sekä erilaisissa tieteellisissä piireissä. Olen ilahduttavasti saanut huomata, että tutkielmani aiheesta on oltu kiinnostuneita niin työelämässä kuin myös tutkimuksellisella saralla. Olen myös nauttinut tutkielman kirjoittamisen itsenäisyydestä ja vapaudesta syventyä itseä kiinnostaviin teemoihin ja aiheisiin.

Valitsemani tutkimusmenetelmä ja aineistonkeruutapa ovat antaneet minulle valtavasti tietoa siitä, miten tutkimusta voidaan tehdä. Pohtiessani tutkielmani analyttistä viitekehystä tutustuin monenlaisiin menetelmiin ja teorioihin, jotka ovat antaneet minulle kykyä ymmärtää erilaisia metodeja ja menetelmiä, vaikka en niitä omassa tutkielmassani hyödyntänytkään. Samaten tutkielmaseminaarissa saatu vertaistuki ja vuoropuhelu muiden kokemusten kanssa on ollut tärkeää. Olen päässyt myös harjoittelemaan tutkijan ammattia laatimalla ensin tutkimussuunnitelman pro gradustani sekä myöhemmin toteuttamalla tutkimukseen liittyviä asioita kuten aineistonkeruuta ja tutkimusraportin kirjoittamista.

Oman tutkimusprosessini haastavin osuus oli ehdottomasti analyysin tekeminen. Tahdoin välttää sen, että tutkimukseni toistaisi pelkkiä jo ennalta tiedettyjä asioita ja stereotyyppioita hatkaamisesta. Analyysia tehdessäni huomasin kuitenkin nopeasti, että löydän aineistosta uusia asioita ja vastauksia tutkimuskysymykseeni. Mitä enemmän perehdyin aineistooni, sitä paremmin sen tarjoamat mahdollisuudet ja kertomukset avautuivat minulle. Loppujen lopuksi analyysin kirjoittamisen vaihe oli kaikista palkitsevin ajanjakso, joka myös opetti minua kaikista eniten. Kaiken kaikkiaan koko tutkimusprosessi on antanut minulle paljon eväitä paitsi työelämään niin myös tieteellisen tutkimuksen teon saralle.

Hatkalaisuuden teema on tärkeä sekä jatkuva osa lastensuojelun sosiaalityön kenttää paitsi tutkimuksessa niin myös erityisesti käytännön tasolla. Sosiaalityöntekijät ja muut sosiaalialan osaajat sekä muut ammattilaiset, jotka työskentelevät teeman parissa päivittäin ovat olleet tärkeässä osassa myös tämän tutkimuksen teossa. Ilman heidän arvokasta

myötävaikutustaan tätä tutkimusta ei olisi syntynyt. Luotan siihen, että saan jatkaa syventymistä tähän aihepiiriin myös tulevaisuudessa, kun jatkan työskentelyä lastensuojelun kentällä. Toivon myös, että tutkielmani antaa ajattelemisen aihetta jokaiselle sellaiselle ihmiselle, jota hatkaaminen koskettaa joko välillisesti tai konkreettisesti. Kukaan nuori ei hatkaa pahantahtoisuuttaan, vaan hatkaaminen on aina oire jostakin. Sijaishuollossa olevat lapset ovat jo valmiiksi muita ihmisiä haavoittuvaisempia, jotka tarvitsevat erityistä hoivaa ja huolenpitoa – myös silloin, kun he hatkaavat.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Almqvist, An-Lena & Lassinantti, Kitty (2018) Social Work Practices for Young People with Complex Needs: An Integrative Review. *Child and Adolescent Social Work Journal* 35, 207–219 <https://doi.org/10.1007/s10560-017-0522-4>
- Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkajulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [Tampereen korkeakoulut]. <<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>>. (Viitattu 04.03.2022.)
- Avoin kirje – Hatkalainen edustaa tukea tarvitsevan joukon ääripäätä. Valteri-koulut. Verkkajulkaisu [Avoin kirje - Hatkalainen edustaa tukea tarvitsevan joukon ääripäätä - Valteri](#) . Luettu 07.09.2022.
- Baker, Amy J. L. & McKay, Mary M. & Lynn, Cynthia J. & Schlange, Hans & Auville, Alicia (2003) Recidivism at a shelter for adolescents: First-time versus repeat runaways. *Social Work Research* 27:2 84–93.
- Blakely, Gayle L. & Leon, Scott L. & Fuller, Anne K. & Jhe Bai, Grace. (2017) Foster Care Children's Kinship Involvement and Behavioral Risks: A Longitudinal Study. *J Journal of Child and Family Studies* 26, 2450–2462. DOI 10.1007/s10826-017-0746-0
- Branscum, Carolin & Richards Tara N. (2022) An Updated Examination of the Predictors of Running Away from Foster Care in the United States and Trends over Ten Years (2010–2019) *Child Abuse Neglect* 129, 1–32. DOI: 10.1016/j.chiabu.2022.105689.
- Ching-Hsuan, Lin (2012) Children who run away from foster care: Who are the children and what are the risk factors? *Children and Youth Services Review* 34:4, 807–813. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.009>
- Clark, Hewitt B. & Crosland, Kimberly A. & Geller, David & Cripe, Michael & Kenney, Teresa & Neff, Bryon & Dunlap, Glen (2008) A Functional Approach to Reducing Runaway Behavior and Stabilizing Placements for Adolescents in Foster Care. *Research on Social Work Practice* 18:5, 429–441. DOI: 10.1177/1049731508314265
- Courtney, Mark E. & Zinn, Andrew (2009) Predictors of running away from out-of-home care. *Children and Youth Services Review* 31: 1298–1306.
- Crosland, Kimberly & Haynes Jr., Rocky D. & Clarke, Shelley (2020) *Child and Adolescent Social Work Journal* (2020) 37:73–82. <https://doi.org/10.1007/s10560-019-00626-7>
- Erityinen huolenpito. Lastensuojelun käsikirja 2021, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkajulkaisu <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitukset-sijaishuollossa/erityinen-huolenpito> Luettu 04.03.2022.
- Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. *Acta Universitatis Tamperensis*, 1713. Tampere University Press: Tampere.
- Eskola, Jari & Karayilan, Sanna & Kaski, Terhi & Lehtola, Tiina & Mäenpää, Tiina & Nishimura-Sahi, Oshie & Oede, Anu-Maarit & Rantanen, Mari & Saarinen, Sirkku & Toivikko, Päivi & Valtonen, Marianna & Wallin, Anna (2017) Eläytymismenetelmä 2017. Ohjeita ja kokemuksia menetelmästä kiinnostuneille. Teoksessa Jari Eskola, Tiina Mäenpää & Anna Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017. Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere: Suomen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, 266–293.
- Eskola, Jari (1997) Eläytymismenetelmäopas. TAJU, Tampereen yliopisto: Tampere.
- Finkerhol, David & Asdigian Nancy & Hotaling Gerald (1996) New categories of missing children: Injured, lost, delinquent, and victims of caregiver mix-ups. *Child Welfare* 75:4, 291–310.
- Forsell, Marianne (2021) (toim.) Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelun palvelut ja kustannukset 2020. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 1/2021.

Hatavara, Mari & Lehtimäki, Markku & Tammi, Pekka (2010) Johdanto. Teoksessa Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi (toim.) Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia. Helsinki: Hakapaino, 7–15.

Hatkassa-hanke käynnistyy – Maija Haapala aloitti Pesäpuussa. Pesäpuu ry. Verkkojulkaisu <https://pesapuu.fi/2022/03/hatkassa-hanke-kaynnistyy-maija-haapala-aloitti-pesapuussa/> Luettu 14.03.2022.

Heikkinen, Hannu L.T (2018) Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 145–160.

Hoikkala, Susanna & Kemppainen, Martti (2015) Running away from children's residential care: The Finnish case. *International Journal of Child, Youth and Family Studies* 6:3, 466–477.

Hoikkala, Susanna (2011) Ratsauksia ja kusitestejä. Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Tallinna: Vastapaino, 243–278.

Holliday, Stephanie Brooks & Edelen, Maria Orlando & Tucker, Joan S. (2016) Family Functioning and Predictors of Runaway Behavior Among At-Risk Youth. *Child Adolescents Social Work Journal* 34: 247–258. DOI 10.1007/s10560-016-0459-z

Hyvärinen, Matti (2020) Kertomuksen tutkimus. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [Tampereen korkeakoulut]. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. [Viitattu 29.08.2022.]

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto, Tampere.

Hänninen, Vilma (2018) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 161–179.

Isoniemi, Sami (2019) Sijaishuoltopaikasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisiin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta. *Acta Wasaensia*, 423. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Jokivuori, Pertti & Ruuskanen, Petri & Siisiäinen, Martti & Wilska, Terhi-Anna (2015) Sosiologia yhteiskunnan rakenteiden ja toimijoiden tulkina. Teoksessa Olli-Pekka Moisio & Tiina Silvasti & Ilkka Kauppinen (toim.) Polkuja yhteiskuntatieteisiin. *SopHi* 128, Jyväskylän yliopisto. ISBN 978-951-39-6096-4 (verkköj.)

Kemppainen, Tarja & Ojaniemi, Pekka (2012) Tieto ja vaikuttavuuden arviointi käytännön sosiaalityössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Tampere: Lapin yliopistokustannus, 43–64.

Kiviniemi, Kari (2018) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalla tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 62–74.

Kuntainfo 2/2022. Ohjeistus eri toimijoiden vastuista luvatta sijaishuoltopaikastaan poistuneen tai sinne palaamatta jättäneen lapsen palauttamiseksi sijaishuoltopaikkaansa. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Laakso, Riitta (2012) Lastensuojelun laitostyön arki ja ammatillisuus. Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Tallinna: Vastapaino, 127–152.

Laakso, Riitta (2019a) ”Ne näki musta” Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Lastensuojelulaitokset. Lastensuojelun käsikirja 2021, Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Verkkojulkaisu <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot/lastensuojelulaitokset> Luettu 04.03.2022.

Lastensuojelulaki 2007/417. Viitattu 17.10.2022.

Latzmana, Natasha E. & Gibbs, Deborah A. & Feinberg, Rose & Kluckman, Marianne N. & Aboul-Hosn, Sue (2019) Human trafficking victimization among youth who run away from foster care. *Children and Youth Services Review* 98, 113–124. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.12.022>

Lehtonen, Irma & Telen, Janne (2013) *Hatkassa - Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen käytännöistä*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Mäenpää, Tiina & Annala, Johanna & Mäkinen, Marita & Wallin, Anna & Eskola, Jari (2017) Teoksessa Jari Eskola, Tiina Mäenpää & Anna Wallin (toim.) *Eläytymismenetelmä 2017*. Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere: Suomen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, 43–68.

Mönkkönen, Kaarina (2021) *Eläytymismenetelmä*. Teoksessa Sanna Ryyänen & Anni Rannikko (toim.) *Tutkiva mielikuvitus*. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä. Tallinna: Gaudeamus, 103–131.

Nesmith, Andrea (2006) Predictors of running away in foster care. *Child Welfare* 85:3, 585–609.

Pekkarinen, Elina (2017) *Koulukoti muutoksessa*. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto

Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (2012) *Vaikuttavuus on monta*. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Tampere: Lapin yliopistokustannus, 347–352.

Pohjola, Anneli (2012) *Tutkimukseen perustuva vaikuttavuus*. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Tampere: Lapin yliopistokustannus, 19–42.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2011) *Laadullisen lähestymistavan yleistymisen kulttuurinäkökulman myötä*. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat*. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint. 31–46.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2011) *Mitä laadullinen tutkimus on?* Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat*. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint: 47–57.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020) *Laadullisen tutkimuksen olemus*. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Tallinna: Gaudeamus, 75–85.

Rajoitukset sijaishuollossa. Lastensuojelun käsikirja 2021, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkojulkaisu <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitukset-sijaishuollossa> Luettu 04.03.2022.

Ravi, Hanna-Maarit (2006) *Hatkaan! Etnografinen tapaustutkimus huostaan otettujen nuorten karkailusta lastensuojelun sijaishuoltopaikoistaan*. Pro gradu – tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.

Riessman, Catherine (1993) *Narrative analysis*. Thousand Oaks, California: Sage.

Ryyänen, Saana & Rannikko, Assi (2021) *Johdanto*. Teoksessa Sanna Ryyänen & Assi Rannikko (toim.) *Tutkiva mielikuvitus*. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä. Tallinna: Gaudeamus, 11–30.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) *KvaliMOTV - menetelmäopetuksen tietovaranto* [pdf-verkkojulkaisu]. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Viitattu 08.09.2022.

Saastamoinen, Kati (2018) *Lapsi sijaishuollossa: yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet*. Helsinki: Edita.

Salo, Ulla-Maija (2008) *Keskustelu, kertomukset ja performatiivisuus*. Teoksessa Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä*. Tampere: Juvenes Print, 68–105.

Sijaishuollon muodot. Lastensuojelun käsikirja 2021, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkojulkaisu <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot> Luettu 04.03.2022.

- Simmons-Horton, Sherri Y. (2020) "A Bad Combination": Lived Experiences of Youth Involved in the Foster Care and Juvenile Justice Systems. *Child and Adolescent Social Work Journal* 38, 583–597. <https://doi.org/10.1007/s10560-020-00693-1>
- Soisalo, Raul (2021) Hatkaaminen – mistä on kyse? <https://psyk.fi/yleinen/hatkaaminen-mista-on-kyse/> Luettu 04.03.2022.
- Squire, Davis, M. & Esin, C. & Andrews, M. & Harrison, B. & Hydén, L.-C. & Hydén, M. (2014) What is Narrative Research? (1st ed.). Bloomsbury Publishing Plc. <https://doi.org/10.5040/9781472545220>
- Stallen, Karen M. (2004) Runaway Youth System Dynamics: A Theoretical Framework for Analyzing Runaway and Homeless Youth Policy. *Families in Society* 85:3, 379–390.
- Sumuvuori, Susanna (2019) Integroitu kirjallisuuskatsaus lapsen sijaishuoltopaikasta karkaamisen syy- ja riskitekijöihin kohdistuvasta kansainvälisestä tutkimustiedosta. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Thompson, Sanna J. & Pollio, David E. & Constantine, Jodi & Reid, Donna & Nebbit, Von (2002) Short-Term Outcomes for Youth Receiving Runaway and Homeless Shelter Services. *Research on Social Work Practice* 12:5 589–603
- Thompson, Sanna J. & Pollio, David E. (2006) Adolescent Runaway Episodes: Application of an Estrangement Model of Recidivism. *Social Work Research* 30:4, 245–251.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Latvia: Tammi.
- Tyler, Kimberly A. & Ray, Colleen M. A (2021) Latent Class Analysis of Lifetime Victimization Among Homeless Youth. *Journal of Interpersonal Violence* 36:15–16, 7202–7222.
- Wallin, Anna & Mirka Koro-Ljungberg & Jari Eskola (2018) The Method of Empathy-Based Stories. *International Journal of Research and Method in Education* 42:5, 525–535. <https://doi.org/10.1080/1743727X.2018.1533937>
- Whitbeck, Les B. & Hoyt Dan R. & Johnson Kurt D. & Xiaojin Chen (2007) Victimization and Posttraumatic Stress Disorder Among Runaway and Homeless Adolescents. *Violence and Victims* 22:6, 721–734.
- Wulczyn, Fred (2020) Race/ethnicity and running away from foster care. *Children and Youth Services Review* 119: 1–12.

Liitteet

LIITE 1

Sosiaalityöntekijöiden tuottamat narratiivit hatkassa olevista nuorista

Tällä lomakkeella kerätään aineisto Tampereen yliopiston sosiaalityön pro gradu - tutkielmaan.

Tutkielmassa on tarkoitus kartoittaa sosiaalityöntekijöiden tuottamia kertomuksia ja tietoa siitä, miten hatkalaisten tilannetta voitaisiin parantaa tai kehittää.

Jos sinulle tulee tutkimuksesta jotakin kysyttävää, voit olla pro gradun tekijään yhteydessä sähköpostitse: anniina.selkamaa@tuni.fi

Vastaamalla tähän kyselylomakkeeseen annat suostumuksesi tietojen käsittelyyn. Lisää tietoa tietojesi käsittelystä ja tallentamisesta saat tietosuojaselosteesta, jonka löydät täältä:

<https://tuni->

[my.sharepoint.com/:w/g/personal/anniina_selkamaa_tuni_fi/Eb3CkKRkZFxFkKGLPKy539MsBB9yFkpyQiiQWhNGorhnDXA?e=SZI5ON](https://tuni-my.sharepoint.com/:w/g/personal/anniina_selkamaa_tuni_fi/Eb3CkKRkZFxFkKGLPKy539MsBB9yFkpyQiiQWhNGorhnDXA?e=SZI5ON). Linkki vie sinut Tampereen yliopiston SHAREPOINTIN kautta tietosuojaselosteen tiedostoon.

Tutkielman ohjaa Tenure Track - professori Katja Kuusisto katja.kuusisto@tuni.fi.

* Pakollinen

Taustatiedot

Tässä osiossa sinua pyydetään kertomaan koulutukseesi ja työhistoriaasi liittyviä taustatietoja.

1. Millä sosiaalityön sektorilla työskentelet? *

- Lastensuojelun avohuolto
- Lastensuojelun sijaishuolto
- Sosiaalipäivystys

2. Minkä koulutuksen olet käynyt? *

- Alempi korkeakoulututkinto (esimerkiksi yhteiskuntatieteiden kandidaatti, jolla saa sijaispätevyyden sosiaalityöntekijän työhön)
- Ylempi korkeakoulututkinto (esimerkiksi yhteiskuntatieteiden maisteri, jolla saa pätevyyden hankkia sosiaalityöntekijän ammattioikeudet)
- Joku muu sosiaalityöntekijän kelpoisuuden antava tutkinto

3. Kuinka pitkään olet toiminut sosiaalityöntekijän tehtävissä? Laske mukaan myös ne vuodet, jolloin et ole toiminut nykyisessä työpaikassasi. Jos et ole varma työkokemuksesi pituudesta, anna arvio. *

Kertomusten jatkaminen

Tässä osiossa jatkat kahden lyhyen kertomuksen kirjoittamista. Toinen kertomus on nimetty A-kertomukseksi ja toinen B-kertomukseksi. Kertomukset ovat fiktiivisiä, joten älä kirjoita asiakkaittesi tunnistettavia tietoja vastauksiin. Muuten voit hyödyntää omia kokemuksiasi kertomuksen kirjoittamisessa.

Vastaus saa olla vapaamuotoinen, mutta sisällytäthän vastauksiisi myös niitä asioita, joita kertomuksessa pyydetään jatkamaan. Tässä osiossa ei ole aikarajoitusta, mutta ohjeistus on, että tähän osioon olisi hyvä käyttää noin 15-30 minuuttia.

4. A. Sinulle soitetaan sijaishuoltopaikasta ja kerrotaan, että asiakkaasi Valo 16-v. on eilen hatkannut sijaishuoltopaikastaan. Mihin toimenpiteisiin ryhdyt ja miksi? Kehen otat yhteyttä? Kuvaile toimenpiteitäsi mahdollisimman tarkasti. Kerro lisäksi siitä, miten odotat tilanteen jatkuvan ja Valon pääsevän takaisin sijaishuoltopaikkaansa. *

5. B. Tässä tilanne on muuten sama kuin kertomuksessa A, mutta eletään vuotta 2042. Miten tilanteen hoito on kehittynyt mielestäsi 20 vuodessa? Kuvaile tilanteessa tapahtunutta muutosta mahdollisimman tarkasti. *

Tämä ei ole Microsoftin luomaa tai suosittelemaa sisältöä. Lähettämäsi tiedot lähetetään lomakkeen omistajalle.

Microsoft Forms

**TUTKIMUSKUTSU HATKALAISTEN PARISSA TOIMIVILLE
SOSIAALITYÖNTEKIJÖILLE**

Hei, työskenteletkö hatkalaisten parissa lastensuojelun avohuollon, sijaishuollon tai sosiaalipäivystyksen piirissä? Haluaisitko osallistua pro gradu – tutkielmaan?

Osallistuminen tapahtuu vastaamalla kyselylomakkeeseen. Lisätiedot alla.

Olen tekemässä pro gradu – tutkielmaa **sosiaalityöntekijöiden tuottamista narratiiveista hatkalaisiin liittyen**. Tavoitteenani on saada lisää tietoa siitä, miten sosiaalityöntekijöiden mielestä hatkalaisten tilannetta voitaisiin parantaa tai kehittää. Kaipaisin nyt siis kallisarvoisia vastauksia teiltä sosiaalityöntekijöiltä, jotka työssänne kohtaatte ja työskentelette hatkalaisten kanssa. Kysely rajautuu suoraa asiakastyötä hatkalaisten kanssa tekeviin sosiaalityöntekijöihin, joilla on esimerkiksi oikeus tehdä virka-apupyynnö hatkassa olevasta nuoresta. Tämän takia järjestöpuolen ja projekteissa työskentelevät sosiaalityöntekijät eivät voi vastata kyselyyn.

Sijaishuoltopaikasta hatkassa olevat nuoret puhuttavat paljon paitsi sosiaalityöntekijöiden piirissä niin myös valtakunnallisessa mediassa. Yleisessä keskustelussa sosiaalityöntekijöiden oma näkökulma aiheeseen tuntuu kuitenkin usein unohtuvan, vaikka he ovat alan asiantuntijoita ja miltei päivittäin tekemisissä teeman kanssa. Tästä syystä haluan tässä tutkimuksessa nostaa juuri sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja tietoa esiin, sillä uskon sen toimivan hedelmällisenä pohjana hatkalaisten tilanteen parantumiselle. Sosiaalityön näkemyksen tuominen mukaan valtakunnalliseen keskusteluun antaa tietoa paitsi sosiaalityön omasta näkemyksestä niin myös siitä, mikä hatkalaisten tilanne tällä hetkellä oikeastaan on ja mitä keinoja kehittäminen vaatisi.

Kyselylomakkeessa vastaajaa pyydetään kertomaan itsestään joitakin taustatietoja sekä jatkamaan kahta pientä hatkalaisiin liittyvää fikttiivistä kertomusta (kertomukset A ja B) haluamallaan tavalla. Kertomusten jatkaminen on osa eläytymismenetelmää, joka kuuluu laadullisen tutkimuksen piiriin. Lomakkeen täyttämiseen ei ole määritelty aikarajaa, mutta hyvä nyrkkisääntö on, että lomakkeen täyttämiseen menisi maksimissaan 20–30 minuuttia.

Vastausaikaa kyselyyn on koko kesän ajan 10.05-31.08.2022.

Linkki kyselyyn löytyy tästä: <https://forms.office.com/r/vgRZt7vBxn>.

Linkki tietosuojaselosteeseen löytyy tästä: [tietosuojailmoitus 100522](https://tietosuojailmoitus100522.tuni.fi) . Jos hyperlinkki ei toimi, niin kopioi tämä teksti selaimesi <https://tuni-my.sharepoint.com/.../Eb3CkKRkZfXKkGLPKy539MsBB9...> .

Jos sinulle tulee mitään kysyttävää tutkimukseeni liittyen, ota matalalla kynnyksellä yhteyttä! Tätä ilmoitusta ja linkkiä saa myös jakaa työpaikallaan niin halutessaan.

Aurinkoista kesää ja vastauksia odotellen,

Anniina Selkämä

anniina.selkamaa@tuni.fi

Sosiaalityön tutkinto-ohjelman maisterivaiheen opiskelija sekä pro gradu – tutkielman tekijä

Tampereen yliopisto

Tutkielman ohjaajana toimii Tenure Track – professori Katja Kuusisto

katja.kuusisto@tuni.fi

**Opinnäytetutkimuksen tietosuojailmoitus
EU:n yleinen tietosuoja-asetus (2016/679), art. 12–14**

Rekisterin nimi	SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN TUOTTAMAT NARRATIIVIT HATKASSA OLEVISTA NUORISTA - pro gradu -tutkielma
Päiväys	10.05.2022
Rekisterinpitäjä(t)	Anniina Selkämä anniina.selkamaa@tuni.fi
Ohjaaja tai oppilaitoksen yhteyshenkilö	Katja Kuusisto katja.kuusisto@tuni.fi ja +358401909846
Henkilötietojen käsittelytarkoitus ja käsittelyperuste	<p>Henkilötietojasi käsitellään sosiaalityöntekijöiden tuottamiin narratiiveihin hatkalaisista liittyvässä opinnäytetutkimuksessa. Tutkielmassa on tarkoitus kartoittaa sosiaalityöntekijöiden tuottamia kertomuksia ja tietoa siitä, miten hatkalaisten tilannetta voitaisiin parantaa tai kehittää. Aineisto kerätään fiktiivisinä kertomuksina, jotka analysoidaan narratiivisin menetelmin. Vastaaja kirjoittaa vastauksensa verkossa olevaan tutkimuslomakkeeseen.</p> <p>Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Henkilötietojen käsittelyperusteena on suostumus. Suostumuksen voi peruuttaa milloin tahansa ilmoittamalla sen rekisterinpitäjälle. Huomioithan, että aineisto kerätään anonymisti, jolloin suostumusta peruuttaessasi sinun täytyy kuvailla vastauksiasi riittävän tarkasti, jotta oikeat vastaukset voidaan poistaa. Lomakkeeseen ei jää muita tunnisteita kuin vastaajan itse kertomat tunnisteet. Suostumuksen peruuttaminen ei vaikuta ennen suostumuksen peruuttamista suoritettujen käsittelyjen lainmukaisuuteen.</p>
Henkilötietojen säilytysaika	<p>Aineisto säilytetään pro gradu -tutkielmaa varten, jonka arvioitu valmistumisaika on 12/2022.</p> <p>Opinnäytteen valmistuttua aineisto ja henkilötiedot tuhoetaan.</p> <p>Siltä osin kuin ohjaajalla on pääsy aineistoon opinnäytetyön ohjaamista ja tarkastamista varten, ohjaajat ja tarkastajat käsittelevät henkilötietoja ainoastaan niin kauan kuin on tarpeellista työn hyväksymistä varten.</p>
Rekisterin tietosisältö ja tietolähteet	<p>Kuvaus rekisterissä käsiteltävistä henkilötietotyypeistä tietoryhmittäin, esim.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toimintaympäristö, jossa vastaaja työskentelee (lastensuojelun avohuolto, sijaishuolto, sosiaalipäivystys) - Vastaajan koulutus (alempi vai ylempi korkeakoulututkinto) - Työkokemuksen pituus

Opinnäytetutkimuksen tietosuojailmoitus EU:n yleinen tietosuoja-asetus (2016/679), art. 12–14

	<ul style="list-style-type: none"> - Kertomus A hatkalaisiin liittyvistä tilanteista ja tekijöistä - Kertomus B hatkalaisiin liittyvistä tilanteista ja tekijöistä <p>Tiedot kerätään tutkittavilta itseltään. Tietojen keräämisen perusteena on vastaajan suostumus.</p>
Henkilötietojen vastaanottajat	Henkilötietojasi ei luovuteta ulkopuolisille.
Rekisterin suojauksen periaatteet	<p>Manuaalinen aineisto säilytetään lukitussa tilassa/kaapissa. Digitaalinen aineisto suojataan käyttäjätunnuksella ja salasananalla tai kaksivaiheisella käyttäjän tunnistuksella (MFA). Kyselylomakkeessa ei kerätä suoria tunnistetietoja.</p> <p>Kyselylomakkeen vastaukset tallentuvat Tampereen korkeakouluuyhteisön OneDrive-pilvipalveluun, joka täyttää GDPR-vaatimukset ja niihin pääsee käsiksi vain opinnäytteen tekijä. Opinnäytteen ohjaaja pääsee vastauksiin käsiksi vain rajatusti tarvittaessa. OneDrive-palveluun on käytössä kaksivaiheinen tunnistautuminen.</p> <p>Osa kyselylomakkeen vastauksista siirretään opinnäytteen tekijän tietokoneelle aineiston analyysia varten. Tietokonetta ei käytä kukaan muu kuin analyysin tekijä ja aineisto on erikseen salasananalla suojattu. Lisäksi tietokoneessa on päivitetty tietoturvaohjelma.</p>
Rekisteröidyn oikeudet	Tietosuojalainsäädännön mukaisesti sinulle kuuluu oikeus saada pääsy tietoihin, oikaista tietoja, oikeus tietojen poistamiseen (oikeus tulla unohdetuksi), rajoittaa tietojen käsittelyä ja vastustaa henkilötietojen käsittelyä. Jos haluat käyttää jotain oikeuttasi, ota yhteys rekisterinpitäjään.
Oikeus valittaa viranomaiselle	Sinulla on oikeus tehdä valitus henkilötietojen käsittelyä valvovalle viranomaiselle, jos epäilet henkilötietojasi käsiteltävän vastoin tietosuojalainsäädäntöä: tietosuoja.fi / sähköposti: tietosuoja@om.fi